

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MEHMET ERÖZ'ÜN TOPLUM VE DİN ANLAYIŞI

Fatma Özlem KAYA
1430206115

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ramazan UÇAR

Isparta-2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Fatma Özlem KAYA	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	Mehmet Eröz'ün Din ve Toplum Görüşleri	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Mehmet Eröz'ün Toplum ve Din Anlayışı	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 10/08/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p style="text-align: center;">☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Ramazan UÇAR	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Mehmet Eröz’ün Toplum ve Din Anlayışı” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Fatma Özlem KAYA
11.08.2016

ÖNSÖZ

Toplumda meydana gelen problemlerin çözülebilmesi, Türklüğün töreden vazgeçilmezi olan bağımsızlığın her alandaki müdafaası ve yaşanan yurdun gerek fiili gerekse gayri fiili parçalanma taarruzlarından korunması amacı ile çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştır. Yakın tarihimize bakıldığında kimi düşünce insanların bu akımların seyrinde hareket ettiğini, kimi düşünce insanların ise kendi yorumlamalarının damgasını vurarak farklı ideal ve metodolojilerle ülkesi adına uğraş verdiğini görürüz.

Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün fikri boyutta aktif olduğu 1965-1985 yılları arasındaki dönem göz önünde bulundurulduğunda, yüzlerce yıldır durulmayan suların ortasında, gerek içten gerekse dıştan istikrarsızlaştırılmaya uğraşılan bir coğrafyada, sürecin ilmi düşüncenin yeşerebileceği alanı kısıtladığını izlemek mümkündür. Zirâ memleketin entelektüel kesimi, mevcut bir düşünce birikimine eklemeler yapabilmek yerine, sağ veya sol kümelenmeler içinde memleketi kurtarmak meselesi üzerinde kafa yormaktadırlar.

Söz edilen buhranlı dönemlerde; Prof. Dr. Mehmet Eröz, birleştirici ve bütünleştirici bir sosyal sistemin yollarını arayan yöntemi ile fark edilmektedir. Milli birlik ve beraberliğe salt düşünce beyanı ile değil, farklı disiplinlerde vücut bulan çalışmaları, bilimsel ahlak ilkelerine uygun alan araştırmaları ile olan katkısı günümüzü anlamamıza örnek teşkil etmektedir.

Çalışmada Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün toplum ve din görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün hayatı, eserleri ve metodolojisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün fikri ve akademik yaşamında toplumsal hayatla ilişkilendirdiği konular Türk toplumu bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise; din olgusu ile ilgili, bir entelektüel olarak bakış açısı ile giriş yapıp, özelde İslam dini ile ilişkilendirdiği içtimai hayata dair fikirleri ele alınmış ve analiz edilmiştir. Bu bölümde, Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün özellikle üzerinde durduğu bir konu olan Alevilik ve Bektaşiliğin genel gelişim seyri ve Türk toplumunda yaşanışı ilgi alanımızı oluşturmuştur.

Araştırma konusunun seçiminden, tamamlanmasına kadar geçen süredeki desteği ve rehberliği için tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan UÇAR' a; hazırlık aşamasında önerileri ile rehberlik eden Prof. Dr. Kemâleddin TAŞ ve Yrd. Doç. Dr. Yılmaz SOYYER' e; çalışma sürecinde her zaman yanımda olan, desteği ile bana şartların zorluğunu unutturan Ali Çağan KAYA' ya ve bana inanan tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

FATMA ÖZLEM KAYA

ISPARTA-2016

ÖZET

MEHMET ERÖZ'ÜN TOPLUM VE DİN ANLAYIŞI

Fatma Özlem Kaya

Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Tezi, Ağustos–2016

Danışman: Prof. Dr. Ramazan UÇAR

Türkiye Cumhuriyeti devlet adını aldığı dönemden çok öncelerden beridir suların durulmadığı bir coğrafya olmuştur. Bu coğrafyada ayakta kalmanın zorluğunu bilen birçok düşünür sürecin sağlıklı işleyebilmesi adına fikirler üretmişlerdir. Bu düşünürlerden biri de Prof. Dr. Mehmet Eröz'dür. 1930–1986 yılları arasında yaşamış olan Mehmet Eröz'ün, fikrî açıdan en aktif olduğu dönem 1965 ve 1985 arası yıllardır. Bu dönemde siyasi ve ideolojik çatışmalar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yoğun ve keskin şekilde yaşanmıştır.

Bir ideoloji veya akım etkisi ile veya bağımsız yorumlarla, fakat bilimsel disiplinden taviz vermeden ülkenin sorunları için çözüm üretme gayreti ile çalışan tüm düşünce insanları bu dönemin bize kalan yol göstericileri olarak değerlendirilmelidir. Mehmet Eröz, bu dönemde milli kültür ekseninde şekillenen bir toplumsal milliyetçilik anlayışı ile çalışmıştır. Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük gibi fikir akımları Mehmet Eröz'den önceki dönemlerde şekillenen akımlarıdır. Bu çalışmada, Mehmet Eröz'ün bu akımların, klasik kabullenicisi olmadan kendine has yorumu ile ortaya koyduğu milli bütünleşme şekillendirmesi ele alınmıştır. Yapılan tahlilde Mehmet Eröz'ün din ve toplum hakkındaki görüşleri, her iki gerçeğin içeriğinde önemine işaret ettiği kavramlar üzerinden yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Eröz, Din, Toplum, Milli Kültür, Sosyal Bütünleşme

ABSTRACT

RELIGION AND SOCIETY OPINIONS OF MEHMET ERÖZ

Fatma Özlem Kaya

Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Philosophy and Religious Studies Department, Thesis of Master Degree, August – 2016

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ramazan UÇAR

Republic of Turkey has become a geographical area where is consider as complicated since long before it takes the name of state. In this geography, many of philosophers who know the difficulty of survival have generated ideas to operate this process healthy. One of these philosophers is Prof. Dr. Mehmet Eröz. Intellectually, the most active period of Prof. Dr. Mehmet Eröz, who had lived between 1930 – 1986, is from 1965 to 1985. In this period, political and ideological conflict occured intensely and sharply in our country as well as all over the World.

All philosophers studying independently or under the effect of an ideology or mainstream ideas, should be considered as pathfinders of this period. Mehmet Eröz studied with the understanding of a social nationalism being shaped by a national culture. Mainstream ideas as Westernism, Ottomanism and Turkism are shaped in earlier period before Mehmet Eröz. In this study, shaping of national integration of Mehmet Eröz with his unique interpretations different than classic acceptance has been discussed. In the analysis performed, opinions of Mehmet Eröz about religion and society have been interpreted on concepts that he pointed of their importances in the content of both realities.

Key Words: Mehmet Eröz, Religion, Society, National Culture, Social Integration

MEHMET ERÖZ'ÜN TOPLUM VE DİN ANLAYIŞI

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
3. Araştırmanın Yöntemi.....	3

1.BÖLÜM

KÖKLERİN İZİNDE BİR MÜTEFEKKİR:

MEHMET ERÖZ

1.HAYATI	
1.1-Hayatı ve Ailesi.....	4
1.2-Akademik Hayatı.....	6
2-ESERLERİ.....	10
3-METODOLOJİSİ.....	25

2. BÖLÜM

MEHMET ERÖZ'ÜN TOPLUM ANLAYIŞI

1- TOPLUMA GENEL BAKIŞI.....	33
2- SOSYAL DEĞİŞME VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ.....	39
2.1 Sosyal Değişme Bağlamında Kültür Medeniyet Dikotomisi.....	40
2.2 Milli Kültür	45
3-TÜRK TOPLUMUNU TEHDİT EDEN PROBLEMLER.....	51
3.1-Etnisite/Irkî Milliyetçilik Sorunu.....	55
3.2-Din Anlayışı Farklılıkları.....	59
3.3- İdeoloji Merkezli Farklılaşmalar.....	63

4-TÜRK TOPLUMU VE AİLE.....	67
5.1-Aile Müessesesine Genel Bakış.....	68
5.2-Türk Aile Yapısı ve Kökleri.....	70
5.3-Modernizmin Türk Ailesindeki Yansımaları.....	75
5-ONOMASTİK(ADBİLİM) TOPONİMİ/(YERADBİLİM) ve ÖNEMİ ÜZERİNE FİKİRLER	79

3. BÖLÜM

MEHMET ERÖZ'ÜN DİN ANLAYIŞI

1-MEHMET ERÖZ'ÜN DİN OLGUSUNA GENEL BAKIŞI.....	85
2-TÜRKLERİN İSLAMLAŞMASI VE FARKLI İSLAM ANLAYIŞLARININ KÖKLERİ.....	93
2.1-Türklerin İslamiyet'i Kabulü.....	93
2.2-Etkileşimsel Bağlamda Eski Türk Dini ve İslamiyet.....	97
2.3 Alevilik ve Bektaşilik.....	101
2.4 Alevilik Bektaşilik ve Türk Toplumunu.....	110
3- DİN VE MİLLİYETÇİLİK YORUMU.....	121
4-DİL VE DİN İLİŞKİSİNE YAKLAŞIMI.....	130
5-İKTİSADÎ ANLAYIŞ VE DİN İLİŞKİSİ.....	140
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA.....	153

GİRİŞ

1-Araştırmanın Konusu ve Problemi

Din, tarihsel süreçte, insanların teşkilatlı halde birlikte yaşamaya başlamaları ile onları bu gelişim sürecinde bir arada tutan ya da bir araya getiren unsurlardan biridir. Var olabilmesi için bir insan topluluğuna ihtiyaç duyan din olgusu, cemiyet içinde şekillenirken, cemiyetin şekillenmesine de etki etmektedir. Bu şekillenmedeki ana özne ise insandır. Bu anlamda din ve toplumun birlikte ele alınması ve ifade edilen yorumu, kişinin varoluşu hakkında sahip olduğu yargının da ifadesi olarak kabul edilebilir.

Çalışmamızın konusu Türk toplumu bağlamında Mehmet Eröz'ün din ve toplum anlayışının ortaya konmasıdır. Din ve toplum bir araştırma kapsamında değerlendirildiğinde, sınırlarını belirlemenin güç olduğu aşikârdır. Çalışmada, din ve toplum için genel teorik analiz yapılmasından ziyade, Mehmet Eröz'ün toplum ve din gerçeğini yorumlayışı üzerinde durulmuştur. Din olgusundan kasıt İslamiyet, toplum kavramından kasıt ise Türk toplumdur. İki kavramı bağdaştırırken, özel olarak Mehmet Eröz'ün seçilmesinde bu düşünce insanının Türk toplumunu iyi tahlil edebilmiş olması kanaati belirleyici olmuştur. Yaşadığı dönemin hassasiyeti ve keskin uçları göz önünde tutulduğunda entelektüel birikiminin yanında, Mehmet Eröz'ün en baskın özelliğinin, birleştirici kültür politikasına gönülden bağlı olduğunu izlemek mümkündür. Bu unsur da araştırma konusu olarak seçilmesindeki diğer etken olarak kendini göstermiştir.

Mehmet Eröz, Cumhuriyet sonrası dönemde, başta Türkiye'de Alevilik Bektaşılık ve Doğu Anadolu'nun sosyal kültürel özellikleri olmak üzere, birçok konuda araştırmalar yapmıştır. Anılan iki sosyal gerçeklik konusunda, ötekileştirmeye dayalı toplumsal şuuraltı ile beslenen olumsuz fikirlerin yol açtığı gruplaşmaların her dönemde izlenmesi mümkündür. Mehmet Eröz, toplumsal bütünleşmeyi sağlama gayreti ile milli kültür temelinde şekillenen birleştirici bir din ve toplum yorumu ortaya koymuştur. Çalışmada, Mehmet Eröz'ün milli kültür yorumu ile sunduğu toplum anlayışı ve din olgusuna bakış açısı tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Şu halde; araştırmanın problemini Mehmet Eröz'ün Türk toplumu bağlamında din ve toplum ilişkisini nasıl ele aldığı ve bu yaklaşımın günümüz problemlerinin anlaşılmasında ve çözümlenmesinde ne tür katkıları olabileceği sorusu oluşturmaktadır.

2-Araştırmanın Amacı ve Önemi

Fikir ve düşünce insanları öncelikle içinde yetiştikleri toplumların yaşadığı veya yaşama ihtimali olan sorunlar üzerinde zihinsel egzersizler yaparlar. Onların bu zihinsel egzersizleri kendilerinin yaşadıkları toplumların problemleri ile hemhâl olmalarına sebebiyet verir. Mehmet Eröz'de kendini Türk toplumunun yaşadığı ve yaşaması muhtemel sorunlarına çözüm üretmeye adanmış, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır.

Araştırma; Türk toplumu bağlamında Mehmet Eröz'ün din ve toplum ilişkilerine yaklaşımının sistematik bir şekilde ele alınmasını amaçlamaktadır. Yaşadığı dönemde, sosyal sahadaki ayrışmaların çözümüne yönelik önemli çalışmalarda bulunan Mehmet Eröz'ün milli kültür temelli düşüncelerinin ortaya konması da araştırmanın bir diğer amacıdır. Araştırmada, ülkemizde Din Sosyolojisi alanında son zamanlarda, özellikle Alevilik ve Bektaşilik konularında yapılan çalışmalara kaynaklık eden bir fikir adamının yöntem ve tekniklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu amaç, günümüz toplumunda geliştirilme yoluna gidilen yaklaşımlar ve aranan çözüm yollarının netleşmesi için de önem arz etmektedir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de geçerliliğini koruyan bir sorun olan toplumsal bütünleşme ve birlikteliği tehdidin temel müsebbipleri bu gün de hemen hemen aynıdır. Yaşanılan döneme ait olayları yorumlayabilmek ve anlamlandırabilmek için bilimsel disiplinde yeri olmayan tarafsız yaklaşımdan uzak değerlendirmeler yapılması, ilmi deliller ortaya konulması gerekmektedir. Araştırma; Mehmet Eröz'ün toplumbilim sahasında ortaya koyduğu kuşatıcı yaklaşımı, bilimsel etik ilkelerine uygun araştırmalarının yönünü objektif olarak ortaya koymayı amaçlaması dolayısıyla önemlidir.

Literatürde Mehmet Eröz'ün düşüncelerinden yararlanılarak gerçekleştirilen akademik çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak, bu çalışma konusu itibariyle,

özellikle Mehmet Eröz'ün toplum ve din algısı ile ilgili olarak yapılan çalışmaların sayısındaki eksikliği bir nebze olsun gidermeye dönük olması dolayısıyla önemlidir.

3-Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda, Mehmet Eröz'ün eserleri ve çalışmaları merkeze alınarak dokümantasyon/belgesel kaynak taraması ve dolaylı gözlem metodu kullanılmıştır.

Öncelikle Mehmet Eröz'ün eserleri başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Mehmet Eröz'ün kitaplarının yanında, dergiler ve bazı gazetelerde yayımlanan makaleleri taranarak din ve toplum konusunda değerler evrenini oluşturan temel kavramlar tahlil edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında Mehmet Eröz ile ilgili mevcut olan ve Mehmet Eröz'ün görüşleri esas alınarak isimlendirilmiş olan eserlerin tespiti yapılarak bu çalışmalar tahlil edilmiştir.

Konumuz ile ilgili belgeler incelenirken aynı zamanda Mehmet Eröz'ün anlam evreninde yer eden ve bu sebeple çalışmanın konu taksimatını şekillendiren milli kültür, sosyal bütünleşme, aile müessesesi, dil-tarih birliği, milliyetçilik, din gibi olguların ifadesinin değişik kaynaklardan taraması yapılarak analizlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

1.BÖLÜM

KÖKLERİN İZİNDE BİR MÜTEFEKKİR

MEHMET ERÖZ

1-HAYATI

1.1-Hayati Ve Ailesi

Mehmet Eröz, Aydın'ın Söke İlçesinde 1930 yılında doğmuştur.¹ Babası Antalya ile Mersin arasından gelen Yörüklerin kurduğu Serçin Köyündendir. Dedesi Serçinli Hasan Efendidir. Çok erken yaşlarda kaybettiği annesi ise; Germencik ve Ortaklar ilçelerinde yerleşen Akkuzulu ve Karatekeli Yörüklerinden Akkuşoğlu Hasan Hüseyin Ağa'nın kızıdır.² Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven, Mehmet Eröz anısına çıkarılan bir eserin sunum yazısında; insanların hayat hikâyelerinin, hayatlarının anlamını ve mihrini belirleyen olaylarla dolu olduğunu ve Mehmet Eröz'ün hayat hikâyesinin de onun birleştirici kültür politikasına gönül vermiş olan şahsiyetini şekillendirdiğini ifade etmiştir³.

Mehmet Eröz'ün hayatına bakıldığında bu düşüncenin gerçekliğini görebilmek mümkündür. Mehmet Eröz, ailesiyle birlikte yaşadığı Söke'de kış aylarında ikamet etmiş, yazları ise ailesiyle birlikte çalışmak ve yaz mevsimini geçirmek üzere köye, incir bahçelerine gitmiştir. Kendisi sonraki yıllarda, düşünce sisteminin şekillenmesinde çocukluğunda yaşadığı yaz dönemlerinin çok büyük etkisi olduğunu ifade etmiştir. Kendi ifadesiyle; yaz günlerinde "haşarı bir çocukken" öğrendiği elli kadar masal, ondaki milli kültürün ilk tohumları olarak, bir nevi manevi miras şeklinde zihninde yer etmiştir. Dayanışma, birliktelik ve paylaşımın yaşandığı bir içtimaî ortamda büyüyen Eröz'ün içinde dini ve milli heyecanların yeşermesinde en fazla etki eden kişi ise dedesi Serçinli Hasan Efendi olmuştur. Mehmet Eröz, on bir yaşında annesini kaybedince, unutamadığı yaz bahçelerinden de uzaklaşmış, milli kültürün ilk yudumlarını aldığı bu bahçelerde yapılan yaz sohbetleri de birer anı olmuştur. Bu dönem onun fikri hayatının bir yön bulması için

¹ Mustafa Aksoy-Osman Yorulmaz, *Mehmet Eröz Armağanı*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2011, s.20.

² Deniz Dağoğlu, "Doç. Dr. Mehmet Eröz'le Bir Konuşma", *Töre Dergisi*, Ağustos 1972, Yıl:4, Devre:2, Sayı:15, s.39.

³ Amiran Kurtkan Bilgiseven-Sunuş Yazısı, *Mehmet Eröz Armağanı, Sosyoloji Konferansları 22. Kitap*.

temelin atıldığı yıllardır. Mehmet Eröz, okuma alışkanlığını da bu dönemde edindiğini ifade etmiştir.⁴ Kazandığı okuma alışkanlığının, onun daha sonraki yıllarda belirginleşen bitmek bilmeyen araştırma merakının da temelini attığını söylemek yerinde olacaktır.

Yakın arkadaşları tarafından, yaşayışının ve hayat tarzının, düşüncesinin her daim millî, toplumcu ve paylaşımcı olduğu ifade edilen Mehmet Eröz, orta halli bir ailenin çocuğu olarak yaşamış, zamanını, harcamalarını hep ona göre yaparak, çocukluğundan itibaren ölünceye kadar sade bir hayat sürdürmüştür.⁵

İstanbul Üniversitesi'nde görev yaptığı yıllarda Bakırköy İstasyonundan banliyö trenine binip Beyazıt'a, üniversiteye gittiği bilinen Eröz'ün, hemen her gün geçtiği bu istasyonda görev yapan insanlarla konuşup sohbet ettiği, okumaları için her ay Töre dergisini istasyona bıraktığı bilinmektedir. Mütevazı kişiliğinin yanında paylaşımcı bir insan olan Mehmet Eröz, aynı dönemlerde birçok üniversite öğrencisine burs vermiştir. Bazısı Tacikistan ve Yakutistan'dan gelen bu öğrenciler kimden burs aldıklarını bilmedikleri gibi, kendisi de öğrencilerin hiç birini tanımamıştır.⁶ Boks sporuyla ilgilenen Mehmet Eröz'ün, bir at sahibi olduğu ve atçılık sporu ile atlar konusuna da özel merakı olduğu bilinmektedir.⁷

Mehmet Eröz; Gönenç Hanım ile evlenmiş olup, iki çocuğu bulunmaktadır. 20 Haziran 1986 tarihinde beyindeki tümör nedeniyle başlayan hastalığa yenik düşerek en verimli olacağı çağlarda aramızdan ayrılmıştır.⁸ Vefatını; 1962-1964 yıllarında Zeren Edebiyat ve Sanat, 1965-1969 yıllarında Milli Hareket, 1977 yılında Ülkücü Kadro dergilerinin sahip ve başyazarlığını yapan ve Milli Hareket ve Türk Kültürü yayınevini kurmuş olan Ahmet B. Karabacak Şöyle aktarır:

"Son yıllarında gözlerinde görme problemi başlamıştı. İhmal etti mi bilmiyorum. Belki de beyni bu müthiş çalışmaya dayanamadı. Beyinde meydana gelen ur onu günden güne zayıflattı. Vefat haberi bütün milliyetçileri sarstı.

⁴Dağoğlu, a.g.m., s. 40.

⁵Mustafa Çezik "Prof. Dr. Mehmet Eröz'ü Anarken", <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4631> (Erişim Tarihi, 31.12.2015)

⁶1974 yılında İstanbul'da Devlet Demir Yollarında gişe memuru olarak çalışan Sayın Muazzez Baltacı ile yaptığımız özel görüşmeden derlenmiştir.

⁷Mustafa Erkal, *Anılar ve Değerlendirmeler-Fakültede 43 Yıl*, Der Yayınevi, İstanbul, 2014, s.107.

⁸Aksoy-Yorulmaz, a.g.e., s.20.

*Bizler, ondan daha çok şey bekliyorduk ama takdir, olmadı. Cenazesine Ankara'dan kalkıp gelen Türkeş'in, Topkapı şehitliği içindeki Sakız Ağacı Mezarlığındaki haline baktım; evladını kaybetmiş bir baba gibi idi. Eröz, Türk milliyetçilerinin ve Söke'de kitapçılık yapan kardeşi Nihat Eröz'ün elleri ile toprağa verildi. 1986. Allah'ın rahmeti üzerine olsun."*⁹

1.2- Akademik Yaşamı

Mehmet Eröz; İlkokulu Kocagözoğlu İlkokulu'nda, ortaokulu Kemalpaşa Mahallesiindeki -şu anda vergi dairesinin bulunduğu yerde eskiden var olan- Söke Ortaokulunda tamamlamıştır.¹⁰

1940'lı yılların ortalarında ortaokulda okuduğu dönem, 2.Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada büyük bir ekonomik ve toplumsal sıkıntının yaşandığı; Türkiye yakın tarihinde de daima yokluk ve buhran ile eş anlamlı kabul edilen, ekmeğin ve bazı temel gıda maddelerinin karne ile verildiği bir dönemdir. Bu dönemde Söke ilçesinde bir ortaokul bile yoktur. Mehmet Eröz; ailesinin desteği ile yıllık 200 lira ödenerek gidilebilen ilçenin ileri gelenleri tarafından kurulan, onarılan bir ortaokulda eğitimine devam etmiştir. Ortaokuldan sonra, 1947 yılında çevredeki en yakın lisenin Manisa'da olmasından dolayı Manisa Lisesine kayıt olmuştur.¹¹

Bu dönemde, kendi ifadesiyle fikri açıdan "*iki cami arasında beynamaz*" tabir olunacak şeklide bir arayış içinde liseden terk-i tahsil ederek Söke'ye döner. Ailesinin yanında tarım ve hayvancılıkla uğraşır.¹² Bugün üzerinde büyük bir mahalle ve Söke Adliye Binasının olduğu arazide çiftçilik yapar, hayvan besler. O dönemden kendisi şöyle bahseder:

"Gündüzleri bir çift öküzle çift sürüyor; geceleri, Pardayyanları, Fantomaları, Şerlok Holmesleri ve daha bir yığın saçma sapan kitabı

⁹Ahmet B. Karabacak, "Üç Hilalin Kahramanları: Bir Ülkü Âlimi Prof. Dr. Mehmet Eröz", <http://www.ulkucukadro.com/2013/07/prof-dr-mehmet-eroz/> (Erişim Tarihi, 03.12.2015)

¹⁰Yaşar Çağbayır, "Sökeli Bir Sosyolog: Mehmet Eröz", <http://ycagbayir.wordpress.com/2008.04.09/sokeli-bir-sosyolog-mehmet-eroz/> (Erişim Tarihi, 12.12.2015)

¹¹ Mustafa Çezik, "Prof. Dr. Mehmet Eröz'ü Anarken", <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4631> (Erişim Tarihi, 09.12.2015)

¹²Dağoğlu, a.g.m., s.40.

*okuyordum. On binlerce sayfaya verdiğim göz nuruna, geçen zamana şimdi çok acıyorum. Bana bu zararlı neşriyattan, geveze insandan kaçır gibi kaçmamı tavsiye edecek bir rehberden mahrumdum. İstikametsiz, hedefsiz, bir ileri bir geri gidiyordum Bu dönemde inkârcı bir insan olmadıysam yüz binlerce Türk genci gibi ata ocağında aldığım dini terbiyeye ve içinde yetiştiğim içtimât muhitten edindiğim milli kültür mirasına teşekkür etmeliyim."*¹³

Fakat tahsiline devam etme isteği ile tarım ve hayvancılıkla uğraşmayı bırakarak ertesini yıl Aydın'da açılan Aydın Ticaret Lisesine kayıt olur.¹⁴ Tahsiline tekrar başladığı bu dönemde istikametsiz ve hedefsiz ilerleyişinin yerini, şuurlu bir aydınlanma ve okuma süreci almış, Eröz bu süreçte, gideceği yeri gören bir insan haline gelmiştir. Düşünsel şekillenmesini kendisi şöyle ifade eder:

*"Tekrar tahsile başladığımda Atsız'ın, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Feridun Fazıl Tülbentçi' nin tarihi eser ve romanları yolumu aydınlatıverdi. Gideceğim yeri görebiliyordum. Bu yolla, Türklükle Müslümanlığı en saf şekli ile yoğuracak ve sosyalizmle kapitalizm arasında, dini ve milli kaynaklardan alan bir iktisadi sistem gelecekti"*¹⁵

Liseden sonra tahsiline devam etmek için, bugün Marmara Üniversitesi'nin olduğu yerde bulunan Yüksek Ticaret Okuluna (İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi) kayıt olan Eröz; 1955 yılında bu okulu bitirmiştir. Askerliğini Kars'ta yedek subay olarak yaptıktan sonra Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinde bir yıl süre ile müfettiş muavini olarak çalışmıştır.¹⁶

Mehmet Eröz'ün önü alınmaz ilim merakı kendisi için gerek maddi ve gerekse manevi yönden zorluklar ortaya çıkarsa da bu zorluklar kendisini yıldırmamış; müfettişliği bırakarak, Ticaret Lisesi çıkışlı olması sebebiyle, yüksek tahsil diplomalı olduğu halde liselilerle birlikte Vefa Lisesinde fark imtihanlarına girmiştir.¹⁷ Fark derslerini vererek

¹³Dağoğlu, a.g.m., s. 40.

¹⁴Mustafa Çezik, "Prof. Dr. Mehmet Eröz'ü Anarken", <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4631> (Erişim Tarihi 09.12.2015)

¹⁵Dağoğlu, a.g.m., s.41.

¹⁶Aksoy-Yorulmaz, a.g.e., s. 20.

¹⁷Mustafa Çezik, "Prof. Dr. Mehmet Eröz'ü Anarken", <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4631> (Erişim Tarihi 31.12.2015)

girdiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde 1961 yılında asistan olarak göreve başlamıştır. Bu dönemde asistanı olduğu Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu fikri hayatında büyük iz bırakmıştır. Kendisi asistanlığa başladığı günleri şöyle anlatır:

*"Kendisine asistan olmak için yanına ilk gittiğim günü bugün bile hatırlarım. Her zamanki gibi harıl harıl çalışıyordu. Kapıdan içeri girdiğimde, gözlüklerini alnına götürerek başını kaldırıp baktı. Zekâ fışkıran, fakat iyilik işıldayan gözlerine bakar bakmaz kanım ısınmıştı. Bu sıcaklık gittikçe artmıştı. Çevresindeki herkes gibi bizi de her vesile ile teşvik ediyor, yazı yazmamızı, araştırma yapmamızı sağlıyordu."*¹⁸

1965 Senesinde "Yörüklerin İktisadi ve İçtimai Teşkilatı" adlı teziyle doktor, 1971 senesinde "Marksizm ve Leninizm Tenkidi" adlı teziyle doçent unvanı alan ve 1977 senesinde "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik" isimli teziyle profesör olan Mehmet Eröz'ün bu tezi Türkiye'de Alevilik Bektaşilik Konusunda yapılmış olan ilk profesörlük takdim tezi olması sebebiyle önemlidir.¹⁹

Prof. Dr. Mehmet Eröz; 1961 senesinde görev aldığı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, vefat tarihi olan 1986 yılına kadar görev yapmıştır. Görev yaptığı seneler boyunca; eserlerinin ele alındığı bölümde detaylı olarak bahsedildiği üzere birçok makale ve kitaba imza atmıştır. Mehmet Eröz'ün akademisyen kişiliğinin esas ayrıt edici kısmı ise, birbirinden farklı birçok alanda ortaya koymuş olduğu eserleridir. Her şeyden önce bir vatan sevdalısı olan Eröz, milli birlik ve bütünlük için gerekli olan ve düşünce evreninde yer eden konuların çeşitliliği ile birlikte ortaya çıkışı zaruri olan disiplinler arası bir zeminde çalışmalar yapmıştır. Mehmet Eröz'ün araştırma yaptığı konular için Mustafa Aksoy şöyle demektedir:"

"İsimler insanlara bazı şeyleri çağrıştırır. Mesela Fatih, İstanbul'u; Hz. Ömer, adaleti; Karacaoğlan, güzele söylenen sözleri vs. İşte Eröz' de bize "etnik mesele", "Marksist felsefenin sosyolojik tahlili", "onomastik" ve "ülkemizin kalkınma meselesi" ile "Alevilik Bektaşilik" kavramlarını çağrıştırır. Kültürel yapımız ve bu yapının unsurları Eröz'ün kendisiyle özdeşleşmiştir. Bir bakıma

¹⁸ Mehmet Eröz, "Prof. Dr. Fındıkoğlu'nun Ardından", **Sosyoloji Konferansları On üçüncü Kitap**, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1975, s. 113.

¹⁹ Aksoy-Yorulmaz, a.g.e., s. 8.

*o, kültürel yapımız ile kader birliği etmiştir. Bu nedenle Gökalp'in deyişiyle o, halka iki defa gitmiştir. Birincisinde kendi bilgisini götürmüş ikincisinde ise halkımızda yaşayan kültürün sosyolojik tahlilini yapmıştır. Kısa ömründe Anadolu'da saha araştırmaları yaparak incelemelerde bulunmuştur. O'nun için tatil araştırma yapmak demektir. O, ülkemizin önemli meselelerini 1960'lı yıllarda görerek çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Ancak ne yazık ki ömrü bazı kitap çalışmalarına yetmemiştir. Ümit ederiz ki O'nun çalışmaları genç araştırmacılara rehber olur da, bıraktığı yerden çalışmalarını devam ettirirler."*²⁰

Bu bağlamda; Mehmet Eröz'ün öncelikle; iktisat sosyolojisi, iktisadi kalkınma yolları, Marksizm-Leninizm, Alevilik ve Bektaşilik, Doğu Anadolu, Kürtler ve kökenleri, Türk milli kültürü, eski Türk dini, Hristiyanlaşan Türkler, Türk kültüründe yer adları konularında fikri beyan ve ilmi araştırma disiplini çerçevesinde eserler verdiği bilinmektedir. Eserlerindeki konuların çeşitliliğine karşın Mehmet Eröz'ün önceliği ve gayesi, daima Türk ülkesinin refah ve huzur içinde yaşaması olmuştur. O bunun tek yolunun milli kültür çerçevesinde şekillenecek olan bir iktisat, aile, toplum ve din sistemi ile olabileceği inancıyla çalışmıştır.

Prof. Dr. Turan Yazgan, Mehmet Eröz'ün doktora tezi olan " Yörüklerin İktisadi ve İçtimai Teşkilatı" adlı eserinin Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından kitap halinde yayınlanması nedeniyle, kitapta bulunan sunuş yazısında Mehmet Eröz için;

*"...Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün uzağında veya yakınında bulunanlar onun nasıl bir ciddi ilim adamı olduğunu, nasıl bir tavizsiz ülkücü insan olduğunu, kalbinin nasıl temiz ve her hücresinin nasıl Türklük aşkı ile dolu olduğunu çok iyi bilirler."*²¹ demektedir.

²⁰ Mustafa Aksoy, "Bir Kültür Sosyoloğu: Mehmet Eröz, Kalkınma ve Kürtçülük Meselesi", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Aralık, 2004.

²¹ Mehmet Eröz, **Yörükler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

2.ESERLERİ

Mehmet Eröz akademik anlamda en verimli olabileceği dönemde vefat etmiştir. Kendisi yaşadığı dönemde kitap hususunda hiç talihinin olmadığını, ne resmi, ne özel kuruluşlardan ilgi görmediğini belirtmiştir.²² Basılı eserlerinin yanında Dokuz Işıқта İlimcilik ve Orta Asya-Anadolu Türk Kültür Bağı" adlı eserleri de yayımlamayı düşündüğünü bir söyleşisinde belirtmesine rağmen²³ bu eserlerin basılması ve istifade edebilmemiz ne yazık ki mümkün olmamıştır. Mehmet Eröz'ün sağlığında ve vefâtından sonra yayımlanmış eserlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1- Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma

Sayfa Sayısı:67

Basım: Baylan Yayınları-Ankara, 1973

Mehmet Eröz'ün Doğu Anadolu'daki Zaza ve Kurmançe adı ile tanınan aşiretler ve kolları ile ilgili yaptığı alan araştırmalarından yola çıkarak yayımladığı kitap, Kürt adı altında ırksal veya etnisiteye dayalı bir ayrımın yapılmayacağı, milliyetin ve dilin tek olduğu, ortak olduğu sonucunun ortaya konulduğu bir eserdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini kendi bütçesi ile köy köy gezerek meydana çıkardığı bu eser, milli birliğimiz için yapılan kültür mücadelesinin bir parçası²⁴ olarak değerlendirilmektedir

2- İktisat Sosyolojisine Başlangıç

Sayfa Sayısı:447

Basım: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1973

İktisat konusunu, sosyoloji, kültür, sosyal değişmeler ekseninde, Türk toplumunu esas alarak açıklayan eser, Eröz'ün disiplinler arası çalışmasına en güzel örnektir. Kitap aynı zamanda sosyoloji biliminin esası hakkında da bilgi vermektedir.

3- Doğu Anadolu'nun Türklüğü

Sayfa Sayısı:264

Basım: İrfan Yayınevi İstanbul, 1982

²²Dağoğlu, a.g.m., s. 41.

²³Dağoğlu, a.g.m., s. 41.

²⁴Aksoy-Yorulmaz, a.g.e., s.12.

(İlk Basım Türk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1975)

Kitap, çeşitli dergilerde yayımlanan bu konudaki görüşlerini içeren yazılardan oluşmuştur. Ana ekseninde bu topraklar üzerinde yaşayan kökeni farklı bir Kürt ırkı olmadığı vurgulanmaktadır. Köklerin birliğinin, dil birliği ile de ispata çalışıldığı bu eserde, Kürtçe diye müstakil bir dil olmadığı, dilbilimsel bir analiz ile Zazaca ve Kurmança ekseninde incelenerek, çeşitli bilimsel argümanlarla ve Eröz'ün yaptığı saha araştırmalarının sonuçlarıyla ispatla neticelendirilmiştir.

4- Marxizm-Leninizm Tenkidi

Sayfa Sayısı:368

Basım: İrfan Yayınevi, İstanbul, 1974

Kitapta, Marksizm ve Leninizm'in teorik esasları, diyalektik materyalizm, tarihin diyalektik yorumu ve içtimâî hayatta tezahür eden iktisadi faktörler detayları ile anlatılmıştır. Bu ideolojik yansımali düşünce döngüsünün gerek nazari esasları, gerekse uygulanış ve sosyal sınıflardaki işleyişinin temel doktrinle uyumsuzluğu bilimsel bir üslupla tenkit edilmiştir.

Eserin Fındıkoğlu'nun "Karl Marx ve Sistemi" adlı kitabı esas alınarak ve ona eklemeler yapılarak oluşturulan bir çalışma olduğu ise farklı bir kaynakta belirtilmiştir.²⁵

5-Türk Kültürü Araştırmaları

Sayfa Sayısı:379

Basım: Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977

Türk Kültürü, sosyal yapısı ve sosyalizme dair on beş yıllık yazılan yazı ve makalelerin derlendiği eserde ayrıca Türk mülkiyet sistemi ve iktisadi hayatı konularında da geniş bilgi bulunmaktadır.

6-Türk Ailesi

Yazarı: Mehmet Eröz-Ali Güler

Sayfa Sayısı:72

Basım: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998

²⁵Aksoy-Yorulmaz, a.g.e., s.26.

(İlk Basım 1977 -Milli Eğitim Basımevi)

Kitapta Türk aile yapısı erken dönem Türk tarihinden itibaren ele alınmaktadır. Ailenin maddi unsurları yanında, manevi unsurlarının da anlatıldığı kitap, dönemin sosyal değişimlerinin aile üzerindeki etkilerinin anlatımını da içermektedir. Kitap iki yazar ismi ile yayımlanmış olup, Mehmet Eröz "*Türk Ailesi*" başlıklı ilk kısmın, Ali Güler ise "*Başlangıçtan 12.yy Kadar Türklerde Aile ve Unsurları*" başlıklı ikinci kısmın yazarıdır.

7-Türkiye'de Alevilik Bektaşilik

Sayfa Sayısı:439

Basım: Otağ Yayınları, İstanbul, 1977

Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik alanında; doğuşu, gelişimi, maddi manevi kültür öğeleri, terimleri, müesseseleri ve benzer içerikteki eserlerden farklı olarak bu inancın eski Türk dini ve Türk kültürü ile bağını, ilişkisini "ötekileştirmeden" ortaya koyan, Türk Sosyolojisi adına büyük kıymet arz eden bir eserdir. Kitabın önsözü yazarın bu konudaki samimiyetini belirten "*Ülkemize birlik ve dirlik getirmesi dileğiyle...*" cümlesi ile başlamaktadır. Bu konu ayrıca Eröz'ün profesörlük tez konusudur. Eser Mehmet Eröz'ün başlıca araştırma konularından birinin derlenmiş hali olması sebebiyle de, diğer eserleri arasında farklı bir önem arz etmektedir.

8-Milli Kültürümüz ve Milli Meselelerimiz

Sayfa Sayısı: 430

Basım: Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

(İlk Basım: Doğu Yayınları, İstanbul, 1983)

Mehmet Eröz'ün çeşitli dergilerde yayımlanmış makalelerinden oluşan kitapta birinci bölümde, "*Türk Kültüründen Örnekler*" başlığı altında geçmişten ve yaşanan dönemden maddi-manevi kültürel özellikler anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise Türk sosyal yapısı incelenmiş ve Eröz'ün sosyal yapı tahliline dayalı makaleleri bir araya getirilmiştir. Üçüncü bölümde; "*Türklüğün Karşı Karşıya Olduğu Meseleler*" başlığı altında ideolojik yaklaşımların özelde milli kültürümüz ve genel anlamda kültür üzerindeki yönlendirici etkileri anlatılmaktadır.

9- Hristiyanlaşan Türkler

Sayfa Sayısı:71

Basım: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara,1983

Erken dönem Türk Tarihinde Hristiyanlaşarak Türklüklerini kaybeden, asimile olan, milli ve kültürel özelliklerini kaybeden Türkler anlatılmaktadır. Eserin bu konuda yapılan az sayıdaki araştırmadan biri oluşunun yanında; dinin maddi-manevi kültür unsurları ve milli değerler üzerindeki etkisinin yönünü tayin edebilme açısından okuyucuya yönünü belirleme fırsatı oluşturacak bir bilimsel disiplinle yazılmış olması da dikkat çekicidir

10-Türk Milleti Ve Türk Milliyetçiliği

Sayfa Sayısı:45

Basım: Harp Akademisi Basımevi, İstanbul, 1894 (teksir)

Türk milliyetçiliğinin sosyolojik açıdan ele alındığı eser, aynı zamanda Türk milletinin dünya üzerindeki yerleşim şekillenmesinden kültürel unsurlara kadar olan sahadaki etkisinin ve rolünün incelenmesiyle ortaya çıkmıştır.

11- Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu

Yazar: Prof. Dr. Mehmet ERÖZ

Prof. Dr. Bahaeaddin ÖGEL

Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Prof. Dr. Hakkı Dursun YILDIZ

Prof. Dr. Fahrettin KIRZIOĞLU

Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY

Sayfa Sayısı: 235

Basım: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:56 Seri-6 Sayı-A-17 Ankara-1985

Kitap giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Anadolu'nun bir Türk yurdu olması, Ermenistan ve Kürdistan olarak anılan coğrafi bölge adlandırmasının bilimsel temeldeki yetersizliğin ispatı mahiyetinde ve bu minvalde başlıklar içeren yazılar

bulunmaktadır. İkinci bölümde “*Türk Kültür Birliği İçerisinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu*” genel başlığı altında kültür, din, gelenek, dil, inanç ve hatta müzik ve sanatta dahi birlik içinde olunan insanlar ile ayrı bir devlet kurma fikrine sahip olunamayacağı ve Kürt adının etnik bir anlam ifade etmediği anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise; “*Doğu Anadolu’yu Bölme Faaliyetleri*” başlığı altında halen süren ve hatta maalesef ki başarılmak üzere olan bölücülük faaliyetlerinin tarihçesi ve temelinde yatan sebepler anlatılmıştır.

Kitabın bütünün bir sentezleme çalışması olması ve bölümlerin hepsinin bütünlük içinde verilmiş bulunmasından dolayı yazar isimleri bölümlerde ayrı ayrı yer almamaktadır. Bu konu ile ilgili müstakil makaleleri ve araştırmaları da bulunan Eröz’ün yer adları ile ilgili çalışmalarından bilhassa faydalanılmıştır.

12- Atatürk-Milliyetçilik-Doğu Anadolu

Sayfa Sayısı:295

Basım: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987

Mehmet Eröz’ün vefatından sonra, Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven tarafından çeşitli yazılarının derlenmesi ile ortaya çıkmış olan bir eserdir. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından basılan eserde, öz kültürümüz vasıtasıyla, mili birlik ve beraberliğin daimileştirilebileceği üzerine konu ile ilgili içerik taşıyan makaleler bir araya getirilmiştir. Türk milliyetçiliği ve Doğu Anadolu gibi yan yana anılmaktan imtina edilen bir konuda sayısız makale ve incelemeye emek vermiş olan Eröz’ün içerik sebebiyle de takdiri hak eden çalışmalarını toplu halde bulabileceğimiz bir eserdir.

13- Yörükler

Sayfa Sayısı:287

Basım: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991

Yörükler hakkında yazılmış kapsamlı bir alan araştırması ve tarihsel gelişim kronolojisi denilebilecek bir kaynaktır. Maddi-manevi kültür öğelerinin yanı sıra, yerleşim, iskân, geçmiş ve dolayısı ile de gelecek hakkında fikir sahibi olma imkânı sağlayan eser, Mehmet Eröz’ün “*Yörüklerin İktisadi ve İçtimai Teşkilatı*” başlıklı doktora tezinin Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından yayımlanması ile ortaya çıkmıştır.

14- Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) Ve Alevilik-Bektaşilik

Sayfa Sayısı:160

Basım: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992

Mehmet Eröz'ün yazmış olduğu Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik isimli kitabın içeriğinden (3. bölüm) alınarak Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından müstakil bir kitap halinde basılmıştır. Eröz'ün, hocası Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na ithaf ettiği kitabı adı geçen eserden bağımsız bir değerlendirmeye tabi tutmamız gerekirse; toplumsal ve milli bütünleşmeye katkılarını destekleyen ve somutlaştıran bir çalışma olduğunu belirtmek mümkündür.

Günümüz Anadolu Aleviliğinde görülen dini ritüel ve inançların eski Türk Dini ile olan bağına ilmi bir perspektiften bakışın yapıldığı eserde; Eröz Hoca'nın kendi söyleyişiyle; "*Eski Türk Dininin, Bektaşilik ve Alevilik üzerindeki tesirleri mukayeseli bir metotla*"²⁶ele alınmıştır. Onlardaki tapınışların, ibadet edişlerin, dini, mistik bir bağla bağlanışların ifadesi olan kültleri esas tutarak, mukayeseler yapılmış, aradaki benzerlikler, bağlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

15- Türk Kültürünün Alt Kültür Unsurlarından Kürtler

Sayfa Sayısı: 60

Basım: Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1992

Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan kitap, çeşitli tebliğleri ve dergilerde yayımlanan makalelerinden konu ile ilgili olanların bir araya toplanması ile meydana getirilmiştir. Mehmet Eröz'ün vefatından sonra yayımlanan eserlerinden biridir.

16-İktisat Fakültesi Mecmuası–1940–1960 İçindeki Araştırmalar, Çevirmeler Ve Muhtelif Yazılar Bibliyografyası

Sayfa Sayısı:24

²⁶Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 11.

Basım: Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1962

Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği tarafından bastırılan bu küçük kitapçık Mehmet Eröz tarafından hazırlanmıştır. Kitapçıkta anılan yıllar arasında yayımlanan mecmuada yer alan yazılar konularına göre sınıflandırılmış şekilde yer almaktadır. Basılı bir kitabı olmasa da Eröz'ün hazırlamış olması sebebiyle bu bölümde yer verilmesi uygundur. Bahsi geçen kitapçığın önsözünde Fındıkoğlu şöyle demektedir:

"İktisat Fakültesinin genç asistanlarından ve aynı zamanda derneğimiz azasından olan Mehmet Eröz, derneğe gönderdiği bir mektupta şöyle diyor; pek kıymetli olmadığını zannettiğim bir neşriyat kroniğini, sayısı çok mahdut olarak intişar eden resmi bir mecmuada geçen sene neşrettim. Yazıyı neşreden mecmua mali sebepler yüzünden ayrıca broşür halinde neşredilemeyeceğini bildirdi, acaba derneğiniz bu hususu temin edebilir mi?"

Aza arkadaşımız bu etüdü zahirde basit bir toplama ve birleştirme mahsulü gibi görünüyor. Hakikatte ise iktisadi ve sosyolojik araştırmalar yapanlar için çok kıymetli bir kaynak. Derneğimizin kuruluş gayesi de esasen bu gibi içtimâî araştırma rehberleri neşretmektir. Bu itibarla arkadaşımızın yazısından bir miktar broşür halinde neşretmeyi zevkli bir vazife sayıyoruz. Bu kronik aynı zamanda bize 1962 senesi içinde kutlulanması gereken çeyrek asrı hatırlatmaktadır. Zira asistan Mehmet Eröz'ün hazırladığı bu liste tam 25 yıl evvel kurulmuş olan İktisat Fakültesinin mecmuasından derlenmiştir. (...) Kroniğin benim için şahsi bir tarafı var; zira 1946' da neşrettiğim Türkiye'de İktisadi Tedrisat ve İktisat Fakültesi Tarihçesi isimli kitabın bir faslının adeta eksikliğini tamamlıyor. Araştırmacılık cereyanı da ancak bu gibi kolektif çalışmalarla olgunlaşabilir. Arkadaşımıza dernek namına teşekkür ederim "H.İ.A.D Reis Vekili Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fahri."

Makaleleri ve Diğer Yayınları

Mehmet Eröz; Töre Dergisi başta olmak üzere birçok dergide yazılar yazmış, Sosyoloji Konferansları ve İktisat Fakültesi Mecmuasında araştırmalarını içeren makalelere imza atmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.²⁷

1-İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasında Yayımlanan Makaleleri:(İktisat Fakültesi Yayınları)

-"*Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow' un Yeri*" (cilt:23, İstanbul 1964)

-"*Zirai Kolektivizm ve Meselenin Bugünkü Rusya Bakımından Tahlili*" (cilt:25, İstanbul 1966)

-"*Marksizm-Leninizm ve Toprak Reformu*" (cilt:27, İstanbul 1968)

-"*Atatürk'ün Millet ve Milli Tarih Anlayışı*" (cilt:39, İstanbul 1981)

2-Sosyoloji Konferansları Dergisindeki Makaleleri-(İ.Ü.İ.F Yayınları)

-"*Karabük Hakkında İki Vesika*" (Sosyoloji Konferansları İkinci Kitap, İstanbul 1961–1962)

-"*Türkiye'de İslav Muhacirleri ve Kazaklar Etrafında Bazı Kaynaklar*" (Sosyoloji Konferansları Üçüncü Kitap, İstanbul, 1962–1963)

-"*Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi*", (Sosyoloji Konferansları Beşinci Kitap, İstanbul 1964–1965)

-"*Türk Köy Sosyolojisi ve Yörük Türkmen Köyleri*", (Sosyoloji Konferansları Altıncı Kitap, İstanbul 1965–1966)

-"*Sakarya'da Sosyal Araştırma Kongresi*", (Sosyoloji Konferansları Yedinci Kitap, İstanbul 1966–1967)

-"*Adapazarı'nın Teşekkülü*", (Sosyoloji Konferansları Yedinci Kitap, İstanbul 1966-1967)

-"*Basında Sosyoloji Konferansları*", (Sosyoloji Konferansları Sekizinci Kitap, İstanbul 1968–1968)

²⁷Mustafa Aksoy, Osman Yorulmaz, *Mehmet Eröz Armağanı*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2011, s.29-37 ve Burhan Baloğlu, "Mehmet Eröz Bibliyografyası" **Sosyoloji Konferansları 22. Kitap** içeriğinde yer alan makaleden derlenmiştir.

- "Sakarya'nın Hizmetinde Yeni Bir İçtimai İlim ve Sosyal Antropoloji"*, (Sosyoloji Konferansları Dokuzuncu Kitap, İstanbul 1968–1969)
- "Sakarya Sosyal Araştırma Kongresi"*, (Sosyoloji Konferansları Onuncu Kitap, İstanbul 1971)
- "Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yer Adları"*, (Sosyoloji Konferansları On birinci Kitap, İstanbul 1972)
- "Eğitim Sosyolojisi Açısından Hınıs Yatılı Bölge Okulu"*, (Sosyoloji Konferansları On ikinci Kitap, İstanbul 1974)
- "Prof. Dr. Fındıkoğlu'nun Ardından"*, (Sosyoloji Konferansları On üçüncü Kitap, İstanbul 1975)
- "Atatürk'ün Devletçiliği"*, (Sosyoloji Konferansları On dokuzuncu Kitap, İstanbul 1981)
- "Atatürk'ün Milliyetçiliği"*, (Sosyoloji Konferansları On dokuzuncu Kitap, İstanbul 1971)
- "Yeniden Çıkarken"*, (Sosyoloji Konferansları Yirminci Kitap, İstanbul 1984)

3-Türk Kültüründe Yayımlanan Makaleleri (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları)

- "Türk Dili ve Milli Kültür"*, (Temmuz 1966, Sayı:45)
- "Kırk Beşinci Kuruluş Yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti"*, (Ekim 1968, Sayı:70)
- "Komünizm, Sosyalizm Ve Sosyal Demokrasi"*, (Kasım 1968, Sayı:73)
- "Afganistan'da Türk Aşiretleri"*, (Eylül 1969, Sayı:83)
- "Milli Kültür İçinde Alt Kültür Gruplarının Durumu"*, (Eylül 1978, Sayı:191)
- "Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği"*, (Mayıs-Ağustos 1980, Sayı:211-214)
- "Kürt Adı Üzerine"*, (Ağustos 1984, Sayı:256)

4-Töre Dergisinde Yayımlanan Makaleleri²⁸

- "Türk Kültürünün Gelişme Seyrine Kısa Bir Bakış"*, Eylül - 1971, Sayı 4, s. 5 – 10.
- "Türk İçtimai Teşkilâtı Hakkında Görüşler"*, 1971, Ekim, Aralık, 1972, Ocak, Şubat, Sayı 5, 7, 8, 9.
- *"Atatürk'ün İktisat Görüşü"*, Kasım 1971, Sayı 6, s. 10 – 15.

²⁸Töre Dergisinde yer alan makalelerin alındığı kaynak: Burhan Baloğlu, "Mehmet Eröz Bibliyografyası" **Sosyoloji Konferansları 22. Kitap.**

- "*Türk Ulusları, Urukları Boy ve Oymakları Hakkında Kısa Bilgi*", Ocak, 1972, Sayı 8, s. 26 – 32.
- "*Türk Millî Birliğine Doğru*", Şubat, 1972, Sayı 9, s. 15 – 22.
- "*Kapitülasyonlardan Alacağımız Ders*", Mart, 1972, Sayı 10, s. 13 – 18.
- "*Kooperatifçiliğe Dair*", Nisan, 1972, Sayı 11, s. 30 – 36.
- "*1 Mayıs, 3 Mayıs, 6 Mayıs*", Mayıs 1972, Sayı 12, s. 27 – 30.
- "*Töre*", Haziran, 1972, Sayı 13, s. 6 – 10.
- "*Zeybeklik ve Zeybekler*", Nisan 1972, Sayı 11, s. 13 – 20.
- "*Osmanlı Toprak Rejimi ve Yerli Marksistler*", Aralık 1972, Sayı 19, s. 14 – 16.
- "*Osmanlı Toprak Rejimi ve Yerli Marksistler*" II", Kasım, 1972, Sayı 19, s. 14 – 16.
- "*Hayat Hikâyem*" (*Deniz Dağoğlu ile konuşması*), Ağustos 1972.
- "*Hidrellez Hakkında*", Mayıs 1972, Sayı 12.
- "*Milliyetçiliğimizin Toplumculuğu Ne İfade Eder*," Temmuz 1972 Sayı 14, s. 20 – 28.
- "*İşçi - Köylü Sloganının Gerçek Anlamı*", Ağustos 1972, Sayı 15, s. 13 – 17.
- "*Dünder Taşer de Göçtü*", Eylül 1972, Sayı 16, s. 8 – 10.
- "*Osmanlı Toprak Rejimi ve Yerli Marksistler III*", 1973 Ocak, Sayı 20, s. 6 – 8.
- "*Çeşitli İdeolojiler Karşısında Türk Milliyetçiliği ve İslâmiyet*", Şubat 1973, Sayı 21, s. 11 – 13.
- "*Türk Kültüründe Börk*" '*Papak*' ve '*Keçekülâh*', Nisan 1973, Sayı 23 s. 3 – 6.
- "*Türk Yemek Adetleri*", Mayıs 1973, s. 24, s. 6 – 8.
- "*Milliyetin Himmeti ile Milliyetimize Yapılan Hücum*, Haziran 1973, Sayı 25, s. 9 – 11.
- "*Din ve Sosyalizm*," Aralık 1973, Sayı 31, s. 18 – 24.
- "*Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri*", Ağustos, 1973, Sayı 27, s. 21
- "*Tarım ve Toprak Reformu Kanununun Çıkarılması Dolayısıyla*", Ekim - Kasım 1973, Sayı 29 - 30, s. 17 - 21.
- "*Bir 'Kürt' Milliyetçiliğinden Bahsedilebilir mi?*" Temmuz 1974, Sayı 38, s. 21 – 25, s. 42, s. 26 – 33.
- "*Fikir Hürriyetine Dair Bazı Fikirler*", Şubat - Mart 1974, Sayı 33 – 34, s. 59 – 64.
- "*Türkistan'dan Kıbrıs'a Tek Kültür*", Ekim 1974, Sayı 41, s. 2 – 10
- "*Bir 'Kürt' Milletinden Bahsedilebilir mi?*" Aralık 1974, Sayı 43. s. 18 – 23.

- "Atsız Hoca da Göçtü", Ocak 1976, Sayı 56, s. 29 – 32.
- "Dış Türklere Dil Faciası", Şubat 1979, Sayı 93, s. 32 – 35.

5-Belgelerle Türk Tarih Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "Doğu Anadolu Köyleri Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 54, 55, 56, 57, 58, 59 Mart 1972/ Ekim 1972.
- "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 12, Şubat 1986

6-Büyük Çağrı Dergisinde yayımlanan Makaleleri

- "Doğu Anadolu Hakkında Sosyal Kültürel Araştırma", Haziran 1974, sayı: 2
- "Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Araştırma", Temmuz 1974, sayı: 3
- "Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Araştırmalar " Ağustos 1974, sayı: 4
- "Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Araştırma" Ekim 1974, sayı: 5
- "Doğu Anadolu Sünnî'si ve Alevi'siyle Türk'tür ve Bizimdir", Şubat 1976 sayı: 12

7-Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi Yayınlarında Yer Alan Makaleleri

- "Adapazarı Tarihçesi ve Sakarya Coğrafyası" Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi Seri: A No: 2 – 3 İstanbul - Adapazarı 1968, 52 s.
- "Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yer adları" Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi Yayını, Seri C, No: 20, 1971.
- "Yeni Bir İlim Sosyal Antropoloji" Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi Yayını Seri: A, No: 102, 1971.

8-İş ve Düşünce Dergisinde yayımlanan Makaleleri

- "Turancılık Hakkında Bir Yazı Münasebetiyle Bazı Düşünceler" Temmuz - Eylül 1961, Sayı: 235.
- "Doğu Türkistanlılar Amerika'ya mı gitmek istiyorlar?" Aralık 1963, Sayı: 244.
- "Silifke'de Bir Tahtacı Köyü" 1964, Sayı: 247 .
- "Silifke'de Bir Alevî, Tahtacı Köyü Kirtil" Haziran 1964, Sayı: 247 .
- "Komünizm ve Demokratik Sosyalizm" Aralık 1967, Sayı: 260.
- "Sosyolojiye Yardımcı Yeni Bir İçtimaî İlim" Mart 1969, Sayı 265.
- "Marxizm, Leninizm ve Toprak Problemi" Eylül 1970, "Sayı: 271.

9-Türk Yurdu Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

-*"Kaşgarlı Mahmut, Divan-ü Lügat-it-Türk ve Anadolu Yörükleri, Türkmenleri"* Türk Yurdu, Cilt 5, sayı 6 Haziran 1966

-*"İngiliz İşçi Partisi ve Demokratik Sosyalizm"*, Türk Yurdu, Cilt. 6 Sayı: 3 Mart 1967.

-*"Komünizm ve Propaganda"*- Cilt 7 Ocak, Şubat 1968, Sayı 1 - 2 .

10- Büyük Türkiye Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- *"Sosyalizmde İşçi Hakları"*, (Nisan 1970)

- *"Türklerde Mülkiyet Müessesesi ve İçtimâî Yardımlaşma"*, (Temmuz 1970)

- *"Zeki Velidi Hoca'nın Ardından"*, (Ağustos 1970)

- *"Millî Mücadelemiz ve Bolşevik Tehlikesi"*, (Haziran 1970)

- *"Ertuğrul Gazi İhtifali"*, (Eylül 1970)

- *"Dilencilik"*, (Ekim - Kasım 1970)

- *"Türkiye'de Tıp Sosyalleştirilmelidir."*, (Aralık 1970)

- *"Toprak Reformu Meselesine Sosyolojik Bir Bakış"*, (Kasım 1969)

- *"Proleter Kültürü ve Kültür İhtilali"*, (Mayıs 1970)

- *"Orta Doğu ve Petrol"*, (Ocak 1971)

- *"Toprak Reformu ve Kooperatifçilik"*, (Temmuz - Ağustos, 1971)

- *"Türkistan ve Azerbaycanlı İki Büyük Türk Şairi"*, (Ocak 1972)

- *"Kerkük'te Neler Oluyor?"*, (Ocak 1972)

11-Millî Hareket Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- *"Bafa Gölü Meselesi ve Serçin Köyü"*, (Ağustos 1968)

- *"Dünden Bugüne"*, (Nisan 1968)

- *"Türkiye'de Sosyalizm Fırtınası"*, (Temmuz 1968)

- *"Rus Emperyalizmi ve Son Kurban: Çekoslovakya"*, (Eylül 1968)

- *"Sosyalist Rejimde Demokrasi Yaşayabilir mi?"*, (Ekim 1968)

- *"Sosyalist (Komünist), Milliyetçi Olamaz"*, (8 Kasım 1968)

- *"Türkiye'de Tıbbın Sosyalleştirilmesi"*, (Aralık 1968)

12-Bozkurt Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- *"Millî Destan ve Bozkurt Hakkında"*, (Mart 1968)

- *"Birbirine Küsen Türkler: Sünniler - Alevîler"*, (1969)

- *"Milliyetçiliğimizin Toplumcu Vasfından Ne Anlamalıyız?"*, (1972)

13- Bilgi Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Millî Terbiye ve Yabancı Mektepler*", (Nisan 1966, Sayı:227)
- "*Türk Dili ve Millî Kültürümüz*", (Nisan 1966, sayı: 227)
- "*Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Ebediyete Göç Etti*", (Ağustos 1970, Sayı:279)

14-Millî Işık Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "*İngiltere'deki Kıbrıs Türklerinin Hali ve Talihsiz Londra Türk Sesi Gazetesi*", (Aralık 1967, Sayı 8)
- "*Marksist - Leninist İhtilal Teorisi, Rus İhtilâli ve Türklerin Acı Kaderi*", (Ocak 1968, Sayı 9)

15-Doğu Türkistan'ın Sesinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Doğu Türkistan Yer Adlarına Dair*", (Ocak 1984, Sayı 1.)
- "*Müslümanlık Milliyetinin Koruyucusu Olmuştur*", (Mayıs 1984, Sayı 2)
- "*Kırım Faciasının Kırkıncı Yılı*", (Aralık 1984)

16- Kavgamız Turan Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Karşı Devrim ve Kontr Gerilla*", (sayı ve tarih bulunamadı)
- "*İşçi Köylü İktidarı Sloganının Gerçek Anlamı*", (Nisan 1978, Sayı 2)

17- Turan Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Sovyet Devleti ve Sosyalist (Komünist) Emperyalizmi*", (Ağustos 1978, Sayı 6)
- "*Sovyet Devleti ve Sosyalist (Komünist) Emperyalizmi*", (Eylül 1978, Sayı 7)

18-Ankara Ticaret Odası Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Atatürk'ün İktisat Görüşü*", (Kasım 1972)
- "*Osmanlı Toprak Rejimi ve Yerli Marksistler*", (Ocak 1973)
- "*Kitaplar Arasında*", (Eylül 1973)
- "*50 Yılda Türkiye'nin İktisadi Kalkınması*", (Ekim - Kasım 1973, 50. Yıl özel sayısı)
- "*Prof. Fındıkoğlu'nun Ardından*", (Kasım 1974)
- "*Din ve Sosyalizm*", (Ocak - Şubat 1974)

19-Yörtürk Dergisinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Fetihden Günümüze Kadar Kıbrıs*", (Mart-Nisan 2005, Sayı:60)

20-Ortadoğu Gazetesinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Sünnî'siyle Alevî'siyle Türklük Bir Bütündür*", (28.Şubat.1975)

- "*Sünnî'siyle Alevî'siyle Türklük Bir Bütündür*", (1.Mart.1975)
- "*Gökalp ve Fındıkoğlu*", (16 Mart 1975)

21- Tercüman Gazetesinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Aksesuarlı Kır Gezisi*", (Seçkinlioğlu ismiyle yayımlanmıştır)
- "*Anarşi Terör ve Komünizm*", (27 Kasım 1978)
- "*Çanakkale 'Truva' Değildir*", (24. Eylül. 1983)
- "*Belediyeler ve Orta Sınıf*", (24 Eylül 1985)

22- Devlet Gazetesinde Yayımlanan Makaleleri

- "*Din ve Sosyalizm*", Devlet Gazetesi Almanya, 1973.
- "*Alaş*" Devlet Gazetesi Almanya, 1973.

23-Armağan Eserlerde Yayımlanan Makaleleri

- "*Ege Bölgesinde Yer (Köy ve Şehir) Adları*", (Reşit Rahmeti Arat için Ank. 1966, 176 – 185.)
- "*Türklerde Mülkiyet Müessesesi Hakkında Bazı Düşünceler*", (Refii Şükrü Suvla'ya Armağan İ.Ü. İ.F. Yay. No: 1620, İst. 1971)
- "*Türk İçtimâî Hayatında Totemizm İzleri*", (İ.Ü. Edebiyat Pak. İslâm Araştırmaları Dergisi, Z. V. Togan' a Hatıra Armağan. Sayısı, İst. 1973)
- "*Türk İçtimai Hayatında Totemizm İzleri*", (İslâm Tetkikler i Enstitüsü Dergisi, İst. 1973, Zeki Velidi Togan'ın Hatırasına Armağan.)
- "*Sosyolojide Sebeplilik, Hürriyet ve Zaruret Meselesi*", (Fındıkoğlu Armağanı, İ.Ü.İ.F Yayınları, İstanbul 1977)
- "*Sosyoloji ve Türk Mantığı*"(1980 yılı Sosyoloji Konferansları Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil' e Armağan İst. 1980, On sekizinci Kitap)
- "*Türk Topluluklarının Ölüm Âdetleri üzerine Bir Deneme*",(Türk Dünyası Araştırmaları Z.F. Fındıkoğlu'na Armağan, İstanbul, Nisan 1985,)
- "*Atatürk İnkılâpları, Türk İstiklâl Harbi ve Kadro Hareketi*", (Orhan Tuna Armağanı, Sosyal Siyaset Konferansları, İ.Ü. Yayınlarından No: 2965)

24-Kongre Bildirileri

- "*Dış Türklerde Dil Faciası*", (İkinci Dil Kongresi Kongre Bildirisi, İstanbul, 1969)

-"*Doğu Anadolu Köy Adları üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*", (Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri, Erzurum, 22 – 25 Ekim 1973)

-"*Millî Kültür İçinde Alt Kültür Grupları*", (2. Milliyetçiler Kurultayı Bildirisi, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1980)

-"*Hristiyan Türklere Dair*", (4. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 21 Eylül 1982)

-"*Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları*", (Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11 – 13 Eylül 1984 Ankara,)

-"*Yusuf Akçura'nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri*", (Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri, Ankara 11–12 Mart 1985, Ayrı Basım: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986)

-"*Kültür Nedir? Millî Kültür Kavramı Üzerine*", (Millî Kültür ve Gençlik Sempozyumu, 13 – 15 Kasım 1985, Bildiri Yayınlanması: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları Ankara 1986)

-"*Tarih ve Sosyoloji*", (Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolektiyumu. Bildiriler 21–26 Mayıs 1984 Elazığ. Ayrı Basım: Fırat Üniversitesi Elazığ 1990)

25-Mehmet Eröz'ün "Mehmet Serçinlioğlu" Adı ile Devlet Dergisine Yazdığı Makaleler

-"*Toprak Reform Meselesine Sosyolojik Bir Bakış*", (20 Nisan 1970, sayı 55)

-"*Komünist Emperyalizmin Kurbanı Azerbaycan*", (20 Temmuz 1970, sayı 68)

-"*Türkistan Türklerinin Savaş Parolası*", (10 Aralık 1973, sayı 214)

-"*Ordu ve Komünizm*", (27 Nisan, sayı 356)

26- Adının hemen altında; "*Alevî'siyle Sünnî'siyle Türkmeniyle Kürdüyle Bütün Canlar Bir Olsun*" yazan, Türk milletini bölücülük tehdidine karşı uyarmak ve mücadele etmek amacıyla ortaya çıkan, ancak sadece 1 Ocak 1979' da bir sayı yayımlanmış olan KON isimli gazetede "*Alevî'siyle Sünnî'siyle Bütün Canlar Bir Olsun*" başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır.

3- METODOLOJİSİ

Sosyoloji; günlük hayatlarımızda elde ettiğimiz ve kullandığımız bilginin arı halidir.²⁹ Tarihsel gelişim sürecinde, doğmuş olduğu iddia edilen Batı toplumlarında bile bağımsız bir bilimsel disiplin haline gelişi geciken sosyoloji, bu bağımsızlığını kendine has metodoloji alanı belirlediği ölçüde pekiştirmiştir. Sosyolog, toplumu ele alırken, onu toplumu oluşturan bireyden farklı olarak yorumlar. Bahsi geçen "yorumun" bilimsel nitelik ve netlik ifade ederek anlaşılır olabilmesi için, bilimsel düzende ele alınmış ve "yorumlanmış" olması gerekir. Bu yorumlanmış ise kullanılan metodolojik bakış ve kullanılan yöntem ile önce bilimselliğini; sonra da o bilim içindeki tavrını ortaya koyuştur.

Tarafsız ve kesin ilmi gerçeklere ulaşabilmenin; sosyoloji söz konusu olduğunda, araştırmacının değerler yapısıyla ilgisi bakımından güçlüğü ortadadır. İlim sadece olaylara uygun tasvir yapabilmek için ortaya atılmış bir takım araştırma ilke ve tekniklerinden ibaret değildir. İlim, problem ve olaylara bakış tarzıdır. İلمي merak, objektiflik ve dürüstlük bu bağlamda metod bilgisi ya da o metodu uygulama şekline öncelikli olarak bilim insanının özelliklerinden olmalıdır.³⁰

Bilimsel yöntem; bilim insanının doğaya, topluma, bireye, bireyin ürettiklerine ve bunlar arası ilişkilere ilişkin doğru betimleme ve açıklamalarda bulunabilme hedefine ulaşabilmek için gerek yürüdüğü yol ve harcadığı çaba; gerekse yürüyeceği yolu ve harcayacağı çabayı önceden belirleyen kurallar topluluğudur.³¹ Bilim genelinden hareketle yapılacak metodoloji ve hatta sosyoloji bilimi özelindeki metodolojik yönelimlerin, tarihsel veya ontolojik seyri ile epistemolojik köken açıklamaları araştırmanın kapsamını aşacağından dolayı üzerinde durulmayacaktır. Ancak Türk sosyolojisinin seyrinde; bir bilim insanının, ele alınan konuyu işleyiş şeklinin, başka bir deyişle metodunun dünyadaki sosyoloji seyrinde olduğu gibi, bilim insanının ait hissettiği "epistemik duruş" hakkında da bilgi vermesi sebebi ile kısaca üzerinde durmak istiyoruz.

²⁹Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 238.

³⁰Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008 s. 66.

³¹Nilgün Çelebi, "Metodolojik Sorunlara Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1991, Cilt: 35 Sayı: 2, s. 047-059.

Bilimsel bilgi; epistemik cemaatin üyesi bilim adamları tarafından kolektif tarzda inşa edilen, işlenen ve "bilimsel" etiketiyle akredite edilerek gelecek kuşaklara aktarılan bilgidir. Bilimsel bilginin varoluş temeli epistemik cemaattir.³² Öte yandan; egemen ideolojilerin kendilerini hem eyleme yön veren, hem de evrensel denilen paradigmaları belirleyen aklın yansıması ve ürünü olarak tanımlamaları sebebiyle, bu görüşleri reddetmenin "bilime karşı macerayı seçmek" olarak nitelendirildiği de inkâr edilemez.³³

Farklı bir ifadeyle, aslında bahsedilen epistemik duruş, sosyal-siyasal alandaki posdürün de tanımlayıcısı olabilmektedir. Bu sebeple; Türk sosyolojisinin gündemindeki konular ile yöntemini birbirinden ayrı düşünmek eksik değerlendirmelere yol açabilir. Bu anlamda; *zaman* yani tarihsel süreç içinde sosyolojiye etki yapan ve buna bağlı gelişen sosyal-siyasi olaylar, *boyut* yani Türk sosyolojisinde ortaya konulan metodolojik yaklaşımlar başka bir deyişle araştırma nesnesine yönelimler, Türk sosyolojisini yöntem açısından değerlendirirken iki anahtar kavram niteliğindedir.³⁴

Mehmet Eröz, sosyolojisini büyük oranda Durkheim çizgisinde, Ziya Gökalp ve sonrasında hocası Fındıkoğlu'nun bakışları ekseninde geliştirmiştir. Kendisinin de ifade ettiği gibi; Fındıkoğlu Gökalp'ın şartsız takipçisi olmadığı gibi³⁵, sosyolojik duruş ve metodoloji bakımından kendisi de Fındıkoğlu Hoca'nın birebir takipçisi olmamıştır.

Yukarıda tarihsellik ekseninde *zaman* diyerek belirttiğimiz şekliyle, Türk sosyolojisinde metodolojiyi anlamlandırabilmek için, sosyologun devrinin ve devri oluşturan ön şartların da bilinmesi gerekir. Sosyolojinin Batı'da olduğu gibi ülkemizde de çıkış nedeni, (çok farklı şartlar altında olsa da) toplumsal buhranların gündemde olduğu bir dönemde bu buhranlara çare bulma, çözüm üretme isteği ve gereği olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasına rastlayan dönemde toplumsal sorunlara çare üretmek amacıyla bir

³² Kemaleddin Taş, *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji*, Hondu Yayınları, Isparta, 2011, s.45.

³³ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005., Aktaran: Metin Arıkan, "Küreselleşme Ve Millî Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması", Kültür Bakanlığı tarafından 7 Haziran-1 Temmuz 2006 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur

³⁴ Gökhan V. Köktürk, "Türk Sosyolojisinde Metodolojik Yönelimler" **Sosyoloji Konferansları, No: 52**, (2015-2) , s.177-189.

³⁵ Mehmet Eröz, "Gökalp ve Fındıkoğlu", **Töre Dergisi**, Yıl:5, Sayı:45, Şubat 1975, s.57.

kurtarıcı gibi görülen ve belki de bu sebeple oldukça hızlı ithal edilen sosyoloji, kurumsallaşma sürecine girdikten sonra metodoloji kaygısına düşmüş, daha doğru bir söyleyişle; sosyolojide metodoloji sorunu tartışılmaya başlamıştır.

Sosyolojinin kurulduğu yılları takip eden ve Ziya Gökalp'ın sosyoloji anlayışının devralındığı sosyolojinin gelişim süreci açısından 1950'li yıllara kadar olan dönem, Türk düşünce hayatı ve dolayısıyla Türk Sosyolojisi açısından oldukça önemlidir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde 1933-34'te İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü kurulmuş, 1936'da İşletme Fakültesine devredilmiş ve 1949 yılında da İçtimaiyat Enstitüsü olarak anılmaya başlamıştır. Türk sosyolojisi açısından bu yıllar yönetsel açıdan şekillendirici etkiye sahip olan kırılma noktalarının yaşandığı yıllardır. 1940'lara kadar Nazi Almanya'sından kaçarak İstanbul Üniversitesine gelen Alman sosyologları ile Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun sosyolojik çalışmaları ve 1940'ların başında ise Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes'in Ankara Üniversitesinde oluşturdukları sosyoloji kürsüsü, Marksizm ile karışık Amerikan sosyolojisi, pek çok alanda deneysel çalışmalar yürüterek sosyolojinin kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur. Uygulamalı sosyolojiye ağırlık verilmesi Türk sosyolojisi açısından keskin bir değişimi ifade etmektedir. Yöntemin araştırma tekniklerine indirgenmesinin köklerini bu dönemde aramak mümkündür. Diğer bir ifadeyle bu dönem; Amerikan sosyolojisinin uygulama yönü ile Türk sosyolojisinde etkisini göstermeye başlamasının gözlemlendiği dönemdir. Aynı zamanda bu dönem; II. Dünya Savaşı'nın ardından Dünya ve Türkiye'de çok köklü değişmelerin yaşandığı yıllardır. Türkiye'de çok partili sisteme geçiş, hızlı kentleşme ve gecekondulaşmanın başlaması, partiler arası rekabet ve çatışmanın yanında çoğulcu bir topluma doğru ilk adımların atılması gibi birçok faktör Türkiye'de sosyoloji anlayışında da değişmeye yol açmıştır.³⁶

Mehmet Eröz, Fındıkoğlu'nun öğrencisi olarak bahsedilen dönemin bir sonraki temsilcisidir. Gökalp ve Fındıkoğlu'nun yansımaları çeşitli yazılarında izlemek mümkündür. Örnek vermek gerekirse; Mehmet Eröz, "*Osmanlı Toprak Rejimi ve Yerli*

³⁶Köktürk, a.g.m., s.177-189.

Marksistler" başlıklı makalesinde,³⁷ Behice Boran'ın tespitlerine karşı çıkarken aslında metodolojisine ait ipuçları da vermektedir. Boran'ın "*Yakın Tarihimizde Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz*"³⁸ başlıklı makalesinde tarih metodu yerine, sosyoloji metodu ile yaptığı değerlendirmeyi eleştiren, Mehmet Eröz, Boran'ın, sosyolojinin tecritler ve genelleştirmeler yolu ile cemiyeti idare eden kanunlara ulaşılabilceği görüşünü savunduğunu ifade eder. Aslında bu Mehmet Eröz'ün yorumuyla Marx ve Engels'in diyalektik kanunlarından başka bir şey değildir. Behice Boran, cemiyetleri katı bir determinist görüşle beş içtimâî başlıkta toplayıp, Osmanlı cemiyetini de beş içtimâî görüşün üçüncüsüne yerleştirmiştir ve Eröz'e göre yapılan "gayri ilmi", "ilim dışı" bir tutumdur. Mehmet Eröz metodolojisinde, hükümleri zaman ve mekân kadrosu içinde bütün şartları göz önünde tutarak vermezsek daima yanlış neticelere ulaşırız. Maziye bu günün gözlüğü ve görüşü ile baktığımızda aldanırız.³⁹

Tabii ilimlerle, sosyal ilimler arasındaki derin fark sosyoloji için ayrı bir metot ihtiyacını da doğurmuştur diyen Mehmet Eröz, maddeden insana yükseldikçe, işin içine insan iradesinin de girmiş olduğunun farkındadır.⁴⁰ Sosyal olgular arasında tek taraflı sebeplilik bağları aramak yerine, karşılıklı fonksiyonel ilişkileri göz önünde bulundurmak, daha sağlam sonuçlar verecektir diyerek, sosyal olguların zaman ve mekânla sınırlı oluşunun bir sosyal determinizmi imkânsız kıldığını, her sosyal şekil ve muhteva için ayrı kanunların ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan bu izafilik, cemiyette önceden görmeyi büyük oranda zorlaştırmaktadır.⁴¹

Tarihte hakikatleri arkeoloji ve iktisadın yardımı ile açıklayan ve akla dayalı olarak tümevarım metodunu uygulayan, kozalite, nedensellik prensipleriyle hareket eden ve maddi unsurların yanında manevi faktörleri de ihmal etmeyen ilk tarihçinin Türk kökenli Al-Birûnî (Beyrûnî) olduğunu savunur. Ona göre Beyrûnî Rönesans'ın ilk ışıklarını yakacak

³⁷Mehmet Eröz, "Osmanlı Toprak Rejimi Ve Yerli Marksistler", **Töre Dergisi**, Yıl 7, Sayı 19, Ankara, Aralık 1972, s.14-16.

³⁸Behice Boran, "Yakın Tarihimizde Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz", **Sosyal Adalet Dergisi**, Yıl 2, Sayı 8, Ankara, 1964, s.5.

³⁹Eröz, 1991, s.117.

⁴⁰Mehmet Eröz, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s.38.

⁴¹Eröz, 2014b, s.47.

fikirlerin doğmasına neden olmuştur.⁴² Bu görüş için, Mehmet Eröz'ün metodolojisindeki nüvelerin genelini anlamakta bir yol göstericidir diyebilmek mümkündür. Zirâ Beyrûnî; çeşitli ideolojilerle beslenen toplumsal düşün sahasında, metodolojinin çıkış noktasında referans gösterilen Batılı düşünürlerin yanında, sıklıkla zikredilmeyen bir isimdir.

Olayları somut tarihi içeriklerinden kopararak, soyut ve genel tipler elde edebileceğimizi ve bu "ideal tipler" ile sosyal yapının ve değişimlerin kanunlarına ulaşabileceğimizi savunan Weber'den; değişmez sosyolojik kanunlar, bütün zamanlara uyan beşeri tipler ve sosyal sınıflamalar yapamayacağımızı söyleyen Duverger'e kadar olan tüm görüşlerin içerik farkına rağmen tartıştıkları şey temelde aynıdır. Bu farklı görüşler Eröz'e göre sosyolojik bakımdan "*belli kanunlara ulaşabiliriz veya ulaşamayız*" görüşü üzerinden şekillenmektedir. Mehmet Eröz; bu konuda bir fikir birliğine varılmış olmasa bile, sosyal oluşumların sınıflandırılmasında içeriklerine bağlı olarak kısmi bir umumilik-genellik prensibinin sabit olduğunu söyler. Sosyoloji bilimindeki, "tarihçinin sosyologdan alacağı bir şey olmadığı" düşüncesinin aksini savunduğunu da ifade eder. Tarihe uzak durmak, kronolojik tarihçilikten kalma bir soğukluk ve alışkanlıktır. Sosyolog tarihçiden, tarihçi sosyologdan yararlanmalıdır. Hatta Mehmet Eröz; tarih ile iş birliği, sosyal antropoloji ve iktisattan daha önce gelmelidir görüşündedir. Türk milletinin sosyal yapısını, sosyal değişme ve gelişme seyrini anlamada, sosyal bütünleşmeyi sağlamada ilmi ispat desteği anlamında sosyoloji ve tarihin iş birliğinin çok mühim olduğunu da özellikle belirtir.⁴³

Araştırmalarında tarih derinliği bulunan Mehmet Eröz, sosyolojinin gelişip bu günkü bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynayan tarih felsefesinin ne olduğunu açıklarken, aşırı olmamak, sınırı aşmamak kaydıyla, araştırmanın objektifliğine ve ilmi zihniyetine zarar vermemeye özen göstererek sosyolojinin tarih felsefesinden faydalanabileceğini belirtir. Mehmet Eröz, yapılan bazı sosyoloji araştırmalarını, kuru bir ampirizm içinde monografilerle yapılan, "*felsefenin aydınlatıcı ışığından*" mahrum ve bu sebeple yavan neticeler sunan çalışmalar olarak değerlendirmektedir.⁴⁴ Sert bir determinizm yerine, rölativist bir izah tarzını; karşılıklı sebep ve sonuç ilişkisi içinde türlü faktörlere yer veren

⁴²Mehmet Eröz, *Türk Kültürünün Alt Kültür Unsurlarından Kürtler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1992, s.13.

⁴³Eröz, 1992b, s.16-17.

⁴⁴Eröz, 2014b, s.65.

bir görüşü tercihe şayan bulduğunu belirten Mehmet Eröz; birçok maddi manevi sebebin cemiyetlerin hamuruna mayalık ettiğini belirtir.⁴⁵

Mehmet Eröz içtimâî olguların pozitif karakterinden bahsederken bunun; içtimâî hadiseleri “*olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi ele almak*” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Değerlere ve hükümlere bağlanmadan vakıaları objektif olarak ele almak şüphesiz Batı kaynaklı pozitivizm ile özdeşleşen bir ontolojik basamak gibi görülse de Mehmet Eröz, içtimâî hadiseleri dine dayandırmadan açıklayan üç büyük İslam bilgini olduğunu söyler: El Birûnî, Farabi ve İbni Haldun.⁴⁶

Mehmet Eröz kendi ilmi araştırmalarında mümkün olduğunca objektif yaklaşımlar, çıkarımlar ve sonuçlar ortaya koymak gayretinde olmuştur. Bu anlamda ilmi değerlere ve ilmi ahlak prensiplerine bağlılığının yanı sıra disiplinler arası bir metot uyguladığından da bahsedilmelidir.

Osman Yorulmaz ile birlikte hazırladıkları “Mehmet Eröz Armağanı” adlı kitabı, Ötüken Neşriyat aracılığıyla okuyucularla buluşturan Mustafa Aksoy ile kitabın tanıtımı için yapılan bir söyleşide Mehmet Eröz’ü anlatırken şöyle demiştir:

"...Eröz yazdıklarıyla Türkiye’de bir ilk olmuştur. Onun yazdıklarının ilk olmasından başka, o Türkiye’de Gökalp’tan sonra sosyoloji araştırmalarında disiplinler arası bir anlayışı yeniden gündeme getirip, araştırmalarını bu anlayışla yapmıştır. Onun zamanında ve özellikle de günümüzde sosyoloji araştırmaları adeta ankete ve bazı istatistikî araştırmalara indirgenmişken, o tarih, antropoloji, halk edebiyatı, iktisat, siyaset ve benzeri bilimlerden faydalanarak, disiplinler arası bulgulardan hareketle araştırmalar yapmıştır."⁴⁷

Mehmet Eröz, çalışmalarında insan öznesini hiç bir zaman ihmal etmemiştir. Salt sayısal verilerle veya kayıtlarla ifade edilebilecek kimi çalışmalarında bile, araştırmaları sırasında rastladığı bir yaşlı Yörük dedesinden veya yemeğini ikram edemediği için

⁴⁵Eröz, 1991, s.10.

⁴⁶Eröz,2014b, s.32.

⁴⁷<http://www.turkyorum.com/Aksoy-eroz-yazdiklariyla-turkiyede-bir-ilk-olmustur/> (erişim tarihi 10.01.2016)

duyduğu üzüntüyü ifade eden bir Anadolu insanından bahsedebilmiştir.⁴⁸ Mehmet Eröz'ün metodolojisinin bilimsel disiplinden taviz vermeyen tavrını anlamlandırmak adına şu örnek çok ilgi çekicidir:

“Yörükler”, Mehmet Eröz'ün büyük emek ve birikimle yazılmış olan eserlerinden biridir. Eröz, bu kitabında Yörüklerin göçünü şiirsel bir dille adeta yaşayarak, hissederek anlatmıştır.⁴⁹ Bu eser masa başında mevcut bulan bir eser değildir. Araştırma, öğrenme ve aktarma aşkı olan her ilim insanının hayali olduğu şekilde yazılmıştır. Mehmet Eröz, iki büyük Yörük göçüne katılmıştır. Bunu eserinde şöyle anlatır:

"Biz iki göçe iştirak ettik: Sarikeçililerin göçü. Karakoyunluların göçü. Birincisi Konya'da Çumra ile Bozkır arasında, Apa ve Tahtalıköyleri civarında oldu. Bir akşamüzeri, alacakaranlıkla 5 çadırlık bir obaya ulaştık. İkinci defa içinde bulunduğum göç Bulgar Dağları eteklerinde Karakoyunluların göçü idi. Ay ışığında saat ikide kalkıp üçe kadar eşya toplandı. Üçte yola çıkıldı. Altı saat dağ başlarında yol aldıktan sonra, bir vadide dere kenarında konaklandı (Darboğaza Tarbaz -Ulukışla civarı) Çocukları devenin üstüne saramadılar. Yük çok, yer yoktu. Dört yaşındaki erkek çocuğu bir müddet eşeğin üstünde gitti. Sonra yaya yürüdü. Elinden tuttum; dağda taştta sessiz bizimle yürüyordu. Devenin üzerinden bir kara koyun yanı başıma yuvarlandı; haber verdim, tekrar bağladılar.”⁵⁰

Bu satırlar şüphesiz, bilinen manadaki bir saha araştırmasından çok öte özellikler ve yüklü manalar taşımaktadır. Mehmet Eröz'ün yine aynı eserindeki, Yörük Çadırlarını anlatışı metodolojisindeki titizliğin izlenmesi açısından dikkate değerdir. Eröz bu eseri için Yörük çadırlarında günlerce kalıp, yaşamıştır. İçinde kaldığı çadırları "böğür bağından", kapı önüne kadar en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır.⁵¹ Türkiye'nin çeşitli yörelerinde; kaldığı, yaşadığı, bölümlerini incelediği Yörük Çadırları için şöyle der:

⁴⁸ Bu konuda en özgün örnekler için: *Yörükler, Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik ve Doğu Anadolu’nun Türklüğü* kitaplarına bakınız.

⁴⁹Eröz, 1991, s.86-92.

⁵⁰Eröz, 1991, s.89-90.

⁵¹Mehmet Eröz, *Yörükler* adlı eserinde çadırları 96–110 arasındaki sayfalar boyunca anlatmış, kitabına şekiller ekleyerek en ince ayrıntısına kadar incelemiştir.

"Görülüyor ki, Türkiye'nin dört tarafında Türk aşiretleri, cüz'i farklarla, çadır bâbında aynı maddi kültüre sahiptirler. Bu da onların bir orijin, bir kültür ve bir medeniyetten geldiklerini gösterir"⁵²

Aylar süren ve Mehmet Eröz'ün kendi maddi ve manevi imkânlarını zorlayarak yaptığı bu alan araştırmaları, katılımcı gözlemler onun işte bu bir cümle ile özetleyeceği sonuç içindir. Burada dikkat çeken ise; lâıyk olduğu değeri görmesi gereken Eröz'ün ilmî şahsiyeti ve yol gösterici araştırma metodolojisidir.

⁵²Eröz, 1991, s.111.

II. BÖLÜM

MEHMET ERÖZ'ÜN TOPLUM ANLAYIŞI

1- TOPLUMA GENEL BAKIŞI

Sosyolojiyi oldukça genel ve alışıl gelmiş bir şekilde tanımlayacak olursak; toplumları inceleyen bilimdir diyebiliriz. Sosyolojinin Avrupa'da yaşanan iki büyük ve sarsıcı devrim sonucu doğup geliştiği ve bağımsız bir bilim haline geldiği genel literatürde kabul gören bir görüştür. Şüphesiz her bilim gibi sosyolojinin de tam olarak ortaya çıkış tarihini vermek güçtür. Ancak bu iki devrimin sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak ortaya çıkışına “yardımcı olduğunu” söylemek daha kabul edilir sayılabilir.⁵³

Montesquieu, Voltaire. Rousseau ve bir matematikçi olan Condorcet, İtalya'da Vico, İskoç asıllı David Hume ve yine bir İskoç olan, iş bölümü konusunda Durkheim' in önünü açan Adam Ferguson sosyolojik anlamda bir takım eserler meydana getirdilerse de, 18. yüzyılda bu günkü anlamı ile "sosyoloji" diye bir şey olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Zira yapılan çalışmalara konulacak genel bir isim, bir kapsayıcı sözcük 19. yüzyıla kadar hiç kullanılmamıştır. Bu adı “sosyoloji” olarak koyan Auguste Comte, geçmişte yapılanlardan farklı bir şey yaptığına inanarak biriken düşüncelerin adını koyduğu için "sosyolojinin kurucusu" unvanını almıştır.⁵⁴

Comte' un "sosyal fizik" tanımı, daha sonraki yıllarda ve günümüzde hala tartışmalara yol açan pozitivism olarak anılan ana akım sosyoloji paradigmalarından birini, belki de ilkinin oluşturdu. Bu daha sonraları Durkheim' den İşlevselcilere kadar gidecek bir tekâmül çerçevesinde ilerlemesini sürdüren sosyoloji Almanya'da ise farklı değer dizileri

⁵³Anthony Giddens, *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Çeviren: Ülgen Yıldız Battal, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013, s.17.

⁵⁴Tom Bottomore-Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Çeviren: Mete Tuncay, Aydın Uğur Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2010, s.21.

etrafında gelişme gösterdi. Weber ve Marx ile birlikte toplumun, ona etki eden unsurların başatlığı bakımından açıklandığı dönem başladı.

Sosyolojinin Türkiye'deki seyrini belirlemesi açısından diğerlerinin yanında Durkheim isminin farklı bir yeri vardır. Bu sebeple üzerinde kısaca durulmasının uygun olacağı düşüncesindeyiz. Durkheim 1880'de ders vermeye başladığında, sosyoloji hala şüpheyle karşılanmaktaydı; zira sosyoloji 19. yüzyılda hâkim olan bireyciliğe karşı çıkıyordu. Fakat sonraki yıllarda bu en yeni bilim, insanlığın dünya üzerindeki bilişsel üstünlüğünün ispatı durumuna geldi. Durkheim, Comte' un pozitif mirasının da sahibiydi. Fakat o sosyolojiye ilk kez kapsamlı bir bilimsel değerler dizisi getirmiş olmasından dolayı; sosyolojiyi modernize eden kişi olarak tarihe geçmiştir. Bu anlamda, anılan paradigma da toplumsal olgulara bakış ve araştırma konusunda bütünlüğü olan bir yöntem ortaya koymuştur.⁵⁵

Türkiye'nin sosyoloji bilimi ile tanışması ise, Ziya Gökalp iledir diyebiliriz. O, sosyoloji konusunda ülkemizde ortaya konan ilk telif eserin sahibidir. Dar-ül Fünun'da İlm-i İctima Kürsüsünü kurup burada dersler vermiştir.⁵⁶ Türkiye'de sosyolojinin doğuşu ve gelişimini Avrupa'daki sosyoloji tarihinden farklı olarak ele almakta fayda vardır. Türk sosyolojisi Ziya Gökalp ile resmîyete kavuşur. Elbette daha öncesinde de sosyolojiye dair, yani toplumsal olayları ve olguları ilgilendiren konular üzerine çalışmalar yapılmıştır. Fakat içinde bulunulan siyasal dönem sadece toplumun değil vatanın da "nasıl kurtulacağı" üzerine kafa yoran entelektüel kesimin fikrî veriminden ibarettir. Sıkıntılı ve yıkılmakta olan bir imparatorluk vardır ve esas mühim olan onun nasıl ayakta durabileceği sorunudur. Bu dönemi, sosyolojinin Türkiye'ye girişi açısından değerlendirdiğimizde; Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sorunlar, bunalımlar ve yenileşme ihtiyacı arasındaki yakın ilişkiyi görürüz. Buna çözüm arayan ülkedeki aydın kesim, yenileşme ve reform düşüncelerini Batı'nın bu yeni bilimi sosyoloji üzerine inşa etmeyi düşünmüştür.⁵⁷

⁵⁵Bottomore-Nisbet, *a.g.e.*, s.219.

⁵⁶Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 103–104.

⁵⁷Ünver Günay-Celaleddin Çelik, *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010, s.10.

Bu konuda ortaya konan metinler adeta Türk sosyolojisinin manifesto düzeyindeki ilk metinleridir.⁵⁸ En başta geleni de; Üç Tarz-ı Siyaset'tir. Bu metin Yusuf Akçura tarafından kaleme alınmış ve Kahire'de "Türk" adlı bir gazetede üç bölüm halinde yayınlanmıştır. Günümüzde farklı mecralarda halen tartışılan metin, özünde Osmanlı Devletinin siyaset tarzlarını tasnifleyen, tahlil eden ilk metin olma özelliğini taşımaktadır. Yusuf Akçura "Üç Tarz-ı Siyaset' in" ilk cümlelerinde; "*Osmanlı ülkelerinde garptan feyz alarak kuvvet kazanmak ve terakki arzuları uyanalı beri...*"⁵⁹ diyerek tarz-ı siyaseti anlatmaya başlamıştır. Bu ilk cümleden anlaşılacağı üzere; düşüncenin feyzi Avrupa'dır.

İkinci olarak önem taşıyan metin ise; bundan dokuz yıl sonra Ziya Gökalp' in Türk Yurdu Dergisinde "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" üst başlığı altında yayımladığı makaleler serisidir. Bu serinin ilki, "*memleketimizde üç fikir cereyanı vardır*" cümlesi ile başlamaktadır. Söz konusu üç fikir cereyanı, Muasırlaşmak, İslamlaşmak ve Türkleşmektir. Ülkemizde Comte-Durkheim ekolünün temsilcilerinden olan Hilmi Ziya Ülken; Ziya Gökalp'ın üç fikir cereyanını içtimâfiyatçı görüşüyle birleştirdiğini iddia eder.⁶⁰

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ise Ziya Gökalp'tan önce de sosyoloji çalışmalarının olduğunu söylemiştir. Hatta ilk Türk sosyologu olarak Farabi'yi kabul etmektedir. Bu anlamda, Ziya Gökalp'tan önce Edebiyat Fakültesinde sosyolojiyi "İlm-i Cemiyet" adı altında okutan Ahmet Şuayip Beyi de unutmamak gerektiğini söyler. Fındıkoğlu, Ahmet Rıza Beyi ve Prens Sabahattin'i de Türk sosyolojisinin sistemleşmesi noktasında anmaktadır. Ziya Gökalp ile birlikte batıdan -Fransa'dan- feyz alan bu iki Türk sosyoloğunun; Comte, Le Play ve Durkheim modeli olarak adlandırılan üç akım çerçevesinde ülke sorunları için düşünsel ve yaşamsal alanda fikirler ürettiklerini belirtmektedir.⁶¹

Gökalp'ta baskın olan Comte ve Durkheim olmuştur. Çalışmalarında salt onu takip ettiği söylenemese de, ağır basan görüşün bu olduğu belirtilir. Şöyle ki; Bu gelenekteki pozitivist ve nedensellik temelli görüşe bağlı çalışmaları ve ifadeleri olan Gökalp' in maşeri

⁵⁸Recep Ertürk, "Türk Sosyolojisinin Gelişimi Üstüne", *Sosyoloji Konferansları 29. Kitap*, 2004, s.89.

⁵⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s.19.

⁶⁰Mehmet Kaan Çalen, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", *Türk Yurdu Dergisi*, Eylül 2011, Sayı 289, s.297.

⁶¹Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bizde Sosyoloji ve Bir Kaç Meselemiz", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı:13-14, s.141.

vicdan kavramı, Durkheim’ in kolektif şuur/kolektif vicdan olarak Türk sosyolojisine tercüme edilen “*consciencecollective*” terimini karşılar. Fakat aynı karşılık Gökalp’ in “milli vicdan” anlayışında Durkheim’ den farklı ortaya çıkar. Bu farklı anlayışta elbette yaşanan toplumların çok farklı kültürler oluşu ve sorunlarının da, ihtiyaçlarının da oldukça farklı özellikler göstermesi ana sebeptir. Durkheim sosyolojisinde; ferdiyetçiliğin arttığı, dini duyarlılığın azaldığı bir topluma, dini dayanışmanın yerine iş bölümüne dayalı organik dayanışma “çare” iken, Gökalp’ın toplumu, ümmetten millete geçmek durumunda olan bir toplumdur. Gökalp’ın sosyolojisi -ve hatta dönemin sosyolojisi- millet ve terakki meselesi üzerine inşa edilmiştir.⁶²

Nasıl ki; Comte hocası St. Simon’ un “fiziko-politiğini”, “sosyal fizik” yaparken ardına bakmadıysa; Durkheim da, Comte’ un mirasçısı sayılırken o mirastan çok bahsetmeden ilerlemiştir. Söz konusu olan yeni bir değerler dizisi yaratmak değil, fakat var olanı yorumlamak olduğunda; sosyoloji Türkiye’de de benzer tarzda gelişmiştir. Ziya Gökalp, Durkheim’ den yola çıkmış fakat farklı yorumlarda bulunmuştur. Sonrasında sosyolojide söz sahibi olan isimler de Ziya Gökalp’ ten yola çıkmış, fakat onu tamamen kabul etmemiş, hatta eleştirmişlerdir.

Türk sosyolojisinde adı ikinci dönem kurucusu olarak sayılabilecek olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ismi, Mehmet Eröz’ün hocası olması dolayısıyla bizim için anlamlıdır. Zira Eröz’ün akademik kimliğinin gelişmesinde etkisi büyük olmuştur. Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken ile birlikte Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin ile başlatılabilecek zincirin, Hocası Mehmet İzzetten sonra gelen halkasıdır. Fındıkoğlu sosyolojisinde başlangıç noktası Ziya Gökalp’tır. Fakat körü körüne bir takipçi değildir. Zira onu sosyolojide tek bir ekole bağlamak yanlış bir yorum olur.⁶³

Mehmet Eröz; on beş yıl kadar Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile beraber çalışmıştır. Fikri anlamda eserlerini okudukça, hayranlık duyduğu Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu onun için bir örnek teşkil etmiş; kendi deyişiyle “*gönlünde yatan aslan*”

⁶²Günay-Çelik, a.g.e., s.21.

⁶³Kemaleddin Taş, “Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun Sosyolojik Görüşleri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2000, Cilt:5, Sayı. 1, s.608-609.

bu iki hocadan birine asistan olabilmek olmuştur. Bu süreçte, Fındıkoğlu “*elinden tutmuş*” ve onunla birlikte akademik hayatı başlamıştır.⁶⁴

Türk fikir hayatında geleneksel şekilde var olan “Batı’dan feyz almak” elbette Eröz öncülü sosyologları ve belki de dolaylı olarak Eröz’ü de etkilemiştir. Toplumun içinde bulunduğu sosyal buhranı ve yıkılmakta olan Osmanlı Devletini kurtarmayı amaçlayan düşünce akımları ile doğan Türk sosyolojisi, Batıdaki akımlardan etkilenmiştir. Ortaya çıkan sosyolojik yorumlar hemen hemen her kesimden keskin siyasal oluşumlara da zemin hazırlamıştır. Eröz, bu anlamda kendi sosyolojisini inşa ederken Ziya Gökalp’ın tasavvurları çerçevesinde, hocası Fındıkoğlu’ndan etkilenmiştir.

Mehmet Eröz toplumu ele alırken; sosyolojik olayların ve olguların çeşitli nitelikleri olduğunu kabul etmekle birlikte, sosyal hadiselerin nitelikleri noktasında; objektiflik, kolektiflik, genellik ve pozitiflik özelliklerinin ortak olduğunu kabul eder. Genel anlamda sosyale dair olayların karakteristikleri bu şekilde belirlenir.⁶⁵ İhtimailik, kolektiflik özelliğinin dayanağı Mehmet Eröz için cemiyettir. Bu sosyal olguların, ferdi şuurların dışında var olduklarının açık söylemidir. Sosyal olgular bir otorite şeklinde zorlayıcılık gücüne sahiptirler. Mehmet Eröz; fert istese de, istemese de bu gücü kabule mecburdur der. Sosyal olgular ferdin dışındadır. Bu dışındalık; fertten önce de, sonra da dinde, hukukta, ahlakta, iktisatta var olduğu ve olacağı anlamına gelmektedir.⁶⁶ Bu sosyolojinin genel tavrı olsa da, Durkheim etkisi olarak da yorumlamak mümkündür.

Cemiyeti, kendini oluşturan fertler toplamından “başka” bir şey olarak kabul eden Mehmet Eröz; bu realiteye bağlı olarak, sadece kişiler arası ilişkileri oluşturan olguların, cemiyeti açıklamada ya da anlamada yetersiz kaldığını söylerken; cemiyeti sırf maddi temellere dayandırmanın da ferdi ilişkilerle açıklamaya çalışmak kadar yanlış bir tutum olduğunu belirtir. Mehmet Eröz’de cemiyet fertleri aşan bir gerçeklik, bir bütünlüktür.⁶⁷ Ancak sosyal çevreden gelen etkilerin kişinin şahsiyetine verdiği şekil de inkâr edilemez. Eröz, cemiyetin anlamlandırılmasında ferdin etkisini ihmal etmeyerek, fert ile cemiyeti bir

⁶⁴Mehmet Eröz "Fındıkoğlu'nun Ardından" **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, 1975, sayı:13, s.113 (Aynı yazı Ortadoğu Gazetesinde, 24 Kasım 1974 tarihinde yayımlanmıştır.)

⁶⁵Eröz, 2014b, s.24.

⁶⁶Eröz, 2014b, s.27.

⁶⁷Eröz, 2014b, s.66.

arada düşünmektedir. Zira Eröz'ün topluma bakışında; psikolojizm veya sosyolojizmin tek başına yeterli olmadığını, cemiyeti oluşturan insanların; madde ile mananın, beden ile ruhun ve bunlarla cemiyetin bir sentezi olduğunu ve aralarında sonsuz bir alış verişin bulunduğunu⁶⁸ ifade ettiği izlenebilmektedir.

Ziya Gökalp, Durkheim'ın içtimâî ve mesleki tesanüt düşüncelerini Türk töresine, milli bünyemize uydurmuştu diyen Mehmet Eröz; bu anlamda Gökalp'ta olmayan "çatışmacılığı" Gökalp'in eksiği olarak değerlendirmemektedir. Bu yokluğu; olgunun Türk toplum yapısına ters olması ile açıklamıştır. Mensubu olduğu toplumda gelenek ve töre olarak dayanışmanın yer etmiş olduğuna yürekten inanan Eröz; toplumsal dayanışmanın, olduğu bir kültürde çatışmaların devrime yol açmasını olası görmez. Çeşitli sosyal zümreler arasında sadece sınıf farkından değil, ırk, mezhep ayrılıklarından da çatışmalar olabileceğini söylerken; satır aralarında ise Türk örfünün ve töresinin buna da uygun olmadığını belirtir.⁶⁹

Mehmet Eröz, belli bir düşünce ve siyasi görüşe bağlı olduysa da; kendi yetişmesindeki değerleri ve manevi kültür mirasını da toplum anlayışına eklemiştir. Bunun sonucu olarak, dâhil bulunduğu oluşumun "karşı cenahtaki" eleştirel yönü olan irkî milliyetçiliğin sert tavrını hiçbir eserinde; içerik ve üslup olarak görmek mümkün değildir.

Bu görüşte, milli olana gönülden bir bağlılık vardır. Eserlerinde muhakkak ki, bu eser ne kadar bilimsel ve resmi içerik taşırsa taşırsın bir insani yön bulunur. Onun ifadeleri bilinen anlamda tarihselliğin yanında, duygu yükü de barındırmaktadır. Toplumunu anlamlandırmak için, daima toplumun içinde olmuştur. İçtimai alanda fikir beyan ederken daima ferdi de göz önünde bulundurmuştur. Özellikle Alevilik Bektaşilik ve Doğu Anadolu'daki etnik bölücülüğün önlenmesi konusundaki sosyolojik çabaları; birleştirici üslûbu ve bilimsel ahlaktan taviz vermeyen samimi tavrı dikkatle üzerinde durulması gereken özellikleridir.

⁶⁸ Mehmet Eröz, *Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul, 1987, s.2.

⁶⁹Mehmet Eröz, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977, s.277-278.

2-SOSYAL DEĞİŞME VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Kültür konusunda unsurlarının çokluğu nedeniyle herkesi tatmin edecek genel bir tanım bulmak oldukça zordur. Cemil Meriç, kültürden bahsederken;

*“Tahlil edemezsiniz, çünkü unsurları sonsuz. Tasvir edemezsiniz, çünkü bir yerde durmaz. Mânâsını kelimelerle belirtmeğe kalkıştınız mı, elinizle havayı tutmuş gibi olursunuz, Bakarsınız ki her yerde hava var, ama avuçlarınız bomboş”*⁷⁰ demektedir.

Çeşitli anlam karşılıkları verilmeye çalışılan kültür terimi, genel olarak etnoloji ve kültür tarihçilerinin kullandığı mana ile insan hayatında sosyal yoldan miras kalan maddi ve manevi her türlü unsuru kapsamaktadır. Bu tanımlamanın içeriğine inildiğinde kültür; “insan” olgusuyla neredeyse eş anlamlı tutulabilir. Dolayısıyla; her insan grubunun kendine has özellikleri var olduğu kabul edilir. Fakat bu tanımın kapsayıcılığının yanında ortaya hemen “yüksek veya aşağı seviyede kültür” sıfatları çıkar. Bu sıfatlar hiçbir ahlaki değer içermez.⁷¹

Mehmet Eröz; her cemiyetin kendine göre örf adetleri, kültür kaideleri, doğru yanlış ölçüleri ve müesseseci değerleri olduğunu ifade ederken; bunlar hakkında verilecek hükümlerin ise sübjektif olduğu görüşündedir. Kişiler olarak onları değerlendirecek standartlara sahip olmadığımızın altını çizen Eröz; bu gün sosyolojinin eriştiği seviyede maddi olmayan kültürleri derecelendirerek, ileri geri damgaları vurmanın mümkün olmadığı inancındadır.⁷²

Çeşitli kültür tanımları arasında belirgin ortak nokta kültürün cemiyet içinde var olabileceği ve cemiyete mensup insanların geçmişinden gelmesi yani bir aktarım ile oluşmuş olmasıdır. Kültür kavramının tanımından ziyade; esas sorun “medeniyet” kavramının içsel anlamının tekelleştirilmesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu tekelleşmede tanıma sahiplik eden ise Batı medeniyetidir. Sözlük anlamı olarak, ferdi bilgiye tecessüse, ilim ve tekniğe dayanan, konforlu yaşama imkânını artırmayı hedef alan, milli rengi

⁷⁰Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul,1986, s.3.

⁷¹Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010, s.35-36.

⁷²Eröz, 1992a, s.8.

olmayan faaliyet ve eserler⁷³ olarak tanımlanan medeniyetin kültür ile çatışıyor olması ya da ayrılığının ortaya çıkardığı ikileşmede esas sorun bu tanım tekelleşmesinin ifade ettiği içeriklerinin ilmi camiada da kabul görüyor olmasıdır.

2.1 Sosyal Değişme Bağlamında Kültür Medeniyet Dikotomisi

Ülkemizde ilk kez medeniyet ile kültürü sistemli olarak açıklayan kişi Ziya Gökalp'tır. Gökalp kültürden "Hars" olarak bahseder. Gökalp sosyolojisinde hars yani kültür; milli özellikler taşır, bir millete ait olan dini, ahlaki, hukuki kabul edilmişler, dile ait özellikler, iktisadi hayata dair tutum ve yer etmiş alışkanlıklar kültür ile anlaşılır. Medeniyet ise beynelmiledir. Milletlerin ortak sosyal hayatlarının, ortak özelliklerini ve paylaşımlarını kapsayıcıdır.⁷⁴

Kültür ve medeniyet kavramlarının farklılaşması ve ayrılması Ziya Gökalp ile başlamıştır. Fakat bu ayrımın tam anlamıyla reddinden veya kabulünden söz edebilmek hâlâ mümkün değildir. Bir kısım düşünür, bu ayrımı Ziya Gökalp'ın icat ettiği yapay bir sosyal taksonomi olarak değerlendirmekteyken, bir kısım da aksine kültür ve medeniyet ayrımının daha kesin ve net çizgilerle belirtilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu ayrımın gerekliliği veya gereksizliği tartışmasına Türk toplumu özellikleriyle baktığımızda, olaya sadece sosyolojik tahliller yapabilmek için önem atfedildiğini söylemek yanlış olur. Kültür medeniyet ayrımına katılıyor olmak veya gereksiz olduğunu düşünmek, sosyolojik bir tanımlamadan ziyade, içtimâî hayata nasıl yön verileceği konusundaki görüşlerin ilmi delillendirilmesi için kullanılmıştır. Gökalp'ın bu ayrımı, yaşadığı dönemin Türkiye'si için duyduğu endişe ile ortaya atmış olduğu bir gerçektir.⁷⁵ Gökalp'ın muasırlaşmak olarak belirttiği medeniyet göstergeleri, Avrupalılar gibi zırhlı gemiler, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmektir. Görüntüde veya yaşayışta Avrupalılara benzemek demek değildir. Ne

⁷³Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.24.

⁷⁴Turhan, 2010, s.39.

⁷⁵Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s.4-5.

zaman bilgi, sanat ve iktibaslar için Avrupalılara ihtiyaç duymayı bırakırsak, o zaman medeniyeti inşa etmeye başlarız.⁷⁶

Bu noktada mühim olan, medeniyet - kültür ayrımının yorumu yapılırken, ayrımın çıkış noktası tahlilinde anakronizmden uzak durmaktır. Esas olan, medeniyet almak isterken, mevcudu da kaybetmek tehlikesine düşmemektir. Aksi bir bakışla, milli değerleri korumak isterken siyasetten sanat yorumuna kadar küresel uyumlamanın gerisinde kalacak dogmatik kalıplara saplanıp kalmak da diğer bir problemidir. Kurtuluşun yolu tamamen Batı ile ilişkilendirilen öğelerde midir? Yoksa Batı'yı tamamen saf dışı bırakıp kendi yolumuzda ilerlemek mümkün müdür? Gökalp'ın yaşadığı dönem göz önüne alındığında eldeki mevcutlar ile kendi teknolojimizi ortaya koymanın zaman ve gerçekler bağlamında mümkün görülmediği açıktır. Ancak medeniyet alma düşüncesi ile değişmemesi gereken bir takım özelliklerin kaybedilmesi endişesi de haksız değildir. Bu noktada değişmemesi gereken veya değişmemesi istenen toplumsal yaşantılara bir isim koyma mecburiyeti hâsıl olmuştur. Batı'dan alınması elzem olan medeniyet milli devamlılığı sağlamak için sadece bir araç olarak kullanılmalıdır. Milleti oluşturan bir ortaklıklar bütünü olan maddi ve manevi değerler ise değişmeden kalmalıdır. Tüm bu medeniyet kültür dikotomisi tartışmalarının ortasında devam edip duran ise sosyal değişimler ve bu olgudan bir cüz olarak ortaya çıkan kültür değişimleridir.

Medeniyet ve kültür ayrımının adı Ziya Gökalp tarafından konulmuş ise de sosyolojik platformda tartışmasız kabul gördüğünü söyleyebilmek mümkün değildir. Gökalp tarafından özellikle vurgulanan kültürün milliliği ve var olduğu cemiyete has olması özelliği, din ile iç içe ele alındığı noktalardan başlayarak bir dizi tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Erol Güngör, dini kültürün bir ögesi olarak ele alır. Kültürün milli ve değişmezliği karşısında Orta Asya'dan gelirken değiştirdiğimiz dinin medeniyete dâhil olduğunu kabul etmek gerektiğini söyler. Zira değişmiştir. Eğer durum bu ise, Batılılaşma sürecinde de din değiştirmek gerekmektedir.⁷⁷ Fakat toplumda kesinlikle buna dair bir temayül izlendiğine şahit olunmamıştır. Eröz de dini kültürün bir parçası olarak görmektedir. Kendi ifadesiyle; "...kültürün en mühim unsurlarından olan din, üzerinde

⁷⁶Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul,2015, s. 19-20.

⁷⁷*Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör*, (Yayın danışmanı: Tayfun Amman), Kocav Yayınları, İstanbul,2011, s.29.

dikkatle durulması gereken bir müessesedir".⁷⁸ Erol Güngör'ün cümlesi değerlendirildiğinde en azından din olgusunu sosyolojik açıdan tahlil ederken bile kesin bir medeniyet-kültür ayrımının yapılamayacağı ortaya çıkacaktır.

Medeniyet ve kültürün kavramsal ayrımından ziyade, içsel değerlendirmelerinin yapıldığı süreçte ortaya çıkan bu dikotomi, sosyal değişimleri anlamlandırmaya çalışırken, bu değişim vetirelerinin iyi veya kötü sonuçlarının tahlili noktasında sosyolojik bakışları şekillendirmiştir. Bu gün popüler siyasette kullanılan "Batının medeniyetini alalım, ahlâkını almayalım" söyleminin, arkasını okumaya çalışırsak; "medeniyeti alma" meselesinin bizde başlı başına sosyal değişmeye, kültür değişmesine yol açacağını anlayabiliriz. Zira biz, hazır bir "medeniyeti" alma derdindeyizdir. Kendi mamulümüz olan bir medeniyet yoktur. Bu medeniyet ithal sürecinde kültürü "milli" tutabilmek, pek mümkün görünmemektedir demek umut kırıcı olacağı için, çok zordur denilebilir.

Medeniyeti ve ilmi Batı'dan alalım, fakat ahlâkımızda, hukukumuzda sanatımızda, felsefemizde milli kalalım düşüncesi hoş bir temenni bile olsa, bu milliliğin teşekkülü ve sürekliliği için medeniyette de payımızın olması gerekmektedir. Hilmi Ziya Ülken'in deyişle, böyle bir milletlerarası piyasa yoktur. Ancak çağdaş ve birleşik faaliyetleri olan bir milletler seviyesi vardır. O seviyeye erişmek için sanatta da, hukukta da, ahlâkta da, felsefede de, ilimde de yaratıcı olmak gerekir. Bu değerlerde yaratıcı olamayan bir milletin milletlerarası piyasadan sanat örneklerini, hukuk şekillerini, felsefe eserlerini, tekniği ve teknik ürünlerini almasından bir sonuç çıkamaz. Bunun için, Yakın ve Ortadoğu'nun birçok modernleşme çabalarının bazı küçük denemelerle ve beceriksizliklerle yüzyıllardan beri sürüp gittiği izlenmektedir.⁷⁹ Mehmet Eröz, medeniyetle kültürün birbirinden ayrılığını değil, iççeliğini savunur. Bu sebeple "medeniyetin alınmasının" bir sakıncası yoktur, ancak mesele, nasıl ve ne derece alınacağı ile sosyal değişimler üzerindeki etkisi açısından önemlidir.

Kültür değişimleri ve sosyal değişim birbirleriyle bağlantılıdır. Sosyal yapılarda kısmen veya büyük çapta meydana gelen değişimlere "sosyal değişim" denir. Bu süreç; tabii (fizik) ve biyolojik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkabileceği gibi; kültür değişimleri ile

⁷⁸Mehmet Eröz, *Milli Kültürümüz ve Milli Meselelerimiz*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s.2.

⁷⁹Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s.23.

de meydana gelir.⁸⁰ Cemiyette yeni bir kültür unsurunun ortaya çıkması ise iki şekilde mümkündür; ya yabancı bir kültürden alınıp kendine uydurulmaya çalışılarak, ya da aynı cemiyetteki insanların keşif veya icatları ile.⁸¹

Batı'da, 17. ve 18. yüzyıllarda başlayan iktisadi atılım ve fikri gelişmeye uygun siyasal ve sosyal reformlar sonucu ortaya çıkan durumu teknoloji kavramı ile ifade edilebilmek mümkündür. Teknoloji Batı dünyasında ortaya çıktığı bize kabullendirilen ve bizim almak için çırpındığımız “medeniyettir”. Sonuçta ortaya çıkan teknolojinin ve fikri gelişmenin birden bire gelişi ve hızlı gelişimi Batılı ülkeler için de ani olmuştur. Beraberinde başta iktisadi hayatta olmak üzere, dini, ailevi, kültürel birçok yeniliği ve değişmeyi tetikleyen teknoloji, bizzat üreticisi olan, Batı dünyası cemiyetleri üzerinde bile sarsıntı yaratmıştır. Fakat Mehmet Eröz, sarsıntının kültür konusundaki tesirlerinin Batı dışı toplumlara göre çok fazla yıkıcı olduğunu düşünmez. Zira onlar açısından bakıldığında bu teknoloji yerlidir. Ne ithal edilmiş, ne de zorla getirilmiştir ve kültür üzerindeki etkileri düşünülmezsizin büyük bir hevesle kabul edilmiştir. Batı dışı toplumlarda ise teknoloji korkusu vardır. Yabancı teknoloji veya başka bir deyişle “medeniyet” korkusu sadece gelen teknolojinin milli kıymetleri yok edeceği endişesinin sebebiyle hissedilmemektedir. Mehmet Eröz burada kültür değişimleri ve sosyal değişmeyi farklı bir boyutundan ele alarak, ithal edilen bu “yabancı kültürün” cemiyet içinde farklı ölçü ve kıymetlerde benimsenmesi sonucu doğabilecek sorunlardan duyduğu endişesini de dile getirir. İki ayrı hayat tarzı ve düşüncesine sahip iki zümre, bir cemiyet içinde bir araya geldiğinde kültür çatışması ortaya çıkacaktır. Bu iki zümrenin pratikte bir arada yaşamaları mümkün olmaz.⁸²

Geçmişte medeniyet şeklinde adlandırılan dış etkilerin ve dışarıdan gelen maddi manevi kültürel öğelerinin ülkemizde yayılması günümüzde “küreselleşme” tabir edilen yeni yüzyılın medeniyet göstergesi yolu ile yapılmaktadır. Tanım olarak “yerel olanın evrenselleşmesi, evrensel olanın yerelleşmesi”⁸³ şeklinde ifade edilmesi mümkün olan küreselleşme; milli kültürün önündeki en önemli tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁰Eröz, 2014b, s.138.

⁸¹Turhan, 2010, s.56.

⁸²Eröz, 2014b, s.150.

⁸³ Metin Arıkan, “Küreselleşme Ve Millî Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 2008, Cilt: 8, Sayı 2, s.1.

Küreselleşme yani; çeyrek yüzyıl önceki aydınların deyişiyile; medeniyet; ilk önce maddi kültür unsurlarını kapsayarak cemiyete girer, sonrasında manevi kültür unsurları da etkilenir ve sosyal değişmeler kaçınılmaz olur.

Mehmet Eröz; William Fielding Ogburn'un kültürün sosyal değişimle olan ilişkisini "kültür açığı" kavramı ile izahından bahseder. Bu teoriye göre; maddi kültürdeki değişmeler, "intibak edici kültür" adı verilen maddi olmayan kültürlerde de değişmeleri tahrik eder. Fakat bu intibak edici kültür, mukabelede yavaş olabilir.⁸⁴Ogburn maddi kültürü daima değişken, sebep olucu; maddi olmayan kültürü ise fonksiyon sayar. Maddi koşuldaki değişmenin başladığı dönem ile kültürün manevi yanındaki değişmenin oluşmaya başladığı ana kadar geçen zamana "kötü uyarlanma dönemi" diyen Ogburn' un;⁸⁵ tanımını Türkiye açısından değerlendirdiğimizde süreci; oldukça uzamış ve dolayısıyla karmaşık hal almış bir "kötü uyarlanma dönemi" olarak nitelendirebilmek mümkündür.

Kültür değişmeleri sosyal değişmeleri tetikler. Kültür değişmeleri ve sosyal değişmeler iki ayrı unsur gibi görölse de birbiriyle bağlantılıdır. Eröz; "inançlarımız, müesseselerimiz, kıymet takdirlerimiz, içtimâî münasebetlerimiz arasında sıkı bir bağ vardır" diyerek, sosyal ile kültürel olanın iç içe geçmiş olduğunu vurgular. Kültür değişmelerinin sosyal değişmeyi gerektirmesi bu içiçelik ve ayrılmazlık sebebiyledir.⁸⁶

Mehmet Eröz; sosyolojik anlayışta etkin olan şekliyle, cemiyetlerin bünyelerindeki değişim sürecinin devamlı olduğu düşüncesindedir. Ancak, mevzu olanın cemiyetin asıl mahiyetini, özünü, birliğini, bütünlüğünü koruyan süreçler olduğu görüşünü de hemen belirtir. İlk bakışta bir sistem içinde, iki türlü süreç işliyormuş gibi görünür; birincisi toplumsal sistemin bütünlüğünü korumaya çalışan veya koruyan, ikincisi ise onu değiştirmeye çalışan süreç.⁸⁷

Bu iki süreçten birincisini, yani bütünlüğü korumaya çalışan süreçleri özellikle önemseyen Mehmet Eröz; bu süreci oluşturan iki olgunun, içtimâîleştirme (sosyalizasyon) ve sosyal kontrol olduğunu belirtir. Anne babalar çocuklarına, cemiyetin değerlerini,

⁸⁴Eröz, 2014b, s.130.

⁸⁵Feryal Oskay, "Kültürel ve Toplumsal Değişme Konusunda William Fielding Ogburn'un Görüşleri Üzerine Bir Deneme", **Eğitim ve Bilim**, 3/13, May. 1978. ISSN 1300 1337<http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5625/1766>.(Erişim Tarihi: 25 Mar. 2016)

⁸⁶Eröz, 2014b, s.151.

⁸⁷Eröz, 2014b, s.143.

davranış şekillerini, milli kültürü öğretmek onları yarınki cemiyete hazırlarlar, yani içtimâileştirirler. Ancak anne-babalar kendilerine öğretilenin hepsini aktaramaz veya aktarmazlar, işte burada devreye milli kültür ve eğitim kurumları girmelidir. Anne babalar, öğrettikleri ve öğretebildikleri ile toplumun kültürünü korurken, aynı zamanda öğretilmedikleri ya da öğretilmedikleri ile sosyal sisteme yeniden şekil vermeye vesile olmuş olurlar. Eröz'ün burada sosyal değişmeyi içsel ve milli değerler bağlamında büyük mana yüküyle tahlil ettiğini fark ederiz. Zira o değişme süreçlerinin sosyal sistemi muhafazaya yardım ettiğini de söyler. Bu değişmeler medeniyetle veya kültürle birlikte işler. Burada süreç kadar, sürecin nasıl işlediği de önemlidir. Eröz'ün ifadesiyle; sosyal değişmeler ilerleme kadar, gerilemeyi de temsil edebilir.⁸⁸

2.2 Milli Kültür

Muhtevası itibariyle maddi ve manevi kültür olarak ikiye ayırabileceğimiz kültür kavramını, kazanılma tarzları itibariyle, "milli kültür" ve "yabancı değerlerle beslenen kültür" olarak ikiye ayırmak mümkündür. Milli kültür ise; milli ve dini mahiyetteki manevi değerlerle beslenen kültür olarak tanımlanabilir.⁸⁹ Mehmet Eröz'de kültür, müstakil bir kavramdan ziyade "milli kültür" vasfıyla yer almıştır.

Mehmet Eröz' de kültürün en önemli vasfı milli olmasıdır. Kültürün milli olması ve o milleti diğerlerinden ayıran açık özellikler kazandırması bakımından; müşterek olan medeniyetten farklı olduğunu belirterek Ziya Gökalp'a katılır. Mehmet Eröz; bu görüş ile milli kültürü, asliyetini, saflığını bozmadan işlemek ve medeniyet yardımı ile beslemek, geliştirmek bir toplum için en faydalı olan yoldur demektir. Bu düşünce; dâhil olduğu dönem sosyolojisi ve sosyal antropolojisinin dillendirdiği genel argümandan farklı değildir. Oysaki fikri ve siyasi anlamlandırma bakımından Eröz'ün duruşuna nispetle; "karşı cehahta" bulunanlarda ise; tam tersine hâkim olan görüş; medeniyet için milli olanın ya yok olması, ya da değişmesi gerektiği görüşüdür. Burada "değişim fert iradesine rağmen olacaktır" görüşünün altı çizilirken; Mehmet Eröz, sosyal ve kültürel değişme inkâr edilemez bir gerçeklik olsa bile; milletin kültür değerleri ve sosyal müesseselerinin

⁸⁸Eröz, 2014b, s.145.

⁸⁹İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s. 384-390.

“gerçekliğine” inanmaktadır. Değişim ne kadar ve nasıl çarparsa çarpsın milli kültürün etkisi Eröz'ün deyişiyle “...er geç varlığını gösterecektir.”⁹⁰

Mehmet Eröz, değişimin her zaman tekâmül ve gelişmeyi beraberinde getirdiğine inanmaz. Değişme neticesinde bazı cemiyetler çöker, nüfus dağılır, insanlar şevklerini kaybeder ve sonuçta malum son ortaya çıkar. Mehmet Eröz; yaşanan yüzyılda bunun örneklerinin dünyada görülebileceğini söyler. Sosyal değişme olgusu, Eröz tarafından da genel sosyoloji ve iktisat literatüründe olduğu gibi; zora dayanan değişmeler ve zorla olmayan sosyal değişmeler olarak iki başlıkta incelenir. Bir toplumda zora dayanmayan, gönüllü olan değişimlere bile mukavemet olabileceğini savunan Eröz, bir cemiyetteki özellikle “maddi olmayan” kültür unsurlarındaki büyük çaplı iktibasların, milli kültürün çökmesine yol açacağını, milletin yok olmasına kadar giden bir süreç başlatacağını savunur. İşte burada Eröz; “devri düşünce” diye ifade ettiği sonu yıkılış ve zeval ile neticelenecek olan bir sosyal değişme görür. Milli kültüre o derece bağlıdır ki; böylesi bir durumdaki cemiyette bile, bir kültür ayrışması, çözülmesi tam olarak yok ise; her ne olursa olsun bir direniş; bir milli kültüre tutunma gayreti var ise o cemiyetin yaşaması için umut görür.⁹¹

Daha önce belirtildiği üzere, Eröz'ün bakışında değişme kaçınılmazdır. Ancak önemli olan bu değişmeler sırasında milli kültürün muhafazasıdır. Çocuğu sosyal çevreye alıştırmaya, dilini öğretme, mevcut kültürü verme gibi önemli fonksiyonları başarılı bir şekilde yerine getiren bir aile zümresi, dini, ahlaki ve hukuki çevreye de uyum sağlar ve değişmeleri sarsıntısızca karşılar diyen Eröz; gittikçe daha hızlı değişim süreçleri yaşayan modern toplumlarda, sosyal değişmeler sırasında tek negatif etkiyi manevi kültürün korunamaması olarak görür. Ailenin sosyal güvenlik, eğitim, ekonomi, öğretim gibi manevi fonksiyonlarını yerine getiremediği durumlarda, devletin kreşler ve okullarla bu misyonu yüklediğini belirtirken, ailenin ekmek yapmak, sabun yapmak, pastırma hazırlamak gibi ekonomik işlevlerinin kaybolmasını yine bu hızlı kültürel değişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan sosyal değişmeler olarak görmektedir.⁹²

Milli kültürün korunmasının, cemiyeti sosyal değişmelerin yıkıcı etkilerinden kurtaracağı görüşünde olan Eröz'ün bu konudaki önceliği kültüre sahip çıkmaktır. İncelmiş

⁹⁰Eröz, 1977, s.281-282.

⁹¹Eröz, 2014b, s.158-160.

⁹²Eröz, 2014b, s.80.

ve süzölmüş bir költürün ortaya çıkarılması ve işlenmesinin her şeyden önce o költürü yaşayan milletin tanınmasına bağılı olduğunu söylerken; Türk költürünün kaynaklarının tarihimizin derinliklerinde ve bu günkü cemaatlerde aranması gerektiğini ısrarla ifade etmektedir. Çünkü böyle bir hareket halkı boş bir levha, pasif bir hammadde olarak görmeyi reddeder, kuvvetini içtimâî şuuraltından alır.⁹³ Kuvvet, değışmeler karşısında çözülmeyi engelleyecektir ve kuvvet halka değer vermekle elde edilecektir.

Költür konusu sosyolojinin temel başlıklarındandır. Bilgiyi, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adetleri kapsadığı gibi, insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğere bütün kabiliyet ve alışkanlıkları da içine alan, aynı birikim ve geleneğı paylaşan insanların çocuklarına, yeni nesillere aktardıkları bir grup öğrenilmiş davranışlar bütünü⁹⁴ olarak tanımlanabilen költürün mühim öğelerinden biri de dindir. Topluma dair her unsur gibi din ve költür arasında da karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bir cemiyetin költürü dini etkilerken, dini de költürüne tesir etmektedir. Bu sebeple; Eröz'ün ifadesiyle; "*költürün en mühim unsurlarından*"⁹⁵ olan dinin cemiyetteki költür üzerindeki etkisi, dine muhalif olan çevrelerde bile şartsız kabul gören bir gerçekliktir.

Eröz'ün kısmi tasnifiyle yaptığı tanımlamaya bakarsak; milletlerin birbirinden bariz farklarla ayrılmasının sebepleri; örfler, adetler, gelenekler ve milli költürü teşkil eden törelerdir. Bunun yanı sıra ruhi, bedeni etkenler gibi sosyolojik, psikolojik ve diğere tabii faktörlerde milletlerin birbirinden farkını belirleyici öğelerdir. Bu bakımdan milletlerin ayrı karakterleri ve duyguları vardır diyebiliriz ki; bu Mehmet Eröz'ün işaret ettiği milletlere mahsus olan karakterdir ve buna Mehmet Eröz milli seciye⁹⁶ demiştir. Milli seciyeği Türk toplumu açısından ele aldığımızda, bu seciyenin şekillenmesinde dinin baskın rolü inkâr edilemez. Burada sözü edilen dinin teorik yorumlanması ve anlamlandırılışından ziyade, içtimâî hayatta, pratikte yaşanan din gerçeğidir.

⁹³Eröz, 1977, s.67.

⁹⁴Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s.134.

⁹⁵Eröz, 1996, s.2.

⁹⁶ Mehmet Eröz, "Evlence ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri", *Töre Dergisi*, Yıl 5, Sayı 27, Devre 2, 1973, s.21.

Mehmet Eröz milli bir kültürün yaşamasının ve sürekliliğinin en temel şartlarından biri olarak, o kültürü yaşayan milleti tanınmayı saymıştır. Bu sebeple, zoraki ve halkın yaşadığı dinî, manevî dünyadan kopuk her türlü kültürel değişimin karşısında olmuştur.

Bu anlamda Türk toplumunun tarihi sürecinde önemli yeri olan Tanzimat dönemi örneklik teşkil edebilir. Mehmet Eröz; Tanzimat zihniyetinin ve bu zihniyet ile beslenen düşünürlerin halkı cahil ve âciz bulduğunu, halka ilim ve fen götürülerek her şeyin hallolacağına inandıklarını belirtmiştir. Halkı milli kültürün yaratıcısı olarak gören Mehmet Eröz, Alevi ve Sünnî Türkmenlerde, Yörüklerde milli kültürümüzün en saf, şekillerinin ham madde halinde bulunduğunu çok kez vurgulamıştır. Türk milli kültürünün kökenleri Hun Türklerine dayanmaktadır. Kültürün yaşadığı ve var olduğu mekân ise, Kars'ın ötesindekileri, Kerkük, Kıbrıs ve Rumeli Türklerini de kapsamaktadır. Milli kültürden ilk uzaklaşmaların görüldüğü süreç ise, Selçuklular dönemindeki uygulamalar ile başlamıştır. Osmanlı Devletinde ise; Mehmet Eröz'e göre 2. Murad' a kadar Türk töresi değişmez bazı uygulamalarda korunmuştur. Fatih devrinde, Çandarlı Kara Halil Paşa'nın dönme ve devşirme saltanatı başlamıştır. Bu süreçte "*etrak-ı bi'idrak da bu arada kendi kültürünü oluşturuyor, yaşıyordu*" diyen Mehmet Eröz; dini duyguların en saf haliyle milli kültürü yaşayan Türk Milletinin yarı göçer zümresine bu anlamda büyük değer atfetmektedir.⁹⁷

Mehmet Eröz; Ziya Gökalp'ın eski Türklerin milli kültürünün "töre" den ibaret olduğunu söylediğini aktarır. Bunun hemen ardından da bu törenin ahlak, tavır ve davranışlarla ilgili en özlü ifadesini Anadolu'daki Türkmen oymaklarında bulduğumuzu yazar: "...eline, beline, diline; özüne sözüne, gözüne..."⁹⁸ Mehmet Eröz'e göre halkımız milli kültürümüzün yaratıcısıdır. Milli şuur buradan şekillenmelidir. Köylerde, Alevi ve Sünnî Türkmen aşiretleri arasında, Yörüklerde milli kültürümüzün temelini oluşturacak olan milli şuur besleyecek olan esas değerler mevcuttur.⁹⁹ Milli kültür taşıyıcısı olan Yörüklere bu vasıflarından dolayı verdiği değer ve önemi Mehmet Eröz'ün kendi ifadelerine bakarak daha net anlayabiliriz:

"...bizim müşahedelerimiz de göçebelerin bir kültür varlığına sahip olduğunu gösteriyor. Orta Asya'dan geldikleri gibi yaşayan, hemen hemen

⁹⁷Eröz, 1996, s.128-131.

⁹⁸Eröz, 2014b, s.135.

⁹⁹Eröz, 1977, s.68.

hiçbir değişikliğe uğramamış aşiretleri, şehir ve köylerle iş icabı temas kurup, diğer zamanlarını dağlarda, ovalarda geçiren insanların çadır içindeki beşeri hayatı tetkike değer. Ruhi cevher, insani vasıflar büyük binalar, apartmanlarla kaim değil. Bunu mütevazı çadır içinde, dağ başlarında görmek pekâlâ mümkün. Tavırlardaki asalet, çehrelerdeki vakar ve ciddiyet en mücerret ve ağır mevzuları anlamadaki dirayetleri, İçtimai bir verasete sahip, tarihi bir kültüre varis olduklarını gösteriyor. Tek başına çadırında oturan genç bir kız ve gelinin, yabancı erkek bir misafiri tabii tavırlarla ağırlayışı, bu hasletleri görmek için bir vesiledir. Mektep, medrese, çok zaman şehir yüzü görmeyen dağlı Yörükler, netice olarak söyleyelim ki, büyük günler görmüş, saltanatlar sürmüş bir kavmin göçebe kültürünü devam ettiren çocukları, hakiki Türklerdir"¹⁰⁰

Bu manada hemen söylemek gerekir ki; karışık bir ilişkiler ağı olarak gördüğü sosyal yapıyı tek başına anlamlandırmanın zorluğunu ortaya koyan Eröz; Türk toplumunun sosyal yapısını anlamlandırmak için teşkilatlanmasına bakarken, sosyal tabakalaşma ve iktisadi yapı analizinde bir çıkarım olarak yarı göçebe ve göçebe Türklerin yüksek bir kültür, ileri bir medeniyet sahibi olduklarını da ortaya koymaktadır. Mehmet Eröz'ün aktarımıyla diyebiliriz ki; Türkler Anadolu'ya pek kalabalık kitleler halinde ve medeni bir seviyede gelmişlerdir. Büyük cemaatler halinde ve kendilerine ait yüksek askeri, idari hukuki teşkilatlarını ve törelerini de getirmişlerdir.¹⁰¹ Genel literatüre uyar bir göçebe hayatı yaşamamış olan Türkler; şehirler kurmuş, binalar, sanat eserleri meydana getirmiş, zirai kültürde ve ticari hayatta ilerlemişlerdir¹⁰² diyen Eröz; Türklerde göçebeliliğin doğal, coğrafi, iktisadi şartların zorlaması ile ortaya çıkmış bir yaşam şekli değil, bir dünya görüşü, maşeri bir duygu, töre meselesi olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰³

Türklerde göçebelilik bir mecburiyet değil, bir yaşam tarzıdır, tercihtir ve bu gönüllü tercih, zorlama olmayan ve dolayısıyla kolay kolay kaybolmayacak bir kültür meydana çıkarmıştır. Bu kültürün ana eksenini ise; elbette gelenekler etrafında şekillenen İslamiyet oluşturmaktadır. Gelenekler, din ile bütünleşmiş şekilde yaşanmaktadır. Örneğin yuva Türk

¹⁰⁰Eröz, 1991, s.76–77.

¹⁰¹Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s.7.

¹⁰²Eröz, 1991, s.74.

¹⁰³Eröz, 1991, s.78.

töresinde dini mahiyette bir kutsallık taşımaktadır. On beş yirmi yıl öncesine kadar Edremit havalisi Türkmenleri bir veya iki katlı mükellef evlerde oturuyor oldukları halde, yuvanın kurulduğu düğün günü zıfak gecesi için gerdek odasının içine topak ev tabir edilen küçük bir çadır kurarlarmış. Bu geleneğin sebebi; çadır içinde dünya evine giren çiftlere çadırın uğuru, bereketi ve dirliğinin nasip olacağı, ocağa yuvaya saadet geleceğine ilişkin inanç ile açıklanmaktadır.¹⁰⁴

Mehmet Eröz'ün milli kültüre verdiği önem nedeniyle; maddi kültür unsurlarına da taşıdıkları mana sebebiyle manevi unsurlar kadar değer vermekte olduğunu izlemek mümkündür. Mehmet Eröz, göçebelik veya yarı göçebeliğin en önemli maddi kültür unsurlarından olan çadırın Türkler için kültürel önemini anlatırken; göçebelerin çadır içinde oturmasına bakarak, bütün maddi kültürün çadırdan ibaret olduğunu düşünmenin yanlış olacağını ifade etmiştir. Çadırın keçe olsun, kıl olsun, en ufak parçalarının bile isimlendirilişi, çadır içinde en ufak eşyanın yerinin belli oluşu dikkatleri çekmelidir. Bu yorumlayış, çadırın Türk kültüründe maddi bir unsur olmaktan çok öte olduğunun ifadesidir. Türk'ün olanı biteni bir çadır, onun içindekiler de bir deve yüküdür gibi algılanmasının bu sebeple hata olduğunu savunan Eröz, sadece maddi unsur olarak düşünüldüğünde Hazreti Ömer'in, Türklerin ülkelerine taarruz etmemeyi Araplara tavsiye ederken: "*Türklerin kuduz köpek gibi saldırganlıkları dehşetli olduğu halde, onlardan alınacak ganimet zahmetlere katlanmaya değmeyecek derecede azdır*" dediğini hatırlatmaktadır.¹⁰⁵

Görmekteyiz ki , "*Kültürün bütünlüğü ve devamlılığı zaman ve mekânı kesintisiz bir bütün halinde ele almamızı gerektirir*"¹⁰⁶ diyen Mehmet Eröz'ün kültüre bakışı, kültürün maddi ve manevi tüm unsurlarının milli bir kimlikle yorumlanmasıyla oluşmuştur. "*Yeniçerinin başındaki akkeçe külah bile Hun devrinden kalmadır*" diyen Mehmet Eröz, Türklüğe sarılıp Osmanlılığı yermek de; eski Türk kültürünü bir kenara iterek Osmanlılığa sarılmak da hatalı bir tutum ve davranış olur görüşündedir. Türk kültürünü sevmek, hepsini aynı derecede sevmekle mümkündür.¹⁰⁷ Eröz; Sünnî olsun, Alevi olsun Türkmen

¹⁰⁴Eröz, 1991, s.112.

¹⁰⁵Eröz; 1991, s.79.

¹⁰⁶Eröz, 1996, s.130.

¹⁰⁷Eröz, 1996, s.182.

Aşiretlerinin milli kültür ve müesseseleri muhafaza ede gelen zümreler olduklarını ifade ederek; saray çevrelerinde Arap ve Fars kültürünün yaygınlığına, Türk kültürüne hor bakılmasına karşılık, göçebe Türk boylarının milli kültürü yani Türklüğü daima hürmetle sakladıklarına kalben inanmaktadır. Sünnî aşiretlerin İslamiyet'le, milli kültürü bağdaştırmaları ise Mehmet Eröz'ün gözünde ayrıca tetkike değer bir gerçekliktir. Mehmet Eröz; bu husustaki son hüküm, milli ve dini kıymetleri zedelemeksizin yaratılacak gelecekteki Türk kültüründen sonra verilecektir diyerek yine de olası bir kültür değişikliğinin manevi kıymetler göz ardı edilmedikçe toplumda çözülme yaratmayacağına inancını ifade yoluna gitmiştir.¹⁰⁸

*“Devletin halk arasında milli kültürün canlandırılması ve yayılması hususundaki ilgisizliği kabile kültürlerinin gelişmesine yol açar ve milli dayanışmanın yerini, kabile tenasüdü alır”*¹⁰⁹ diyen Mehmet Eröz'ün tespitlerinin ne kadar yerinde olduğunu tarihsel seyir içinde izlemek mümkündür. İnsanlar, ayrı ırklardan olduğu, ayrı mezheplerden olduğu köruklenmiş ya savunma, ya da saldırma şeklinde mensubu olduğunu düşündüğü "kabile"nin dayanışması içine girerek yaşamaya başlamaktadır. Bu genellemeyi ülkemiz özelinde indirgeyip yorumladığımızda ise; çeşitli şekillerde ortaya çıkarılan bu kabile tesanütünün, artık bir devlet olmuş Türkiye'nin bölünmesine zemin hazırlamakta olduğunu görmemek imkânsızdır.

Devletin devamlılığı için; ortak değerler, ortak üzüntüler, ortak hedeflere ihtiyaç vardır. Bu sebeple Eröz'ün üzerinde ısrarla durduğu "milli kültür", toplumda kültürün şekillenme sürecinde ve hatta değişim gibi olası problemlilerde bile; bir arada tutucu ve kapsayıcı bir üst etkiyi ifade etmesi bakımından önemlidir.

3-TÜRK TOPLUMUNU TEHDİT EDEN PROBLEMLER

Her toplum, fertleri ile var olur. Bu anlayışla her ne kadar genel anlamdaki sosyolojik bakış ile toplumun fertten ayrı bir şuuru, hareketi, bilinci, davranışı ve yargıları olduğu kabul edilse de, toplumu oluşturması yönüyle ferdin tercihlerinin de toplumu etkilemekte olduğu bir gerçektir. Cemiyet içinde yer alan fert sayısı kadar düşünce ve algı çeşidi vardır.

¹⁰⁸Eröz; 1991, s.27.

¹⁰⁹Eröz, 1996, s.134.

Ancak bunları tek tek ele alıp değerlendirmeye tabi tutmak sosyolojinin değil başka bilimlerin işidir. Zira böyle bir yöntem ile cemiyeti anlamaya çalışmak mümkün değildir. Ancak fertlerin ortaklaşa amaçlar ile oluşturduğu farklı grupların hareket ve işlevlerini incelemek sosyolojiyi ilgilendirir. Sosyal grup terimi bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Her insan topluluğu sosyal grup oluşturmaz. Anılan terimin karşılığı, geçici birikmeleri veya sosyal kategorileri kapsamaz. Sosyal grupları oluşturan insanların ortaklaşa tarih ve kültür ile ilişkili olmaları, aidiyet duygusu hissetmeleri gerekir.¹¹⁰

Sosyal grup kavramının tam karşılığı konusunda özellikle mahiyet açısından sosyologlar arasında tam bir birlik bulunmamakla beraber; onu diğer insan birikmelerinden ayıran olgular üzerinde bir görüş birliği vardır. Öncelikle grubun bir varlık olarak ayrı bir birlik meydana getirmesi ve her üyesine düşen bir rol olması gerekmektedir. Yani ortada bir teşkilat ve roller sistemi bulunmalıdır. Grubun belli normları ve müesseseleri bulunmalıdır. Gruba dâhil insanlarda mevcut olan mensubiyet duygusu veya grup şuuru grubun psikolojik boyutunu meydana getirir. Bunun sonucunda ortak bir "tutum" geliştiren insanlar bütünü ortaya çıkar. Kimi zaman aile, klan, kabile, köy şehir veya dernek gibi farklı türlerde amaçlar için bir arada bulunan insanları; amaçlarına göre; tek bir amaç etrafında birleşen basit gruplar ve birçok amaç için birbirine bağlı olan kümülatif gruplar veya mesleki, ailevi, siyasi, dini gruplar olarak da sınıflandırmak mümkündür.¹¹¹

İnsanlar cemiyet hayatını devam ettirebilmek için bilinen en eski tarihinde bile gruplar oluşturmuşlardır. Sosyal gruplaşma nasıl bir ihtiyaç ise, cemiyetin devamı için sosyal uyum da şarttır. Sosyal uyum ise, sosyal bütünleşme demektir. Kimi zaman cemiyette teşekkül eden bu gruplar arasında, diğer grubun dışlanması veya düşman görülmesi aynı cemiyet içinde kutuplaşmalara sebep olur. Bu kutuplaşmalar tarihsel seyre bakıldığında, cemiyetin yıkılıp dağılmasına kadar varan olumsuz etkileşimler başlatabilir. İnsanın bir arada yaşama ihtiyacından doğan sosyal bütünleşme, toplumdaki birey ve grupların karşılıklı anlayış ve uyum ile birleşip kaynaşmasıdır. Zengin kültürel özelliklere sahip bulunan ülkemizde sosyal bütünleşme sorununun yaşandığı bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Toplumu meydana getiren değişik etnik, dînî, kültürel ve siyasal gruplar

¹¹⁰Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, s.25.

¹¹¹Günay, *a.g.e.*, s.258-259.

arasında sağlıklı bir vatandaşlık bilincinin eksikliği kimi zaman hissedilir düzeyde olabilmektedir. Bunun yanı sıra, insanlar arasında hoşgörü kültürünün yeterince geliştirildiğini de söyleyebilmenin mümkün olmadığı yaşanmışlıkların hafızalarda yer ettiği bir gerçek olarak görülmektedir. Bu sorun maalesef sadece ülkemizin değil, daha birçok ülkenin sorunudur. Çok kültürlü toplumlarda bu bütünleşme genellikle anayasal ve hukuki vatandaşlık hakları ve devlet otoritesi ile sağlanır. Düşünsel ortak paydası bulunmayan toplumlarda bu payda kanunlar yoluyla geliştirilmeye çalışılmaktadır. Fakat kanun yolu ve devlet otoritesi ile sağlanmaya çalışılacak bir birlikteliğin sürekliliği tartışmalıdır.¹¹²

Toplumda birliği ifade eden sosyal bütünleşme; statik, zora dayalı, değişmesiz bir denge durumunu ifade etmez. Bütünleşme yanında farklılaşma da daima birlikte düşünülmelidir. Toplamlar dönemsel olarak çeşitli faktörlerin etkisi ile bütünleşme veya çözülme eğilimi içinde olabilmektedirler. Maddi ve manevi kültür unsurlarının toplum bütününe sağlıklı işlemlerini sağlayacak anlamlı bir tamamlamayı yapamadığı noktada sosyal çözülme ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir ifade ile toplumu oluşturan sosyal gruplar arasındaki sosyal mesafenin toplumun işleyen bütününe aksattığı noktada sosyal çözülmeden bahsedilir.¹¹³

Mehmet Eröz, Türk sosyoloji tarihinde sosyal bütünleşmeyi sağlayabilmek ve toplumdaki çözülme eğilimini ortadan kaldırmak adına fikri eserler ortaya koyan ve Türkiye'de sosyal bütünleşme ile bütünleşmeyi tehdit eden her türlü konuda eserleri kaynak gösterilmeyi hak eden bilim insanlarından biri olarak anılmaktadır.¹¹⁴

Dünyanın her yerindeki cemiyetlerde görülmesi en doğal olgu olan sosyal gruplaşmaların, sosyal bütünlüğü tehdit eden kutuplaşmalar haline gelmesinin Türk toplumu için ne derece yıkıcı olduğunun farkında olan Eröz, ilmi hayatının büyük bir kısmını bu kutuplaşmaları engelleyebilmek adına çalışarak geçirmiştir. Milli kültürün yozlaşması ile milli dayanışmanın yok olacağına inanan Eröz, milli birliğimizi parçalamaya

¹¹²Hüseyin Yılmaz, "Sosyal Bütünleşmemizin Temel Sorunları ve Bazı Çözüm Önerleri", **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt: 14, Sayı: 2, s.73-101.

¹¹³M. Erkal, 1999, s 107.

¹¹⁴Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Prof. Dr. Mehmet Eröz' e Göre Etnik ve Dini Bölücülük**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, İstanbul, s.2.

yönelik dış tesirlerin bu maksatla mezhep ayrılıklarını kışkırttığını söyler, öyle ki bu durum dış Türklere bile izlenmektedir.¹¹⁵

Cemiyet içinde kesintisiz bir dayanışma ve aynılık elbette söz konusu olamaz. En küçük cemiyetten en büyüğüne kadar her toplumda bir takım farklılaşmaların zaruri olduğunu sosyolog kimliğiyle elbette kabul eden Mehmet Eröz; farklılıkları toplumsal iş bölümünü ifade eden fonksiyonel farklılıklar açısından değerlendirilerek bazı farklılıkların cemaat duygusunu zedelemek bir tarafa, bilakis desteklediğini söyler. Sınıf/kast farklılıkları ve serbest demokratik farklar, cemiyet içinde cemaati yıkmayan, hatta onun dayanışmasını artıran ve dolayısıyla devamlılığına hizmet eden farklılıklardır. Ona göre yıkıcı olan farklar; aşırı derecede artan iktisadi farklılıklar ve sonucunda ortaya çıkabilecek sınıf savaşı, ırk suuru ve gerginlik yaratan dini farklılıklardır.¹¹⁶

Türkiye'nin sosyal yapı alanında pek çok sorunu olduğunu bilen ve bu konularda araştırmalar yapan Mehmet Eröz'e göre iki sosyal sorun diğer hepsinden önemli özelliklere sahiptir. Bu iki sorun halledilmeden, bir sorun olarak algılanarak toplumsal bütünleşmeyi sarsmasına çözüm bulunmadan sosyal barış sağlanamaz. Bunlardan biri Güneydoğu ve Kürt sorunu, diğeri de Türk toplumundaki Alevilik meselesidir.¹¹⁷ Mehmet Eröz, kendi kültürümüze gerek dini, gerek milli açılardan sahip çıkamayışımızın sonucunda meydana gelen menfi sonuçları alt-kültür grupları ve Doğu Anadolu açısından ele almıştır.¹¹⁸

Alevilik ve Bektaşilik Türk toplumunda dinin farklı yorumlanmaları sonucunda ortaya çıkan bir ayrışmadır. Doğu Anadolu ve Kürt sorunu ise, pozitif milliyetçilik, aidiyet ve milli şuurun elimine edilmesi ile süzülüp gelen bir etnisite/köken arayışının yapay kültürle beslenmesi sonucu oluşan ayrışmadır. Eröz, bu iki sorunun yanında, ayrıca 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin de etkisiyle politize olan cemiyet hayatında ideolojik bir yaklaşım olarak Marksizm-Leninizm öğretisi ve Komünizmi toplumda ayrışma yaratan önemli bir sorun olarak görmektedir.

¹¹⁵Bilgiseven, a.g.e., s.11.

¹¹⁶Eröz, 2014b, s.184

¹¹⁷Mustafa Talas, "Mehmet Eröz'de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Alevilik Ve Bektaşilik" <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4630>, erişim tarihi 21.12.2015, (Aynı makale, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2003 sayı: 27 de yer almaktadır.)

¹¹⁸Bilgiseven, a.g.e., s. 13-14.

Türk toplumu içinde görülen başlıca sosyal kutuplaşma konularında "kırılma noktalarını" büyük bir başarıyla tespit eden Mehmet Eröz, bunların çözümü noktasında da fikirler beyan etmiştir. Alevi-Sünnî ayrışmasını, yapay bir Kürt milliyeti inşasını ve Komünizmi ülkenin bütünlüğünü tehdit eden başlıca ayrışma sebepleri olarak tahlil eden Mehmet Eröz, bir milli kültür siyasetinin kültür, din ve ideoloji kökenli toplumsal ayrışma sebeplerini ortadan kaldıracağına inanmıştır.

3.1 Etnisite/Irkî Milliyetçilik Sorunu

Türk toplumunda etnik köken tartışmaları ve buna bağlı ayrışmalar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yerleşik bulunan Türk vatandaşları etrafında şekil almaktadır. Bu sebeple bu bölgelerde yapılan alan araştırmaları sosyolojik tahlile öncül olma özelliği taşımaktadır. Sosyolojinin bilimsel hürriyeti açısından alan araştırmaları büyük önem arz etmektedir. Ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesi söz konusu olduğunda yerel ve siyasal şartlar nedeniyle, hususiyetle bu bölgede araştırma yapmanın bir takım zorlukları olduğu bir gerçektir. Bunun yanı sıra bölgenin kültürel durumu göz önüne alındığında araştırma için gerekli olan bireylerle ilişki kurma ve sorulara doğru cevaplar alabilme açısından da problem yaşanacağı bir gerçektir.¹¹⁹

Özellikle Türkiye genelinde ele alınıp işlenmesi çok riskli bir konu olan Doğu Anadolu sorununu, bugün vicdanlara en acı verici yaraları açan olayların başladığı dönemlerde ele alan Eröz, bu konuda araştırma yapan sayılı ilim adamlarındandır. Sosyal bilimlerin herhangi bir alanında anlamlı ve kayda değer sorular sorabilmenin tek yolu, eleştirilere tahammül ederek, o alanın toplumsal problemlere ışık tutacak ve sonra da onları çözmeye yarayacak birinci dereceden sorular sorabilme becerisini gösterebilmektir.¹²⁰

Mehmet Eröz'ün, öncelikle Kürtlerin menşei sorununun toplumda kutuplaşma yaratmaması için neler yapılabileceği konusundaki büyük çoğunluğu alan araştırması

¹¹⁹Ahmet Bilgili, "Olağanüstü Şartlarda Sosyolojik Araştırmalar Sorunu-Doğu Anadolu Örneği" **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı 25, 1998, s.93.

¹²⁰Ferdan Erkut, "Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması Ve Tarihsel Sosyolojinin İmkânları", **Toplum ve Bilim**, 2002, no. 91, s.214.

sonuçlarına dayalı önerilerini, müstakil olarak yayımladığı kitapları ve birçok makalesinden izleyebilmek mümkündür.

Mehmet Eröz, Türk yurdunda milli birlik ve bütünlüğe önem veren bir aydın olmasından dolayı Doğu Anadolu ve Kürtlerin menşei konularında en başından tutarlı, net ve bahsedilen coğrafyanın insanının gard almadan yaklaşabilmesinin önünü açmaya yönelik bir yaklaşım üzerine modellenen çalışmalar ortaya koymuştur. Kürt-Türk ayrımının yapay ve dışarıdan ateşlenen bir fitne olduğuna inanan Mehmet Eröz, dış tahriklere kapılmanın bu yarayı iyileştiremeyeceğini o dönemde tespit etmiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda işgali altında olduğumuz İngilizlerin Irak bölgesinde bulunan petrolün kontrolünü ele geçirmek istemesi bölgenin siyasal bütünlüğünü bozmak üzerine sistemleşmiş politikalar uygulanmasına neden olmuştur. Dikkatle okunduğunda hâlâ vizyondaki bir film olduğu hemen anlaşılacak olan bu politika, bölgede yapay devletler kurma ve Türkiye'nin parçalanmasına bağlı olarak inşa edilen bir plan çerçevesinde işlenmiştir. Bu niyetle bölgede bulunan, dört ayrı dil konuşan, ayrı kültürlere mensup olan ve içlerinde çok sayıda Türk aşireti bulunan insan toplulukları, Kürt adı altında birleştirilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki Eröz'e göre, Kürt kelimesi Orta Asya'da Orhun Nehri kıyısındaki bir Türk boyunun adıdır.¹²¹

Türkiye'de var olan alt kültür unsurlarından kabul ettiği Kürtler konusunda Eröz, öncelikle menşei tayini üzerinde araştırmalar yapmıştır. Bu bölgede yaşayan topluluklar üzerinden gitmek gerekirse, Eröz, ayrı bir Kürt kavmi olmadığını, Kürt topluluklarının çeşitli Türk uruk ve boylarının bir araya gelmesi ile oluştuğunu tespit etme uğraşısı doğrultusunda çalışmalarda bulunmuştur. Doğu Anadolu'da yaşayan her bir vatandaşta yerleştirilebilecek "Türk Milletine Mensubiyet" şuuru bu bölge insanının kendini ayrı bir ırk olarak tasnifleyip, bölücü hayaller peşinde koşmasını engelleyecektir. Mehmet Eröz bu doğrultuda meydana getirilebilecek bir mensubiyet şuurunun inşası için gerekli olan temeli, yaptığı ilmi araştırmalarla atmıştır. Araştırmalarının gayesi Türk ve Kürt kimliklerinin ayrı iki unsur gibi görülmemesi üzerine kurulmuştur.¹²²

¹²¹Mehmet Eröz, "Orta Doğu ve Petrol", **Büyük Türkiye Dergisi**, Ocak 1971, Sayı 10, s.4 - 7.

¹²²*Doğu Anadolu'nun Türklüğü, Türk Kültürünün Alt Unsurlarından Kürtler ve Atatürk Milliyetçilik Doğu Anadolu* isimli eserlerinde bu konuda detaylı bilgiler verilmektedir.

Mehmet Eröz, Kürtçe diye müstakil bir dilin de olmadığını, bölgede konuşulan dillerin, Osmanlıca'yı andıran Türkçe, Arapça, Farsça ve diğer dillerden alınan kelimelerle meydana getirilmiş diller olduğunu söyler. Bu doğrultuda gramer ve fonetik özellikler konusunda araştırmalar yapmıştır. Örneğin; Kaşgarlı Mahmud'un belirttiği şekliyle Türkçede şedde (ikileme) yoktur. Bu sebeple Arapça bazı sözcüklerde olan ikilemeli kelimeleri tek söyleriz. Bu özellik Kurmança diye adlandırılmaya uğraşılan dilde de vardır. Cenet/cenet, müddet/müdet ve hatta Mekke yerine Meke denildiğini aktaran Eröz, bunun aslının Türkçe ile olan ortak gramer özelliği ve aynılık olduğunu belirtir. Yani aslında şeddenin olmaması Türk dilinin bir özelliğidir ve aynı özellik, Kurmança dilinde de vardır. Ancak Arapçadan geçen kelimelere uygulanan bu kural dili anlaşılmasız kılmaktadır. Özetle dil özgün değil; karıştırılmış, oluşturulmuş bir dildir.¹²³

Mehmet Eröz, bahsedilen konuda bir ve aynı olduğumuz hususu üzerinde durmuştur. Bunu hamasi nutuklar veya desteksiz metinler ile değil, akademik alanda kabul görecektir usul ve metotlarla yaparken, kutuplaşma yaratan ve acısını hala çektiğimiz bu ayrışmanın çözümü için üzerine düşen görevi, zorlayıcı olmayan bir üslup ile ortaya koymuştur. Doğu Anadolu'nun çeşitli alt kültür gruplarının Türk Kültürü taşıdıklarını gösteren her türlü delili ilmî sahada kullanan Mehmet Eröz'ün, yer adları konusunda yaptığı çalışmaların sebebi de büyük oranda aynıdır. Yer adları ile bölgenin ve bölge insanının Türklüğünü açıklarken, milli kültürümüze sahip çıkmamaktan dolayı kaybolan, Türk kültüründen kopan bu insanlar için duyduğu derin üzüntüyü de anlatır.¹²⁴

Doğu Anadolu ve Kürt ayrışması konusunun yanında Mehmet Eröz'ün üzerinde durduğu ve etnik ayrışmaya neden olabileceği endişesi taşıdığı bir diğer konu da Türklerin kökeni konusudur. Mehmet Eröz net bir şekilde Orta Asya çıkışlı bir kavim olduğumuzu belirtmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiğimizde burada yerleşik, güçlü ve bizi asimle edebilecek veya tesir altında bırakabilecek halklar olmadığından dolayı da, kültürümüzde, törelerimizde bir değişiklik meydana gelmemiştir. Dolayısıyla Eröz, bu bağlamda

¹²³Mehmet Eröz, *Doğu Anadolu'nun Türklüğü*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1982, s.131.

¹²⁴Bilgiseven, a.g.e., s.16.

Etnogenez* teoriiyle beslenmeye çalışan çıkış veya köken saptamalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Dünyada mevcut olan milliyetçilik tartışmalarının siyasi düzlemde kazanıma çevrilmesi veya etnisite algısını tanımlamaya yönelik ortaya atılmış değişik yorumlar vardır. Etnogenez kuramı da bunlardan biri olarak 1912 Petersburg doğumlu Lev Nikolayeviç Gumilev tarafından sistemleştirilmiştir. Bu konuda yazdığı “Halkların Şekillenışı, Yükselişi ve Düşüşü” ilk olarak 1978 yılında Rusya’da yayımlanmış, sonrasında İngilizceye çevrilmiştir.¹²⁵

Etnogenez Kuramı, üzerinde geniş çaplı düşüncelerin ifade edilebileceği veya aktarılabilceği bir konudur. Araştırmanın sınırları açısından burada bizi ilgilendiren Mehmet Eröz'ün bu kuramın Türkiye’deki yorumlanışına olan karşı duruşudur. Gumilev’in etnogenezisi, özünde Türklerin kökenini Hunlara dayandırır,¹²⁶ ancak, davranış kalıplarıyla şekillenen bu olgu, özünde sonrası için karışmış bir cemiyeti anlatmaktadır.

Mehmet Eröz, Etnogenez yaklaşımının Rusların elinde mükemmel bir silaha dönüştüğünü ve Orta Asya Türklerini ayrı ırkî kökenlere bağlamanın aracı haline geldiğini savunmaktadır. Bu anlayışın dayatması olarak Türkiye’deki Türklerin Orta Asya ile bir bağının olmadığı, ilgisinin olmadığı ve karışık bir halk olduğunun savunulduğunu anlatan Eröz’e göre, Çanakkale’de Truva adının kullanılması, Selçuk’ta Efes adı kullanılması, Bergama, Aspendos, Milet yer adlarının kullanılması hep bu görüşün kabullendirilmesini amaçlamaktadır.¹²⁷

Etnogenez yorum özünde öncelikle Rusya ve sonrasında da Batı ülkeleri tarafından kabul görmüştür. Mehmet Eröz, bu kuramın desteklenmesinin esas nedeninin Türkiye’nin siyasi bütünlüğünü bozma amacı ile yapay bir Kürt milliyeti oluşturma isteği olduğunu ifade etmiştir. Eröz’ün genel birleştirici kültür politikası ekseninde ifade ettiği ve her şartta

*Etnogenezis: L.N. Gumilev’in tarifi ile halkların şekillenışı ve tarih sahnesinden silinişinin çeşitli süreçlerine verilen isimdir. (Lev Nikolayeviç Gumilev, *Halkların Şekillenışı, Yükselişi ve Düşüşü*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.54) Türklerin kökenlerini Hunlara kadar götürmesi dolayısı ile tarih sahnesine çıkışımız anlamında doğruluk payı verilen görüş, sonrasında Türklerin gruplar halinde Orta Asya’dan Anadolu’ya geldikleri ve burada bulunan halklar ile kaynaşıp eridikleri, kültür etkileşiminin yanı sıra, Türklerin bu yerel halkla karışması sonucu kısmen asimile olduğu görüşü ile nihayetlenen bir teoridir.

¹²⁵Lev Nikolayeviç Gumilev, *Halkların Şekillenışı, Yükselişi ve Düşüşü*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003

¹²⁶Meşdi İsmayilov, “Avrasyacı Lev N. Gumilev’in Tarih Görüşünde Türk Etnosunun Etnogenezisi Meselesi” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2012, s.1-27.

¹²⁷Mehmet Eröz, “Milliyetin Himmeti ile Milliyetimize Yapılan Hücumlar”, *Töre Dergisi*, 1973, Yıl 5, Sayı 25, s.10.

savunduğu görüş, Kürtlerin Türklerden ayrı bir ırk olmadığı, Türklüğün bir kolu olduğu görüşüdür. Doğudaki Kürt Türkleri, çeşitli Türk boylarından meydana gelmiştir.¹²⁸

3.2 Din Anlayışı Farklılıkları

Genel İslam medeniyetinin yaratmış olduğu bir şekillendirme ile Sünnîlik veya Şiiilik sadece dine ve inanca ait sahada kalmamıştır. Türkiye’de Sünnî öğretinin egemen inanç olması sebebiyle, din zihniyet oluşturan veya inşa eden bir kalıpla siyasallaşmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak kendi inancını tek doğru olarak kabul eden bir zümre meydana gelmiştir. Mutlak doğrunun sahipliğine talip olmak her zümre için bir dereceye kadar normal sayılabilir. Zira doğru olduğuna dair içsel bir hükme sahip olunursa bir öğretiye bağlanmak mümkündür. Ancak sosyolojik anlamda gerçek problem malik olduğumuz doğrunun kabullenilmesi için dayatmanın başladığı noktada ortaya çıkmaktadır.

Mehmet Eröz’ün diğer bir araştırma konusu da bahsedilen dayatmanın sonuçlarından biri olan, Türk toplumunda her daim ve her fırsatta karşılıklı ötekileştirme çabasıyla kutuplaşmaya yol açan Alevi Bektaşî meselesidir. Hepsî de birlik dini İslamiyet’e bağlı insanlar olan Türklerin niçin ayrı ayrı inanç gruplarına dahil olduğunu samimiyetle sorgulayan Mehmet Eröz, bu sorunun incelenmesini hayatının esas amaçlarından biri haline getirecek kadar önemsemiştir. Mehmet Eröz’ün titiz araştırmaları şüphesiz bu gayret iledir. İnanç farklılığının nelerden ve neden meydana geldiğini anlamak için öncelikle Alevî ve Bektaşîlerin inançlarını ve ritüellerini, İslam’ın temel prensipleri ile karşılaştırmalı olarak kıyaslamıştır. Yazdığı "Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik" adlı eseri, Sünnî Türklerle, Alevî Türkleri barıştırma çabasına yöneliktir. Bu çabanın sonucunda kültür ayrılıklarının ortadan kalkması ve ortak değerlerin kabulü ile toplumsal bütünleşme hedeflenmiştir.¹²⁹

Mehmet Eröz bu zor alanda, gerek ilmi gerekse şahsi özelliklerinin bir yansıması olarak ılımlı ve tarafgirlikten uzak bir şekilde belgelerle, bilimsel ahlak çerçevesinde veriler ortaya koyma çabası içerisinde olmuştur. Fikir kaynaklı ideolojilerin tarih boyunca insan topluluklarındaki dinamizmin motor gücü olduğunu ve tarihe yön verdiğini belirten Mehmet Eröz, dolayısıyla tarih içinde görülen sayısız fikir ve ideolojiye özgürlük tanımıp

¹²⁸Mehmet Eröz, “Milliyetin Himmeti ile Milliyetimize Yapılan Hücumlar”, **Töre Dergisi**, 1973, yıl 5, sayı 25, s.12.

¹²⁹Bilgiseven, a.g.e., s.19-21.

tanınmamasının da sahip olunan fikir ve ideolojiye göre şekil aldığını bilmektedir. Zira hürriyetin her zaman mutlak değil, şartlı olduğunu izafi olarak bilen her zümre onu içinde bulunduğu şartlara göre yorumlayacaktır. Mehmet Eröz'ün verdiği örneğe bakarsak; dini inançlarından dolayı Romalılar tarafından öldürülen ilk Hristiyanların, mazlum durumdayken, sonra yıllarda dinden saptıklarına inandıkları dindaşlarını engizisyon mahkemelerinde yargılayıp, Protestan Katolik "kardeşleri" tarafından boğazlandıklarını hatırlarız.¹³⁰ Bu, şüphesiz gerçeğin veya haklının maalesef devre göre belirlenişinin hikâyesidir.

Mehmet Eröz dini anlayış ve yaşayış konusundaki sebepsiz kutuplaşmanın cehaletten ve İslam'ın öz değerlerinden uzaklaşılmasından dolayı ortaya çıktığına inanmaktadır. Bunun nedeni İslamiyet'in ayrılığa sebep olacak şekilde yorumlanmasıdır. Olması gereken; kapsayıcı bir İslamiyet anlayışı ile inşa edilmiş, birleştirici, öz değerlerini gerektiği gibi ve gerçek anlamı ile tanıtan bir kültür politikasıdır. Bu durumda İslamiyet'in özü öğrenilecek ve din kökenli ayrışmalar yaşanmayacaktır.¹³¹

Alevi ve Bektaşilerin; inanç, ibadet ve itikad kalıpları çalışmanın "Türk Toplumunu ve Alevilik Bektaşilik" kısmı ve "Türklerde Ortaya Çıkan Din Anlayışları" bölümlerinde detaylıca açıklandığı şekliyle, İslam dışı bir inanç sistemi olarak nitelendirilemez. Mehmet Eröz'ün de vurguladığı gibi, kadim Türk kültürünün inanç kalıntılarını yaşayan bu sosyal grup, gittikçe artan bir dışlanmışlık ile daha kapalı, küstürülmüş ve kırgın cemaatler haline gelmiş durumdadır. Mehmet Eröz, bu sosyal kutuplaşma konusunda kendilerine düşen "günah" payının, birleştirici bir kültür politikası uygulamaktan uzakta duruşumuz olduğunu ısrarla vurgular. Eğer kuşatıcı ve kabullenici bir tavır olsaydı, Alevi Türklerin Hz. Ali için atan bir kalple, komünist ideoloji akımlarına kapılmalarının imkânsız olduğunu belirtir¹³² ki; bu Mehmet Eröz'ün ötekileştirmekten uzak tavrının da bir yansımasıdır.

Mehmet Eröz; tamamıyla eski Türk töresine bağlı yaşayan bu insanların devlet politikaları gibi çeşitli sebeplerle zaten küskün ve ihmal edilmiş bir halde yaşamalarından ötürü tarihsel süreçte de istismara ve isyana açık olduklarını tahlil etmiştir. Selçuklu ve Osmanlı döneminden beri egemen otoriteye muhalif tavırları nedeniyle bu gün de aynı

¹³⁰Eröz, 1977, s. 346-348.

¹³¹Bilgiseven, a.g.e., s.35.

¹³²Bilgiseven, a.g.e., s.46.

şekilde dışlanmakta olan bu kitlenin aldatılmasını ve taraf seçmeye mecbur edilmesini anlamlandırmak, günümüzdeki toplumsal birlik ve beraberliğin bozulmasının evveliyatını da anlamlandırmamızı sağlayacaktır. Vaktiyle kendilerini öksüz hissedip Şah İsmail'e bir kurtarıcı gibi sarılan bu zümre¹³³ yakın tarihimizde de illâ bir siyasi fraksiyona dâhil olma veya olmasa bile öyle yaftalanma durumu ile genel sistemden ayrıştırılmıştır. Yıllarca Sünnî çevreden soyutlanarak kendi kabuğunda yaşayan insanlar son dönemde inanç ve müesseseler anlamında şaşkırtıcı ve sarsıcı değişikliklere uğramaktadır. Mehmet Eröz bunu şehirlerle teması olan, yüksek tahsil yapanları çok olan köylerde izlediğini ve sebebinin de ideolojilerin tesirine kapılan gençler olduğunu belirtmektedir.¹³⁴

Alevilik ve Bektaşiliğin Türk toplumunda meydana getirdiği istenmeyen ayrılıklar, Mehmet Eröz'ün esas konusunu oluşturur. Alevi Türklerle ilgili olarak ortaya atılan isnat ve iftiralar toplum vicdanında onarılması güç yaralar açmıştır. Ahlaksal açıdan en düşük kişilere bile yakıştırılmayacak davranışları, o zümre için dini nitelik taşıyan bir ayın hakkında düşünmenin dahi bu uçurumu büyüteceği muhakkaktır. Bunun her iki sosyal zümreyi daha çok küstüreceğinin farkında olan Mehmet Eröz, bu konuda ilmi açıklamalar yapma gayretinde olmuştur. Şüphesiz ayrılığın sebebi dinin vecibelerinin yerine getirilişindeki farklılıklar kadar, Sünnî ve Alevi zümrelerin birbirlerini tanımıyor oluşuyla da ilgilidir. Toplum vicdanına kazınan kimi korkunç ithamlar Alevi cemaatlerini komşu köy ve kasabalarla bile küs ve hatta düşman hale getirmektedir. Böyle bir ortamın dini ve sosyal açıdan yarattığı ayrıştırıcı durumu tahmin etmek zor değildir. Yüzlerce yıllık peşin hükümler birbirine kardeş toplulukları düşman etmiştir. Mehmet Eröz bu konuda bütün aydınların vebal sahibi olduğunu düşünmektedir. Eröz'ün metot, duruş ve eserleriyle ortaya koyduğu aydın tutumunun tek sorusu vardır: Alevi-Bektaşî cemaatleri İslam camiasına ve Türk cemiyetine dâhil değil midir? Mehmet Eröz, bunun açık seçik kendimize sorulması ve vicdan muhasebesiyle cevap verilmesi gerekir düşüncesiyle Türk aydınını kendisi ile yüzleşmeye çağırılmaktadır. Bu yüzleşme sürecinde dinimizi Arap kültüründen de

¹³³Eröz, 2014a, s.101-108.

¹³⁴Eröz, 2014a, s.119.

kurtararak, milli benliğimizin birleştiriciliğine sığınmalı, Şiilik ve Aleviliği de kuşatan bir din anlayışı ile yaklaşımlar geliştirilmelidir.¹³⁵

Mehmet Eröz, Alevi-Bektaşî kültürü ve Sünnî görüşün adeta farklı dinler gibi düşünülüp, toplumsal ayrışma yaratmasının yanında; bu zümrenin yıllarca ihmal edilmişliği sebebiyle, kendilerini savunur görünen çeşitli ideolojik akımlara kapılmasının da uçurumu derinleştirdiğinin farkındadır. Öte yandan ayrıştırıcı tutum Alevi zümrelerini destekleyen sözde sol görüşü temsil eden aşırı uçlarda da vardır. Sünnî zümreye karşı ılımlı ve akliselim yaklaşmayı düşünen kimi Alevi dedeleri, seyyidler, aydınlar ise Mehmet Eröz'ün aktarımı ile “*Arabın piçleri, yiyiciler, vurguncular, sömürücüler, halkın sırtından geçinenler*”¹³⁶ gibi ağır sloganik sıfatlarla itham edilmişler ve böylece dini fonksiyonlu bu kutuplaştırıcılık daha da körüklenmiştir.

Türk içtimâî hayatında Alevilik ve Bektaşîliği doğuşu ve ritüelleri bağlamında inceleyen Mehmet Eröz, esas olarak Alevilik Bektaşîlik olgusunun, Türk toplumunda ötekileştirilmemesi, tarihin derinliklerinden gelen "heterodoks" yaftasından kurtulması için uğraş vermiştir. Bu uğraşlar hem bir bilim insanı kimliğiyle, hem de insani yaklaşımla olmuştur. Mehmet Eröz, böylesi bir zümreyi yok saymanın veya toplumsal vicdanlarda ötekileştirmenin getireceği sorunları çok iyi sezebilmiştir. Mehmet Eröz, Alevi Sünnî ihtilafının Türklük kimliği ile halledileceğine inanmıştır. Alevi Türklerin de mezhep taassubunu bırakarak Türkçülüğe sarılmalarının Türk milletini bölünmez bir şekilde bütünleştireceğini açıkça beyan ederek, Türkçülüğün ülküsünün de bundan ibaret olduğunu ifade eder.¹³⁷ Bu hususta aydın sorumluluğuna büyük vurgu yapar. Mehmet Eröz'ün çalışmaları özellikle Alevilik-Bektaşîlik bakımından bir hareket dalgası yaratmıştır. Bu gün Alevi ve Sünnî Türkler daha ılımlı yaklaşımlar içindedir.

Türkiye’de Alevilik Bektaşîlik kitabına başlarken yazdığı önsözde ilk cümlesinin “*Ülkemize birlik ve dirlik getirmesi dileğiyle..*” olması onun bu konudaki duruş ve çabasının bir ifadesidir. Babası Serçinli Ali Efendinin, memleketinde kendini ziyarete gelen Tahtacıları gördüğünde sitemle “*Aleviler bizim Mehmet’i Tahtacı yapmış*” demesinin çok ağırına gittiğinden bahseder. Babasına verdiği “*Baba ben Sünnî Türklerle, Alevi Türkleri*

¹³⁵Eröz, 1977, s. 119.

¹³⁶Eröz, 1992b, s.11.

¹³⁷Eröz, 1997, s.292.

kaynaştırmaya çalışıyorum, davamı sana da anlatamazsam kime anlatabilirim? Beni kim anlar?"¹³⁸ yanıtı da bu fikir insanının toplumsal bütünleşmeyi bir dava olarak gördüğü ve konuya özellikle ilgi gösterdiğinin kanıtıdır.

3.3 İdeoloji Merkezli Farklılaşmalar

Yaşadığı dönemin siyasi özelliklerinde de izleneceği şekliyle; "komünizm" korkusunun her yeri sardığı, sosyal dokuda ciddi bölünme ve kutuplaşmaların, hatta çatışmaların yaşandığı yıllarda Mehmet Eröz de Marksist/Leninist teoriyi ve olası pratiklerini milli bütünlüğe yönelik bir tehdit ve tehlike olarak kabul etmektedir.

19.yüzyılda şehirleşme ve sanayileşme ile ortaya çıkan sosyal buhran ve bunun sonucunda izlenen sorunlara çare bulma endişesine "*sosyalizm*" dendiğini ifade eden Mehmet Eröz; amacı sosyal adaleti temin olan bu sistemsel oluşumun, tıpkı liberal kapitalizmdeki gibi acımasız yaklaşımlarla, söylemin tam aksi yönde kendi yarattığı sefaleti istismar edecek ideologlarca beslendiğini düşünmektedir. 19.yüzyılın sosyal meselesi; sosyal adalet anlamına gelen "*sosyalizm*" insanlara adalet müjdesi veriyordu. Esas itibarıyla vaat edilen bu eşitlik, kapitalizm eliyle beslenerek ya ihtilal, ya barış ile gelecektir. Mehmet Eröz, bu vaadin bir aldatmaca olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.¹³⁹

Mehmet Eröz'ün hocası olan Fındıkoğlu'nun fikrî duruşu, onun Marksizm ile ilgili düşüncelerinde etkili olmuştur. Marksizm Fındıkoğlu'nda eleştirel bir bakışla yorumlanmıştır. Bu konu ya dair sayısız makale yazmış ve çeşitli vesilelerle tenkide dönük görüşlerini beyan etmiştir.¹⁴⁰ Aynı tenkide dönük yaklaşımı Mehmet Eröz' de de görmek mümkündür. "*Marksizm ve Leninizm Tenkidi*" adı altında müstakil bir eser yazmış olmakla birlikte, hocası Fındıkoğlu gibi o da bu konuda çeşitli dergilerde ve gazetelerde yayımlanan makalelerle görüşlerini belirtmiştir.¹⁴¹ Mehmet Eröz, sadece Türkiye'de ortaya çıkan ayrılıkların yorumunu yapmakla kalmamış, bu ideolojik duruşun Sovyet emperyalizminin

¹³⁸Eröz, 2014a, eserinin ön söz yazısı.

¹³⁹Eröz, 1977, s.314-315.

¹⁴⁰Kemaladdin Taş, a.g.m., 607-620.

¹⁴¹Bu konu hakkında, çalışmanın "Eserleri" başlıklı bölümüne bakılabilir.

pratikleriyle Rusya Türklerinin içtimâî-kültürel durumu üzerindeki etkilerini de delillendirmiştir.¹⁴²

Bu doktrinin temel argümanlarını tahlil eden Mehmet Eröz; özünde Marx ve Engels'in; Hegel'in idealist (fikirci), spiritualist diyalektiğini aynen benimseyerek, maddeci diyalektik haline getirdikleri ifadesiyle temel eleştirisini şekillendirmektedir. Baş aşağı duran Hegel diyalektiğini, ayakları üzerine çevirdiklerini iddia etmekle birlikte; yapılanın sadece sosyal değişmedeki itici gücün adını değiştirmek olduğu şeklindeki görüşüyle olguyu farklı bir açıdan yorumlayan Mehmet Eröz; bu itici gücün ruh iken madde olduğunu söyler. Ona göre; Engels ve Marks'ın materyalist diyalektiği, Hegel'in idealist diyalektiğinin basit bir kopyasından başka bir şey değildir.¹⁴³

Türk toplumundaki kutuplaşma sebeplerinin ideolojik kökenli yaklaşımlarla beslenmesine; Mehmet Eröz'ün, bir iktisat sosyoloğu olarak da bakıyor olması bu alandaki yorumlarına ayrı bir perspektif kazandırmıştır. Ona göre bir ülkenin siyasi ve mali bağımsızlığı milli kültür siyasetiyle mümkündür. İdeolojik bir bakışla şekillendirilmeye çalışılan bir iktisat sisteminin Türk yapısına uymayacağını her yerde ifade eden Mehmet Eröz, iktisat ilminde önemli yer tutan mülkiyet ve istihsal kavramlarının başta toprak sistemi olmak üzere, Marksizm teorileriyle Türk kültürüne bütünleştirme çabalarının doğru olmadığı görüşündedir.¹⁴⁴

"...insaflı, kararında bir mülkiyet müessesesi insan haysiyet ve hürriyetinin teminatıdır. Küçük bağ ve bahçelerini, tarlalarını, kooperatifçiliğin yardımı ile fenni şekilde işleyen köylülerin, küçük atölye ve işletme sahiplerinin ocakları tüttükçe, milletler yıkılmaz" diyen Mehmet Eröz, Ziya Gökalp'ın sözleriyle Türklerin mutedil bir ferdi mülkiyet anlayışına sahip bulduklarını, Komünist ve liberalist anlayışın dayanışmacı bir toplumsal yapı içinde olan Türk toplumuna uygun olmadığını belirtir.¹⁴⁵

Türklerin göçebe hayatı yaşadığı dönemlerde temellenen üretim şeklini ve mülkiyet olgusunu, coğrafi ve iktisadi şartlar kadar dünya görüşleri de şekillendirmiştir. Bu dünya

¹⁴²Amiran Kurtkan, "Marxizm Leninizm Tenkidi Hakkında", **Töre Dergisi**, 1975, Yıl 7, Sayı 45, s.62-63.

¹⁴³Eröz, 2014b, s.154.

¹⁴⁴Mehmet Eröz, "Marksizm-Leninizm ve Toprak Reformu", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:27, Sayı:3, Haziran-Eylül 1968, İstanbul, s. 349-356.

¹⁴⁵Mehmet Eröz, "İşçi-Köylü Sloganının Gerçek Manası", **Töre Dergisi**, 1972, Sayı 15, s.17.

görüşüne hâkim olan, göçebe hayata karşı geliştirilen aşk derecesindeki bağlılık, diğer kavimlere üstün olma arzusu ve savaşçı yapı gibi manevi faktörlerin bütünü Türk Töresini oluşturmaktadır.¹⁴⁶ Mehmet Eröz'ün bakışıyla töreyi, ideolojik yaklaşımlara ve bölünme tehlikesine karşı da bir koruyucu olarak yorumlamak mümkündür.

Mehmet Eröz; Türk kültürünün şekillendirdiği bir iktisadi hayatın Marksizm, Leninizm ve pratik uygulanişıyla Komünizm gibi ideolojik yaklaşımlarla yan yana düşünülemediği konusunda yaptığı tahlillere sadece Türk toplum yapısı açısından bakmamış, genel yorumlarda da bulunmuştur. Bu ideolojik yaklaşımların Türkiye'deki savunucularının görüşlerini ilmi bir çerçeveye oturtmak için iptidai insan topluluklarının yaşayışının da Komünizme uygun olduğu söylemi Eröz tarafından net bir şekilde reddedilmektedir:

"Yüzyulumuzun başlarında yapılmış olan saha araştırmaları, iptidai cemaatlerin komünist-kolektivist denemeyecek bir mülkiyet şekline sahip olduklarını ortaya koymuştur. Kendi cemiyet ve tabiat şartlarına, kültürlerine uygun, karışık bir mülkiyet tarzı. Zümre mülkiyeti ile hususi mülkiyet yan yana. Ne fert mülkiyetine bizim anladığımız manada ferdi mülkiyet denebilir ne de cemaat mülkiyetine kolektif mülkiyet denilebilir. Klan ve kabile üyelerinin dayanışma içinde bir mülkiyet anlayışı. İnsanın "benim malım" duygusuna cevap veren ve cemaat menfaatlerini zedelemeyen esaslara dayanan bu mülkiyet anlayışı klandan klana, kabileden kabileye değişiklik gösterebilir. Tecritler yaparak, hepsini mücerret kalıplar, dogmatik kategoriler içine sokmaya imkân yoktur"¹⁴⁷

Dolayısıyla Mehmet Eröz, ideolojik olarak savunulan komünist yaşam ve iktisat uygulamalarının insanın özünde olduğunu iddia eden ve ilkel yaşam formlarından beri var olagelen özelliklerle bağdaştırılabileceği görüşünü reddederken, Türklerin cemiyet sisteminde de bu ideolojiye yer olmadığı sonucuna ulaşır. Türklerde hiç değilse bin yıldır ferdi mülkiyet mevcuttur.¹⁴⁸ Mehmet Eröz, buna dayanarak, eski Türklerin bile klasik anlamda tanımlanan göçebe hayatını yaşamadıklarını belirtmektedir. Bir kısmı köyler ve

¹⁴⁶Eröz, 1991, s.10.

¹⁴⁷Eröz, 2014b, s.274.

¹⁴⁸Mehmet Eröz, "Osmanlı Toprak Sistemi ve Yerli Marksistler", **Töre Dergisi**, 1972, Sayı 19, s.14.

kentler kurarak tarım ekonomisine geçmiştir. Göçebe olanların bile yerleri yurtları bellidir.¹⁴⁹

Tahlilleri sadece milli kültürün kökenlerinin dayandırıldığı Orta Asya mirasımızla veya Osmanlı Devletindeki toprak rejimi veya iktisadi uygulamaların ideolojik dayatmalarla sınıflandırılmasına karşı durmakla sınırlı kalmamıştır. Eröz aynı zamanda Atatürk sonrası Türkiye Cumhuriyetindeki iktisadi uygulamaları da bu açıdan tahlil etmiştir.

Mehmet Eröz, Cumhuriyetin kırk beşinci yılı için yazdığı yazısında, kapitalizm ile komünizm müstemlekesi arasında tercihi olmayan geri kalmış ve az gelişmiş tüm ülkelere örnek bir siyasi bağımsızlık kazandığımızı belirtir. Şüphesiz vurguladığı asıl önemli nokta iktisadi ve mali alandaki bağımsızlığımızın da devamının bu örnek siyasi bağımsızlıkla olan ilişkisidir. Eröz, Kemalist devletçiliğin iddia edildiği gibi komünizmle ilgisi olmadığını belirtir. Bu devletçilik, sermaye terakümünün imkânının olmadığı bir ülkenin şartlarına uygun olarak şekillendirilen bir kalkınma modelidir.¹⁵⁰

Bu dönemdeki, iktisadi hayatı yorumlarken Atatürk'ün devletçilik prensibinin komünizm ile yakın düşünülmesinin sebebi, ona göre meseleyi salt iktisadi devletçilik gibi algılamaktan ve uygulandığı toplum ve devletin tarihi, sosyal, siyasi, kültürel şartları ile bir arada ele alıp değerlendirememekten dolayı ortaya çıkmış bir yanılıdır.¹⁵¹

Mehmet Eröz, Komünizm tehdidini bu cenahın silahıyla, yani iktisat politikaları yoluyla halledebileceğimizi söyler. Dar gelirli vatandaşın refahına yönelik mali politikalar ve tüm milleti kapsayacak bir genel sağlık sigortası gibi uygulamalarla vatandaşın geleceğinden endişe etmesinin engellenmesi durumunda yapılan komünizm propagandaları sonuçsuz kalacaktır.¹⁵² Türkü Türk'e kırdırmak isteyen yabancı ideolojilere karşı birleşmekten başka çaremiz olmadığını inkâr edilemeyecek çıkarımlarla tespit ederken, bu birleşme ile yıkılmaz bir millet ve devlet haline geleceğimizi söyler.

¹⁴⁹Eröz, 2014b, s. 279.

¹⁵⁰Mehmet Eröz, "Kırk Beşinci Kuruluş Yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti", **Türk Kültürü Dergisi**, 1968, Sayı 70, s.41.

¹⁵¹Mehmet Eröz, "Atatürk'ün Devletçiliği", **Sosyoloji Konferansları On dokuzuncu Kitap**, İ.Ü.İ.F Yayınları, İstanbul, 1981, s. 149-158.

¹⁵²Eröz, 1996, s.346-347.

Türkiye'de Avrupa gibi kuvvetli bir orta sınıfın olmadığını, milli gelirimizin düşük olduğunu ve milyonlarca gizli açık işsizimizin olduğunu belirten Mehmet Eröz, söz edilen sosyal ortamda, ilmi zihniyeti yerleşmemiş bir kültürel yapı içerisinde, yetişmiş geniş bir aydın zümresinin de olmamasının halkın aldatılmaya müsait bir yapıda hayat sürdürmesine yol açtığını üzüntüyle belirtir. Bu halkı “dünyada cennet” vaadiyle kandırmak çok kolaydır diyen Mehmet Eröz, bu durumda Avrupa'da bahsi geçen fikrî özgürlüğün bize lüks olduğunu vurgulamak istemektedir. Zira hakların vazifeleri de getirdiğini söyleyen Eröz'ün asıl vurgulamak istediği diğer fikirlere, milli kültüre, hukuk düzenine saygılı olarak, haysiyetli ve ahlaklı bir tutumla toplumda fikir özgürlüğünün olabileceği gerçeğidir¹⁵³ ki bu da tartışmasız belli bir zihni muhakeme kabiliyeti kazanmış bir millet ile mümkündür. Aksi halde kendi fikirleri ve muhakeme gücü olmayan bir topluluk daima dışarıdan yönlendirilecektir. Böyle bir durumda ise, toplumdaki cereyanlar fikir hürriyeti değil, yıkıcı ideolojik ve dini çatışmaların yolunu açacak dogmatik öğretiler oluşturacaktır.

*"Aydın halktan ilhamını alırken, ondaki milli kültür unsurlarını toplarken, nakış nakış, melodi melodi, renk renk pek zengin olan milli kültür hazinesini toplarken, ondan (halktan) kopmamalı, ona hor bakmamalı, ondan ayrılmamalıdır."*¹⁵⁴ *"Milli kültürden ilham ve feyiz alan milli bir hayat, milli bir iktisat sistemi ile kuvvet kazanır"*¹⁵⁵ diyen Eröz için toplumdaki en önemli şey milli bütünlük ve bağımsızlıktır. Bunun sağlamanın yolu cemiyette birlik ve bütünlük içinde yaşamaktır. Her türlü ayrışmayı engellemenin yolu ise, Türk cemiyetinin milli kültür şeklinde içselleştirmiş ortak bir kültürü, din paydası ile birleştirerek yaşayabilmesidir.

5-TÜRK TOPLUMU VE AİLE

Aile; nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme fonksiyonlarının yanında; ferdin yalnızlaşmasını engelleyen, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin işlevlerinin de yerine getirildiği sosyal bir kurumdur. Bu özellikleri ile toplumun temeli olan aile, vazgeçilemeyen ve alternatifi olmayan, toplumun en küçük birimi olarak kabul

¹⁵³Eröz, 1977, s.353.

¹⁵⁴Eröz, 1992, s.4.

¹⁵⁵Eröz, 1996, s184.

edilmektedir.¹⁵⁶ Ailenin toplumun en küçük parçası olduğunun kabulü, aile kurumunun varlığı, sürekliliği ve gerekliliği boyutlarının da kabulünü veya reddini ortaya koyan tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

5.1- Aile Müessesesine Genel Bakış

Cemiyet tiplerini anlatırken Mehmet Eröz, ilmin ilk işlerinden birinin sınıflandırma olduğunu ifade etmiş, biyolojinin bu konuda çok ileri gittiğini, sosyolojinin de sosyal fenomenlerin sınıflanması işi ile çok uğraştığını söylemiştir.¹⁵⁷ Bu sınıflama işleminin, sosyal yapının en açık şekli olan içtimâî zümrelerinde ise genel anlamda iki şekilde yapıldığından bahseder; birincisi, sosyal yapının belirgin vasıflarını taşıyan, teşkilatlı, kaideleri olan tam zümreler ki bunlardan “teşkilatlı zümreler” diye bahseder; ikincisi ise, ayrı bir teşkilat ve kaideleri olmayan yaş grupları, statü grupları, cinsiyet grupları gibi gevşek olan yarı zümrelerdir. Mehmet Eröz, ailenin birinci gruptaki teşkilatlı zümrelerden olduğunu belirtir.¹⁵⁸

Ana, baba, çocuklar ve bazen de kan hısmı durumunda olan diğer insanların oluşturduğu birlikteliklere, yani aile müessesesine bütün insan topluluklarında ve her türlü kültür safhasında rastlanmaktadır.¹⁵⁹ Mehmet Eröz'de aile kurumunun tarih boyunca var olduğunu ifade etmektedir. Aileyi sosyal yapının temel taşlarından biri olarak görmekte olduğunu ifade eden Mehmet Eröz'e göre; aile teşkilatı sosyal tarihteki bütün değişmelere ayak uydurabilmiş ve varlığını korumaya devam ede gelmiş bir kurumdur. İçtimai açıdan çeşitli kültürlerde izlenen şekil zenginliğinin yanında hemen hemen tüm aile tiplerinin ortak karakter ve işlevi olduğunu belirten Mehmet Eröz; “promiscuite”¹⁶⁰ tabir ettiği görüşe asla katılmamaktadır.¹⁶¹

Mehmet Eröz'e göre “*Durkheim' in bile dolaylı yoldan inandığı*”; taş devrinde insan sürülerinin ailesiz, mülkiyetsiz bir hayatı sürdürdükleri iddiasını savunan ve ailenin

¹⁵⁶Mustafa Erkal, Filiz Baloğlu, Burhan Baloğlu, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s.30.

¹⁵⁷Eröz, 2014b, s.72.

¹⁵⁸Eröz, 2014b, s.78.

¹⁵⁹Hans Frayer, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.40.

¹⁶⁰Promiscuite/promiscuity: Fransızca sıkışıklık, İngilizce karışıklık anlamı ile tercüme edilebilecek ve cinsel serbesiteye dayalı aile biçimini karşılar terim.

¹⁶¹Eröz, 2014b, s.76.

toplumsal hayatta bir başlangıç durumu, devamlı bir ünite olmayıp, bir gelişme ürünü olduğunu ileri süren pomiscuite görüşü doğru değildir. Çocuğu yetiştirip, terbiye eden ve topluma kazandıran aile; bütün cemiyetlerde görülür, en mühim teşkilattır ve hiçbir teşkilat onun yerini tutmaz.¹⁶²

Grekl Filozofu Eflatun'un milattan önce ideal bir cemiyetin mutluluğu için aile ve mülkiyetin kaldırılması görüşünde olduğunu ve bu görüşlerini Devlet adlı eserinde ortaya koyduğunu belirten Mehmet Eröz; Eflatun'un daha sonra Kanunlar isimli eserinde bu görüşünün gerçeğe uymadığını kabullendiğine dikkat çekmektedir. Sonrasında, öğrencisi Aristo'nun da aileyi cemiyetin temeline koyduğunu, ilerleyen tarihi süreçte ortaya çıkan ve mülkiyetsizliği savunan düşünür Thomas More'un da aileye dokunulmaksızın mülkiyetin kaldırılması taraftarı olduğunu aktarmaktadır.¹⁶³

İnsanlığın ilk çağlarından beri ailesiz bir devrin olmadığını ifade eden Mehmet Eröz; ailenin cemiyeti (toplumu), cemiyetin aileyi yarattığını söyler. Toplumun bölünmesi mümkün olmayan en küçük ünitesi olarak gördüğü aile kurumunun, kültür dediğimiz inanışlar, adetler, akideler bütünü ile klan ailesini sosyal ve hukuki olarak kayıt altına aldığını söyleyen Mehmet Eröz; bu şekilde kültürün kişileri aşarak, tüm topluluğu kontrol altına alıp düzenlediğini belirtir. Aile sadece ferdi bir birleşmenin veya kan hısımlığının ortaya çıkardığı bir birliktelik olmaktan çıkar ve sosyal bir kurum olma özelliği kazanır.¹⁶⁴

Ailenin tarihin ilk çağlarından beri var olduğu bir gerçektir. Daha önce belirttiğimiz gibi Mehmet Eröz bu konuda şüphe duymamaktadır. Ancak Eröz'ün de üzerinde durduğu gibi, şahsi özgürlük bahsi adı altında insan emeğinden daha çok sömürü elde edilmesini amaçlayan Marksist/Leninist öğretilerde aile kavramı yıpratılmış bir olgudur. Bu noktada Eröz, 1948 Komünist ihtilalinden sonra Kızıl Çin'de büyük sosyal değiştirmeler olduğu beyanı ile Çin'den örnek verir. İlk önce, aile müessesesini ortadan kaldırma yönünde gayretlerin olduğu Çin'de çocukların küçük yaşta ailelerinden alınarak, ailelerini artık hiç tanımayacak şekilde tecrit edilip, "Mao Kültürü" ile yetiştirmeye tabi tutulduklarını, sonrasında sistemin başarısızlığa uğradığının görüldüğünü belirten Eröz; aile dışında bütün

¹⁶²Eröz, 2014b, s.77.

¹⁶³Eröz, 1996, s.271.

¹⁶⁴Eröz, 1998, s.1-2.

iktisadi ve içtimâî organizasyonların ise kökünden değiştiğini ifade eder.¹⁶⁵ Baskı ve devlet uygulamalarına karşın değişen her şeyin yanında aile yine varlığını korumuştur.

Bu bağlamda Mehmet Eröz şöyle demektedir:

*“Amerikalı sosyal antropolog Morgan’ın acele ve sathi istidallerine (sonuç çıkarmalarına) dayanan Engels, tarih öncesi devirlerde insanların promisküite ve müşterek bir mülkiyet halinde yaşadıklarını ilmi bir hakikat gibi savunuyordu. Marx da 1882 tarihli mektubunda insanların kız kardeşleriyle evlendiklerini ve bunun ahlaki olduğunu söyleyebiliyordu. Zamanımızın iptidai kabilelerinde mevcut bulunan aile müessesesi ve eski devirlerde cari olan ekzogami (klan dışından evlenme) prensibi, sosyal vicdanın asla böyle bir şeye katlanamayacağını ispatlamaktadır. Bununla beraber Marx ve Engels, aile müessesesini kaldırmak istediklerini açıkça söyleyememişlerdir. Fakat yukarıdaki kayıt, zihinlere böyle bir şüpheyi sokmakta ve büyük bir reaksiyondan çekinerek böyle bir fikri açıklayamadıkları hususunu hatıra getirmektedir. Komünist Beyannamesinde, aile bahsini burjuvaziye hücum meselesi olarak almakla yetinmişlerdir.”*¹⁶⁶

5.2-Türk Aile Yapısı ve Kökleri

Aile kurumunu Türk ailesi özelinde ele almaya başladığımızda ise bu kurumun Türklerdeki yeri, önemi ve durumu hakkındaki ana kaynağımız, Türk sosyal yapısı üzerine ilk bilgilerin elde edilebileceği Orhun Kitabeleridir. Kitabelere göre; Türk Bozkır cemiyetinin yapısındaki ilk sosyal birlik Oguş olarak belirtilen ve bütün içtimâî bünyenin çekirdeğini oluşturan aile topluluğudur. Türklerin dünyanın dört tarafına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumalarının sebebi aile yapısına verdikleri önemden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁵Eröz, 2014b, s.160.

¹⁶⁶Eröz, 2014b, s.268.

¹⁶⁷Ibrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, s.219-220.

Mehmet Eröz; Türk ailesini bir müessese olarak oluşumundan ve kuruluşundan başlayarak inceler. Bu analizde yol göstericiler şüphesiz gelenekler ve adetlerdir. Mehmet Eröz de bu konuda tespitlerde bulunmak yoluna gitmiştir. Türk ailesinin teşekkül şekilleri, kökenleri, geçmişte ve günümüzde ailenin iç dinamikleri, Türk ailesinde ve kültüründe kadının yerinin yanında, ailenin toplumsal hayattaki işlevi üzerinde durduğu başlıca konulardır.

Aile birliğinin temeli olan evlenme konusunda da tarihsel kökleri olan gelenekleri inceleyen Eröz, kimi adetlerin günümüzü şekillendirdiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, aileyi oluşturan evliliği ele alan Eröz; halen bazı yörelerde varlığını sürdürmekte olan, "kalın" denilen başlık parasının da tarihsel kökenleri olduğunu belirtir. Bu gün de geçerli olan düğün ve kutlamalar için davetiye yerine geçen "oku"; Hun Türklerinde, Göktürklerde ve diğer Türk devletlerinde hakanların kabileleri harp veya başka bir sebeple toplamak istediklerinde gönderdikleri "ok" tan kalmadır. Ok; davet demektir diyen Mehmet Eröz; gelinin üzerine susam, buğday, üzüm gibi topluluğun ürettiği bir mahsulün atılması, saçılması geleneğinden de bahseder; buna saç/saçma denir. Saçı yabancı bir kızın, kocasının soyu tarafından kabul edilmesi için yapılan bir tür kurban ayininin kalıntısıdır. Mehmet Eröz; bu geleneğin Türk dünyasının her köşesinde bin beş yüz yıldır yaşayan bir gelenek olduğunu yazmıştır. Eröz; evlenmenin beş, yedi veya dokuz göbekten sonra olduğunu, akrabadan kız alınmadığını belirtir. Özellikle Oğuz boylarında bir kaide haline gelen ekzogami (dışarıdan evlenme) belirgindir. Kendi oymakları dışından kız alınır. Mehmet Eröz; bu gün Türkiye'de kardeş çocuklarının evlenmesini, evlenir hale gelmesini de "ilginç" bulmaktadır.¹⁶⁸

Türklerin eski kültür kökenlerine dayanarak yapılan bir tahlilde; esas olarak yakın akraba, kardeş çocukları ile evlenmenin çok sık olmadığını dile getiren Mehmet Eröz, bunu sağlık bakımından sakıncalı bulduklarını belirtir. Orta Asya Türklerinde yedi hatta dokuz göbeğe kadar akraba ile evlenmenin olmadığını vurgularken¹⁶⁹ belki de yüzyıllardır

¹⁶⁸Eröz, 1996, s.119-127.

¹⁶⁹Eröz, 1996, s.47.

türkülerimizde bulunan gurbet acısı ve sıla özleminin de bu sebeple olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁰

Mehmet Eröz; eski Türk göçebelerinin aksine, sonraki dönem Anadolu göçebelerinde endogaminin hâkim olduğunu tespit etmiştir. Bunu, Türk kavmini yabancı unsurlardan koruma, tecrit etme endişesinin ürünü şeklinde yorumlayan Eröz; kimi sosyal zümrelerde kat'î şekilde dışarıdan kız alıp verme olmadığını ve bu halin toplumsal gruplar içinde çeşitli şekillerde tezahür ettiğini aktarır. Şöyle ki; Sünnî aşiretler bir zamanlar yalnız kendi içlerinden evlenirken, önce aşiretler arası kız alış verişi başlamış, sonraları ise, Çingene, Abdal ve Alevilerden başka göçebe ve meskûn halktan kız alıp verilmeye başlanılmıştır. Fakat bu alış veriş genel yekûnu değerlendirirken çoğunluk oluşturacak bir değerlendirmeye tabi tutulmayacak düzeydedir. Esas olarak evlenme aşiretin kendi arasında olmaktadır. Türk Alevilerinde ise, hem ırki, hem dinî unsur rol oynamaktadır. Hiçbir Sünnî'ye kız verip, almadıkları gibi, başka ırktan olan Alevilerden de kız alıp vermezler. Mesela, Ege Türk Alevileri, Arnavut ve Giritli Alevilerle kız alış verişinde bulunmazlar, yalnız kendi aralarında evlenirler.¹⁷¹

Endogaminin kültürel yansımasını Anadolu göçerlerinden derlediği sözlerle destekleyen Mehmet Eröz, şu örnekleri verir:

"Yaban yerden alma düveyi, çeker gider boğayı" (Sıracı, Sülekli)

"Sütlü goyun sürüden çıkmaz"

"Ağaç mislinden aşılır" (Bahşişler)¹⁷²

Türklerin aile hayatına dair seçici olan bir diğer vasfının monogami (tek karılılık-tek eşlilik) olduğunu belirten Mehmet Eröz; taaddüd-ü zevcatın İslamiyet'le gelenekselleştiği görüşündedir. Türkistan Kazaklarının zengin olunca çok kadın almaları âdetini de aynı sebebe bağlayan Eröz; eski Türklerde ve Yörüklerde tek eşliliğin carî olduğunu belirtmiştir. Eski Türk göçebelerinde *levira* denen, ölen kardeşin karısını alma geleneğinin de evlenme babında görülen farklı bir adet olduğunu aktarır. Bunda iktisadi endişenin rol oynadığını

¹⁷⁰Eröz, 1998, s. 32.

¹⁷¹Eröz, 1991, s.52-53.

¹⁷²Eröz, 1991, s.54.

düşünen Eröz; bu âdetin hemen bütün göçebeler arasında yaygın olduğunun tespit edildiğini belirtirken; bu geleneğin Hunlar ve eski Macarlarda da olduğuna vurgu yapar.¹⁷³

Türk ailesinin oluşumunun ilk basamağı olan aile kurumunun teşekkülünde yuvanın temelini sevgi olduğunu söyleyen Eröz; Sünnî olsun, Alevi olsun Türk aşiretlerinde her ferdin eşini kendi seçtiğini; kıza sevmediği erkekle evlenmesi için zorlama yapılmadığını söyler. Bugün ve geçmişte aile kurumunun ilk adımı olan evlilikte karşılıklı rıza aranması esastır. Mehmet Eröz, kişilerin sevilen ve istenilen biri ile evlenmesinin esas olduğunu söylemekle beraber aile oluşurken alınacak kızın seçiminde kültürel bir takım kalıpların tercihe etki ettiği gerçeğini de kabul etmektedir. Türk geleneğinde; "*At beslenirken güzel istenirken titizlik, ihtimam ister*" düşüncesiyle, temiz soydan kız istenir. Bu isteyişte de hem kızın, hem erkeğin rızası da elbette lâzımdır. Birbirlerini seviyorlarsa umumiyetle engel az olur. Silifke Alevilerinin kızı istemeye, kız veya oğlan evinin dargın bulunduğu bir kimseyi göndermeyi tercih ettiklerini söyleyen Mehmet Eröz, gidenin de bunu dini bir vazife saydığını belirtir. Bundan sonraki safha olan nişan ve düğün merasimleri konusunda ise Türk kültüründe yerleşik zümre ile göçebeler arasında bir fark yoktur.¹⁷⁴

Toplumun temelini oluşturan ailenin tipleri de sosyoloji açısından içtimâî işleyişi anlamlandırmak bakımından önemlidir. Mehmet Eröz; bütün Türklerde aile pederşahlık çağını geçirmeden doğrudan doğruya maderilikten (ana ailesi tipi), pederiliğe (baba ailesi tipi) atlandığını belirtir. Pederşahlık (ataerkillik) hiç bir dönemde Türklerde izlenmemiştir diyen Eröz; bu tür ailenin kısmen izlenmiş olsa bile; hem ana, hem baba ceddini tanıyıp kutlu saymalarından ötürü, sosyoloji literatüründeki tanımıyla bir ataerkillik olmadığını; kendine has, ayrı bir pederşahlık olduğunu belirtir.¹⁷⁵

Ailenin teşekkül şekli ve türü kadar, niteliksel özleri de önemlidir. Bu aile tiplerinden farklı olarak ifade edilmesi gereken bir konudur. Her toplumun kendi içinde tarihsel bir biriktirme ile oluşturduğu kültür, aile müessesesinde de aile bireylerinin birbiriyle ilişkileri veya ailenin toplumsal kültüre kattıkları noktasında önem arz etmektedir.

Eröz; Türk ailesinin niteliklerini misafir sevgisi, terbiyede tabilik ve tabiat sevgisi olarak sıralar. Terbiyede tabîlik özelliğini şöyle açıklar:

¹⁷³Eröz, 1991, s.54.

¹⁷⁴Eröz, 1991, s.54.

¹⁷⁵Eröz, 1998, s.8-9.

“Orta Asya'nın ve Türkiye'nin göçebe Türk oymaklarında ve köylük kesimlerinde, aile ocağında verilen terbiye hiçbir yapmacılığa dayanmaz. Cinsiyet konularında gayet serbest konuşmalar geçer. Böyle bir terbiye laubaliliğe, sırnaşıklığa yol açmaz, aksine iyi neticeler verir. Ciddi, kişilikli, şahsiyetli, mesuliyetini bilen kuşaklar yetişmektedir”¹⁷⁶

Bizim de büyük ölçüde katıldığımız bu görüş, bu gün eğitim sistemimizde uygulanan ithal pedagojik uygulamaların aileler üzerindeki olumsuz etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Türk aile kültüründe -bu gün için biraz inanılmaz bir değer algısı gibi görülse de - aile içinde saygı esastır. Özellikle kadın erkeğe karşı son derece hürmetkâr davranır. Hatta Mehmet Eröz; kadının erkeğe saygılı olması ve bu saygıdan ötürü erkeğin adını anmaması, eşine adı ile hitap etmeyi saygısızlık olarak görmesi âdetine Anadolu Yörük ve Türkmenlerinde yakından şahit olduğunu belirtir.¹⁷⁷ Ancak, kadının bu saygılı tutumu asla ezilmişlikten dolayı değildir. Kadının Türk geleneksel hayatında cemiyette daima saygın bir yeri olmuştur. Eröz bunu çok eski tarihlerden itibaren yazılı kaynaklar olan, İbni Batuta'nın, İbn Fazlan'ın yazdıkları eserlerde ve kendi kültürümüzden örneklerde izleyebileceğimizi söyler.¹⁷⁸

Eski Türk göçebelerinde aile müessesesinin kesinlikle tam pederşahi olmadığının bir göstergesini de kadının yuvada söz sahibi olmasına, içtimâî hayatta oynadığı role bakarak anlayabiliriz. Mehmet Eröz, Türk kadınının tarihsel süreçte toplumda gördüğü değerın Türklere komşu olan milletlerin şahadetleri ve seyyahların ifadeleri ile de teyit edilebileceğini belirtir. Türk tarihinde hükümdarın yanına hatunun oturup devlet işlerine iştirak ettiğine dair kayıtlar vardır. Yukarıda bahsettiğimiz meşhur İbni Batuta'nın da Türk kadınının vakar, ciddiyet ve içtimâî hayattaki mevkiinden hayranlıkla bahsettiğini aktaran Mehmet Eröz; Yörüklerde de kadının mevkiinin ufak tefek farklarla, benzer olduğunu söylemiştir. Kadınlar aile içinde her meselede söz sahibi, rey sahibidirler. Erkekten sakınma, çekinme, ikinci plana itilme Türk geleneğinde kesinlikle yoktur. Mehmet Eröz; peçe, çarşaf gibi Arap kültürünün, İslami görünüş altında getirdiği kılık kıyafetin Türk

¹⁷⁶Eröz, 1998, s.33-35.

¹⁷⁷Eröz, 1998, s.15.

¹⁷⁸Eröz, 1996, s.163.

töresinde kadın için asla söz konusu olmadığını söyler. Türk kadını ne tam kapalı, ne de açık, Türk'e yaraşır şekilde, eski örf âdete uygun giyinmiştir.¹⁷⁹

Tarih boyunca her alanda Türk kadınının yeri, içtimâî mevkiî erkekten farksız olmuştur. Mehmet Eröz, Türk töresine uygun olarak kadınların konuşma ve görüşmede serbest olduklarını, her toplantıya katılabildiklerini söylerken, bu serbestlik ve rahatlık içinde aile ocağına bağlılık ve sadakatin olduğunu da belirtmiştir.¹⁸⁰ Türk ailesinde her iki cinsiyet eşittir. Eröz, bunu özellikle belirtmiştir. Türklerde; "kaç-göç" tabir edilen erkeğin bulunduğu sosyal ortamlara kadının dâhil edilmemesi Türk kültüründe kesinlikle yoktur. Türkler yaklaşık iki bin yıldır kadın ve erkek bir arada ve tek eşli olarak yaşamışlardır.¹⁸¹

Kadının iktisadi özgürlüğü de vardır. Kırsal kesimde mal alış veriş, takas, fiyat kesme, pazarlık, çarşı pazar alışverişi konusunda son sözün kadının olduğunu belirten Mehmet Eröz; iktisadi hayatın bir kısmı olarak ele alabileceğimiz şekliyle; yazısız olarak var olan "mal ayrılığı" prensibi ile de kadının güvenceye alındığını ifade etmiştir.¹⁸²

5.3-Modernizmin Türk Ailesindeki Yansımaları

Toplumda yer eden kurumlar devletin genel işleyişini düzenleyen kurullarla korunur veya desteklenir. Aile de bunların en önemlisi olması sebebiyle geçmişte de, bugün de resmîyette devlet gözünde varlığı tanınmış bulunan bir müessesedir. Geleneksel toplum yapısı etkisiyle ülkemizde devlet aile işlerine adlî suçlar dışında dâhil olmak istemez. Yakın tarihimizde aileye yönelik olarak yapılan kanunlarda devlet daha ziyade koruyucu, devam ettirici uygulamaları ile karşımıza çıkmaktadır. 1982 Anayasasının 41. maddesinde; "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar." Denilerek ailenin korunması devlet güvencesi altına alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan kısa bir müddet sonra başlayan kanunlaştırma hareketlerinin son örneklerinden biri 8 Muharrem 1336 (25 Ekim 1917) tarihli Hukuk-ı Aile

¹⁷⁹Eröz, 1991, s.51.

¹⁸⁰Eröz, 1998, s.28-29.

¹⁸¹Eröz, 1998, s.20-23.

¹⁸²Eröz, 1998, s.4.

Kararnamesi'dir. Bu kararname aile hukuku alanında İslam ve Osmanlı hukuk tarihinde ilk örnek sayılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaklaşık bir buçuk yıl yürürlükte kalmış olmasına rağmen Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin gibi ülkelerde daha uzun sürelerle yürürlükte kalmış ve İslam hukuk tarihinde kısa ömrüne rağmen önemli bir etkiye sahip olmuştur.¹⁸³

Mehmet Eröz de bu kanundan aynı şekilde bahseder. 1908'de Türkiye'deki kadın anlayışı büyük bir değişim geçirmiştir. Bu sosyal mesele aydınları ve milletini sevenleri oldukça meşgul etmiştir. Mehmet Eröz bu süreçte; yukarıda bahsettiğimiz aile kanununun geliştirildiğini söyler. Şer'i Hukuka bağlı kalan, çok eşlilik ve boşanma ile ilgili maddeleri de bulunan bu kanun Eröz'ün aktarımıyla "evlenme işlerine" devletin karışması esasını getirmiştir. 1919'da İşgal Devletlerinin müdahalesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁸⁴

1950'ler ve 1960'lar boyunca aile kurumunun gelişimi hakkında sosyolojik literatürde egemen olan söylem ailenin yapısındaki maddi manevi değişimleri kabullenme doğrultusunda şekillenmiştir. Bu saptama doğrultusunda, sanayileşme döneminden önceki aile tipinin, geniş aile tipi olduğu, ancak bu aile tipinin özelliği olan üretim işlevinin sanayileşme ile birlikte ortadan kalkması ile geniş aileden çekirdek aileye geçiş olduğu şeklinde bir anlayıştan bahsedilmektedir.¹⁸⁵ Aile yapısındaki değişimin sebepleri ve sonuçları konusunda farklı yaklaşımlar sosyolojik platformda tartışılmış olsa bile, tartışmasız kabul edilen tek gerçek; aile yapısının değişmiş olması ve bununla sanayileşmenin, değişen yaşam şartlarının ilgili bulunmasıdır.

Mehmet Eröz söz konusu sebepleri tam anlamıyla kabul etmese de, sonuç olarak ortaya çıkan olguyu kabullenmektedir. Evet, aile yapısı değişmiştir. Yaşadığımız çağın "mekanikleşme" çağı olduğunu belirten Mehmet Eröz; kapitalizmin bunun talî mahsulü olduğu görüşündedir. Mekanikleşme cemiyetlerde büyük değişimlere yol açmıştır. Hayat tarzları değişmiş, düşünceler, görüşler farklılaşmıştır. Kadınların evden fabrikalara ve çalışma hayatına geçmiş olmaları kendilerine yeni bir içtimâî muhit doğmasına neden

¹⁸³İslam Ansiklopedisi, Hukuk-ı Aile Kararnamesi Maddesi, 1917 tarihli Osmanlı Aile Kanunu Maddesi, s.314.

¹⁸⁴Eröz, 1998, s.78.

¹⁸⁵Giddens, 2013, s.111.

olmuştur. Mehmet Eröz, bu sosyal statü değişmesinin aile yapısında büyük tevahüller yarattığını ifade eder.¹⁸⁶

Değişen şartların aile yapısında meydana getirdiği farklılaşmalar gibi, aileler de bu farklılaşmanın sonucu olarak mikro ölçekte statik gibi görünen, fakat genel anlamda cemiyet üzerinde büyük tesirleri olan bir şekilde cemiyeti etkilemekte ve karşılıklı bir etkileşim/değişim döngüsü ortaya çıkmaktadır. Mehmet Eröz; şehirlerin büyümesi, sanayi merkezlerinin meydana gelmesi ve köylerden şehirlere büyük göçler olması gibi unsurlarla sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerin aile yapısını hızla değiştirmekte olduğunu, bununla birlikte kaçınılmaz olarak kültür değişimlerinin meydana geldiğini ifade eder. Öte yandan, kültür değişimleri de aile ve cemiyet üzerinde derin izler bırakan tesirler icra etmektedir.¹⁸⁷

Sanayileşme ile birlikte oluşan sosyal doku değişmelerinin meydana getirdiği bir sorun da nüfus artışıdır. Kalkınma için nüfusun kontrol altına alınması düşüncesi, nüfus planlaması tartışmaları gündeme getirmiştir. Ana, baba ve çocuklardan ibaret olan yuva tipi veya çekirdek aile olarak tanımladığı bu günün Türk ailesinin, çocuk sayısının azaltılması yönünde çeşitli baskılara maruz bırakılması Mehmet Eröz'e göre "sakat" bir görüştür. O, Türkiye'nin kalkınması için nüfus artışını bir engel olarak görmemektedir. Mehmet Eröz'e göre güçlü ekonomiler, kuvvetli sanayiler ve sağlam devletler, büyük ve sağlıklı bir nüfus sayesinde var olmuşlardır. O, bu noktada; tarihi ve sosyal şartlardan gelen ekonomik imkânsızlıkları nüfusumuzu azaltmakla değil, artırmakla yenebileceğimizi savunmuştur.¹⁸⁸

Kadının çalışma hayatına hızla girdiği süreç, geleneksel hayatın dokusunun hasarı endişesinden dolayı Mehmet Eröz' de çok da olumlu değerlendirilmemektedir. Hem kadının hem erkeğin iş güç peşinde koşmasının, çocuk terbiyesini aksattığını söyleyen Eröz; akşamdan akşama güçlkle bir araya gelebilen aile üyelerinin ailenin manevi ve içtimâî havasını pek az paylaşabildiğinden yakınırken; eski Türk ailesinin en belirgin özelliklerinden olan misafirperverlik, komşuluk ve yardımlaşma ile birlikte dayanışmanın da kaybolduğunu ifade etmiştir. Modern toplumda, artık maalesef; kurban kesimi ve tek tük zekât yardımı ötesinde yoksul ailelerin ellerinden tutan olmadığını belirtirken bu durumun

¹⁸⁶Eröz, 2014b, s.148.

¹⁸⁷Eröz,1998, s.36.

¹⁸⁸Eröz,1998, s.39.

yoksul kesimde küskünlük, kıskançlık ve karamsarlığa yol açacağını ve yıkıcı tesirlere, farklı ideolojilere maruz kalacaklarından haklı olarak endişe etmiştir.¹⁸⁹

Değişen içtimâî çerçeve ve gelişme ile ifade edilen modernleşme sancılarının en yoğun görüldüğü sosyolojik gerçekliği ise köylerden şehirlere olan nüfus hareketi etrafında izleyebilmek mümkündür. Şehirlerde yığılma gecekonduların hızla artmasına yol açarken, bu durum çeşitli meselelerin yanında aile müessesesinde de problemler yaratmaktadır. Mehmet Eröz; gecekondular bölgelerinde oturanların "yoksulluk kültürü" içinde oldukları iddiasını kabul etmekle birlikte, burada bir kültür değişiminin de yaşandığını söyler. Eröz'ün ifadesi ile söylemek gerekirse; "*Gelenek ve göreneğin sağlam esaslarından kopup gelerek, bir başıboşluk içine düşenlerin kararsızlık ve şaşkınlık içinde olmaları muhakkaktır*". Söz konusu olan elbette toplumsal denge açısından negatif bir değer ifade eden değişim şeklidir. Bunun sonucunda meydana çıkabilecek sarsıntıların toplumsal bütünlüğü bozmaması konusunda ise Mehmet Eröz'e göre çözüm milli kültürün buralara el uzatıp, fert ve aileyi çalkantı ve sallantıdan kurtarmasıdır.¹⁹⁰

Terimsel karşılığı manayı kapsamasa da; iyimser bir söylemle "şehirleşme", kaygılı bir bakış açısıyla ise "göç" tabir ettiğimiz ailelerin köylerden büyük şehirlere gelmesinin başlıca sebebi ekonomik sıkıntılardır. Ancak "göç" sonucunda ekonomik sıkıntıların yanına gönüllü ve hızlı kültür değişmesinin sonucu olarak farklı sorunlar eklenmesi muhtemeldir.

Mehmet Eröz, yukarıda bahsedilen kavramı "göç" olarak tanımlayan taraftadır. Zira o, büyük şehirlerde ailenin büyük bir sıkıntı içinde olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar göç ettikleri yerlerde köydeki çevrenin kontrol edici baskılarından kurtulmuş, özenilen, gıpta edilen, taklit edilmeye çalışılan bir çevreye gelinmiştir. Boğazından kesme, evinde perişan bir hayat yaşama pahasına buna ayak uydurmak zorundadır. İktisatçıların ve sosyologların "göstermelik tüketim" veya "gösteriş harcamaları" dedikleri davranışlar aile ve şahıslar arasında bir gösteriş yarışına yol açmaktadır. Bunu karşılayamayan aile reisleri karısının ve çocuklarının serzeniş ve sitemlerine uğramaktadır. Bu yüzden boşanmalar olmakta, birçok aile reisi sıkıntılara düşmektedir.¹⁹¹

¹⁸⁹Eröz,1998, s.38-39.

¹⁹⁰Eröz,1998, s.36.

¹⁹¹Eröz,1998, s.37.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki, Mehmet Eröz'ün aile konusunda birinci meselesi; ailenin içtimâî hayattaki önemi ve gerekliliğinin anlaşılması, ikinci meselesi ise toplumun temel taşı olan bu müessesede meydana gelmesi olası sarsıntı ve çözümlerin, toplumun bütününde genel bir denge bozulmasına yol açacağı kaygısıdır. Eröz birinci konuda fikri beyanlar ve bilimsel argümanlarla ailenin Türk kültüründeki yeri, değeri ve öneminden bahsederek çözüm yolları getirme uğraşında olmuştur. Asıl kaygı duyduğu mesele olan, ailenin ve aile mevhumunun içtimâî hayatta erozyona uğraması konusunda ise sadece endişelerini dile getirmekle kalmamış, çözüm yolları da önermiştir. Çözüm milli kültüre sahip çıkmaktır. Bu konuda Mehmet Eröz şöyle demektedir:

*"Sağlam aile yapısına ait cemiyetleri yıkmak kolay değildir. Çünkü temel sağlamdır. Aile fırtınalı sosyal ve kültürel değişikliklere karşı dayanıklı olduğu takdirde cemiyet büyük sarsıntılara uğramaz. Türk ailesi bu nitelikleri taşımaktadır. Yapısı oldukça değişmekle birlikte "maya" aynıdır. Havasını milli kültür ile doldurduğumuzda, aile yapısı da sağlamlaşacaktır. Bu milli ve dini yoldan gelen milli kaynaktır. Doğum, çocuğa ad verme, sünnet düğünü, evlenme, toy, düğün törenleri ile milli olunduğu gün Türk ailesi daha sağlam olacaktır."*¹⁹²

6-ONOMASTİK (ADBİLİM), TOPONİMİ (YERADBİLİM) VE ÖNEMİ ÜZERİNE FİKİRLER

Nesneleri birbirinden ayıran en önemli şey, adlarıdır. Ad, bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam anlamındadır.¹⁹³

İnsanoğlu, tabiat karşısında önce kendini, daha sonra da kendi gözüyle dikkatini çeken özelliklerine göre, çevresini tanımlamaya ve adlandırmaya başlamıştır. Ad ve adlandırma, her türlü varlığı birbirinden ayırmaya yaradığı için, insanlık tarihi kadar eski ve ona paralel olarak gelişen bir olgudur. Pek çok bilim dalının oluşmasını sağlayan ortak dünya kültürü, bu isimleri inceleyen ve bütün bu sorulara cevap veren bir bilim dalı kurmuştur: Adbilim (Onomastik). Adbilim kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Büyük

¹⁹²Eröz, 1998, s.40-41.

¹⁹³Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Dil Maddesi

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5771a944aa4b34.81819237

detayları olan bu bilim kolunun yer adları ile ilgilenen alanına yer adları bilimi ya da yeradibilim denir. Yer adları bilimi ya da yeradibilim; Yunanca topos (yer, mesken, bölge, vilayet, ülke, saha, mekân, coğrafi nesne) ve onim ad; (herhangi bir coğrafi nesnenin adını inceleyen bilim dalı) kelimelerinden oluşmaktadır. Toponimi terimini; “toponomastik, mikrotoponomastik, toponymie, toponomika, toponomi diye adlandıranlar da vardır.¹⁹⁴

Adbilim, diğer bir tasnifleme yoluna göre de; yer ve yerleşme adları olarak iki gruba ayrılır. Buna göre, dağlar, tepeler, ovalar gibi morfolojik unsurlara ve göller denizler, nehirler gibi hidrografik unsurlara verilen isimlere "yer adları"; insanlar tarafından imar edilen köy, şehir mezra gibi yerleşme merkezlerine verilen isimleri ise "yerleşme adları" başlığı ile incelemek mümkündür.¹⁹⁵

Yerleşilen yerlere ve doğal çevrede bulunan unsurlara ad verme gelişigüzel yapılan bir iş değildir. İnsanlar yaşadıkları yerleri adlandırırken çevresindeki bazı faktörlerden etkilenirler. Böyle bir isimlendirme, iletişimde kolaylık sağlamanın yanında yerleşilen bölgenin tapusu gibi algılanmakta bir başka ifadeyle bölgenin hangi kültüre ait olduğunu göstermektedir. Yerleşim yerlerinin adları insanlar tarafından verildiğine göre insanların sosyo-kültürel yapıları ile bu adlar arasında bir bağlantı¹⁹⁶ olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Mehmet Eröz'ün çalışmalarında müstakil biçimlerde veya çeşitli başlıklar altında verdiği birçok örnekte Türklerde yer adları ile ilgili vurgulara rastlarız. 11-13 Eylül 1984 tarihinde düzenlenen *Türk Yer Adları Sempozyumu* kapsamında bu konu ile ilgili bir bildiri de sunmuş olan¹⁹⁷ Mehmet Eröz, sosyal grupların arazi üzerine yerleşip mesken tutmalarında coğrafi ve iktisadi zorlamalar kadar, sosyal ve kültürel yapılar ile siyasi ve askeri ihtiyaçların da rol oynadığını ve bunun sosyolojinin konusu olduğunu belirtmiştir.

¹⁹⁴Serdar Yavuz, Mustafa Şenel, "Yer adları (Toponimi) Terimleri Sözlüğü" **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume -Karşılaştırmalı Dil Edebiyat Eğitim Özel Sayısı** 8/8, , Ankara 2013, s.2239-2242.

¹⁹⁵Abdülkadir Gül, Ali Rıza Özdemir, "Yer Adlarını İfade Etmek Mi; Kürdistan'a Sınır Çizmek Mi?", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Özel Rapor-18**, Kasım 2013

¹⁹⁶Hamit Şafakçı, "Tarihi Süreçte Bir Yerleşim Yerinin İsimleri: Konya-Bozkır Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 28, Güz 2013.

¹⁹⁷Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", BDTT, Şubat 1986, Sayı:12, **Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, 11-13 Eylül 1984, Ankara.

Eröz onomastik olarak adlandırılan yer ve insan adları bilgisinin, yer adları ile uğraşan kolu olan toponominin de bu gerçeğe uygun olarak hareket etmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu manada yaptığı araştırmaların sonucu olarak; göçebe, yarı göçebe veya yerleşik Türk topluluklarının en eski çağlardan beri arazi parçalarını adlandırırken; dağlara, göllere küçük arazi parçalarından köylere kentlere kadar isim verirken büyük bir hassasiyetle davrandıklarını ifade etmektedir. Bu manada ortaya çıkan isimler Eröz'ün deyişiyle; topluluk vicdanında yaşayan, "*mana taşıyan*" isimlerdir.¹⁹⁸

Mehmet Eröz; bu hassasiyetle Türk geleneğinde yer adının belli kaidelere göre koyulduğunu ifade eder. Bu kaideler şunlardır:

- 1-Orta Asya/Azerbaycan'daki bir yer adının Anadolu veya Rumeli'deki bir yere konması.
- 2-Ulus, uruk, boy ve oymak adının, yerleşilen köyün adı olarak kabul edilmesi.
- 3-Bir totem (ongun, töz) adının yer adı olarak kabul edilmesi.
- 4-Yerleşme sırasındaki bir olayın, bir oluşun köy adına tesiri ile ortaya yer adının çıkması.
- 5-Yerleşilen arazi şekline göre yere isim verilmesi.¹⁹⁹

Moğolların zuhûrundan önce Anadolu'ya gelen birçok Türk aşiretinin iskân edildiği yerlere kendi isimleri ile köyler kurduklarını, önceden yaşadıkları yerlerdeki bir takım dağ, nehir adlarını da geldikleri bu yeni yerlere getirdiklerini belirten Mehmet Eröz; yirmi dört Oğuz Boyunun oymak ve aşiretlerinin adını almış binlerce köy olduğunu aktarır. Örneğin; Akdağ, Aladağ, Tanrıdağı, Karadağ, Uludağ, Alıdağı, Aksu, Göksu, Karasu, Göktepe, Sarıkamış, Horasan, Sorkun, Anay, Barçın, Balgasun isimleri Orta Asya'da da Anadolu'da da bulunmaktadır.²⁰⁰

Atalarımızın Orta Asya'dan ve Azerbaycan'dan kopup gelerek Anadolu'yu taşı ve toprağı ile Türkleştirirken; ırmak, dere, dağ, köy ve kent isimlerini de Türk geleneğine göre koymayı veya değiştirmeyi ihmal etmediklerini söyleyen Mehmet Eröz yer adlarının kültür aktarımı; sosyolojik araştırmalar ve hatta tarihi ispatlar için önemini bilerek bu doğrultuda

¹⁹⁸Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", BDTT, Şubat 1986, Sayı:12, **Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, 11-13 Eylül 1984, Ankara.

¹⁹⁹Eröz, 1977, s.215.

²⁰⁰Eröz, 1991, s.15.

çalışmalar yapmıştır. Milli kültürün en önemli ispatı olan yer adları konusunda son dönemde rastgele bir şuarsuzluk izlenmiştir. Kök ve köken belirleyici, kültürel unsurun bir parçası olan yer adlarının "Türkçe olmadığı " iddiasıyla değiştirilmesinden dolayı da üzüntü duyan Mehmet Eröz, binlerce yer adının Türk etnolojisinden, etnografyasından ve tarihinden habersizce keyfi tasarruflarla değiştirildiğini aktarmıştır.²⁰¹

Konu ile ilgili sayısız örnek derlemiş bulunan Eröz'den kısa bir iki misal alarak bu serzenişin haklı oluşuna veya haksızlığına kanaat getirebilmek mümkündür:

Burdur, Oğuzhan köyü; Bucak olmuştur,

Burdur, Yüreğir köyü; Yeşilköy olmuştur, Oysa Yüreğir 24 Oğuz boyundan birinin adıdır.

Tunceli'nin Türktandır köyü; Hozat olmuştur.

Kars'ın Türkeşen köyü; Yiğit Konağı olmuştur.²⁰²

Yer adlarının önemi ve orada yaşayan cemiyetin kültür yansımaları olduğu gerçeği yadsınamaz. Bu konuda Türkiye'de zaman zaman egemen güç konumundaki devlet isimlendirmeleri ve dönemsel siyasi erkin görüşleri doğrultusunda yapılan değişikliklere de rastlamışızdır.²⁰³ En çarpıcı örneklerden biri, Çorum'a bağlı "Kanlı Osman" köyünün adının "Şanlı Osman" olarak değiştirilmesi hadisesidir.

Şöyle ki; Çorum'a 25 kilometre mesafede bir Alevi Köyü olan "Kanlı Osman Köyü" sakinleri 1948'de biraz yönlendirme, biraz da okumuş kesimin sağduyulu yaklaşımı ile köylerinin "Kanlıosman" olan isminin değiştirilmesi talebiyle meclise bir dilekçe yollarlar. Köylülerin bu birleştirici bütünleştirici fikri çok beğenilmiş olmalı ki; köye yeni gönderilen isim "Şanlı Osman" olur. Köylüler 23 Ocak 2007 tarihinde Köy Muhtarı Gürsel Uçar aracılığıyla Çorum Valiliği'ne bir dilekçe vermişlerdir. Dilekçe şöyledir:

"Aşağıda imzası bulunan bizler Çorum İli Merkez Şanlıosman Köyü Muhtarı, İhtiyar Heyeti ve sakinleriyiz. Köyümüzün ismi köy halkımızın geçmişten beri sahip olduğu gelenek, kültür ve anlayışını yansıtmamaktadır. Köyümüzün ismini, "Yeni Kışla Köyü" olarak değiştirmek arzusundayız. "Yeni Kışla"

²⁰¹Eröz, 1982,s.163.

²⁰²Eröz, 1982,s.168-169.

²⁰³Bu Konuda geniş bilgi için: Abdülkadir GÜL, Ali Rıza ÖZDEMİR, "Yer Adlarını İade Etmek Mi; Kürdistan'a Sınır Çizmek Mi?", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Özel Rapor-18, Kasım 2013 bakılabilir.

köyümüzün sınırları içerisinde Şanlı Osman'dan önce var olan bir köydü.

Bizlerin arzusu köyümüzün isminin “Yeni Kışla Köyü” olmasıdır.

SONUÇ: Açıkladığımız nedenlerle Şanlıosman olan köyümüzün isminin değiştirilerek Yeni Kışla Köyü olması için gerekli işlemlerin yapılmasını saygılarımızla dileriz. 23 Ocak 2007

Gürsel Uçar-Köy Muhtarı²⁰⁴

Bu Türkiye özelinde yer adları konusunun hassasiyet ve öneminin anlaşılması açısından çarpıcı bir örnektir.

Mehmet Eröz bu konunun farkında olan bir mütefekkir olarak Doğu Anadolu'daki yer adlarının yanında, kişi adları ile ilgili de çalışmalar yapmıştır. Bu noktada Şerefname'den bahseden Mehmet Eröz; Şerefname'nin Kürt sülalelerinin ayrıntılı tarihçesi olduğunu bize aktarır. Şerefname, Şeref Han tarafından 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kürt tarihine ilişkin en önemli özgün kaynaklardan biridir. Şeref Han'ın Bitlis emiri Şemseddin Han'ın oğlu olduğunu ve Osmanlılarla 1514'te ittifak antlaşmasını imzalayan, aynı zamanda Bitlis'teki Şerefiye Camii'ni inşa ettiren 4. Şeref Han'ın torunu olduğunu da aktaran Mehmet Eröz; Şerefname'den örneklerle görüşünü destekler. Kürtlerde şahıs isimleri unvanlar, kabile ve aşiret isimlerinin yanında, Yine Şerefname' de geçen yer adları ve kişi isimlerinden bahsederek, Kürt adı verilen aşiretlerin Türk asıllı olduğunu gösteren ipuçlarına değinir.²⁰⁵

Mehmet Eröz'de gördüğümüz, yeradbilim ile ilgili çalışmalar yapmak o dönem için oldukça yeni sayılabilecek bir olgudur. Genel olarak yer adları ile ilgili çalışmalar yapılırsa bile bunlar sadece yer adının nasıl ortaya çıktığının tespit edilip bırakılması ile sonuçlanmaktaydı. Eröz ise bulduğu sonuçların tahlili ile yine en başta milli kültüre dayanarak, Türk toplumunda birlik ve beraberlik yaratma gayesinde olmuştur.

²⁰⁴Alevilerin Sesi Dergisi, (13-02-07). Ayrıca konu ile ilgili olarak:

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c151/b080/tbmm221510800244.pdf>- (Erişim Tarihi:10.02.2016)

²⁰⁵Eröz, 1982, s.56-78.

Mehmet Eröz; "Dört yüz çadırılık bir aşiretten, cihangirane bir imparatorluk yaratıldığı" fikrine şiddetle karşı çıkmakta ve bu görüşü gayri ilmi bulmaktadır. Bu söylemin, Batı Türkistan'dan Anadolu'ya hicret eden milyonlarca Türkmen'in iskânı ve göçebeliğe devamı gerçeği karşısında çöktüğü unutulmamalıdır. Mehmet Eröz, gelen Türkmenlerin o dönem orada bulunduğu iddia edilen halkın kültürünü benimseyerek, Rum, Ermeni ve Roma kalıntısı kavimlerle karışıp, Bizans kültürünü aldığı görüşünü de savunan bir nazariyeye²⁰⁶ dayanıklık etme amacıyla olan bu söylemin, tarihi kaynaklar dışında, sosyolojik, etnolojik, filolojik ve toponimik deliller ile çürütülebileceğini ifade etmiştir.²⁰⁷

Mehmet Eröz; her biri bir toponimik doküman* niteliğinde adbilim çalışmaları ortaya koymuştur. Türkiye genelinde yaptığı alan araştırmalarının birikimi olarak köy köy, ilçe ilçe isimlendirilmeleri araştırdığı gibi, buralarda bulunan coğrafi şekillere verilen isimleri de tetkik etmiştir. Bu titiz çalışmalarının ana sebebi ise, ortak çıkış noktamızın Orta Asya olduğunun ispatı gayretidir.

Mehmet Eröz'ün çalışmaları; sadece bilimsel birer araştırma değil, öncelikle toplumda ortak bir "Türk Milli Kültürü Şuurunun" oluşmasını, sonra ise bu şuurun devamını amaçlamakta olması sebebiyle dikkate değer araştırmalar olarak ele alınmalıdır.

²⁰⁶Etnogenez Kuram

²⁰⁷Mehmet Eröz, "Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri", **52.Konferans, Sosyoloji Konferansları, Altıncı Kitap**, İ.Ü.İ.F Yayınları, 1965-1966, İstanbul.

*Toponimik Doküman: Yer adı bilimi faaliyetinin metotlarını ortaya koyan, okuyana metot bilgisi sağlayan belge.

III. BÖLÜM

MEHMET ERÖZ'ÜN DİN ANLAYIŞI

1-MEHMET ERÖZ'ÜN DİN OLGUSUNA GENEL BAKIŞI

Din ve toplum etkileşimi her zaman araştırma konusu olmuştur. Bu konuya genel olarak iki farklı açıdan yaklaşmıştır. Bu yaklaşımlardan ilki, toplumda dinlerin nasıl doğup kabul gördüğü, ikincisi ise, dini insanların birbiriyle olan toplumsal ilişkileri içinde, birlikte yaşayabilmelerini sağlayan karmaşık sistemin bir parçası olarak ele almak şeklindedir.²⁰⁸ Mehmet Eröz, bu anlamda hem dinin çeşitli tezahürlerinin doğuşu, çıkışı ve kökeni ile ilgilenmiş, hem de dini toplumsal düzendeki karmaşık ilişkilerin bir parçası olarak sosyolojik açıdan ele almıştır. Ancak genel anlamda; dine bir inanç ve tefekkür meselesi olarak eğilmekten ziyade, kültürel ve toplumsal yönleri ve yönlendiriciliği bakımından yaklaşmış olduğunu söylemek mümkündür.

Dinin sosyolojik anlatımı, her şeyden önce belli bir dini topluluk veya cemaat oluşturma özelliği ile ele alınmasını ifade etmektedir. Her din insanların olduğu bir sahada, bir toplumda, cemiyet içinde ortaya çıkar, gelişir ve yayılır. Ayrıca kendisine inananları ve bağlananları en azından manevi bir birlik oluşturan topluluk içerisinde bir araya getirir.²⁰⁹ Bu gerçek bizi din ve toplum ilişkilerine götürecektir.

Dinin cemiyetle olan bağının inkâr edilememesi yanında konu hakkında araştırma yapmak veya fikri platformda duruş sergilemek çoğu zaman tedirginlik yaratır. Din olgusu, toplumda hâkim değer yargılarına göre kimi zaman negatif anlamıyla dahi ele alınmaktan sakınılan bir gerçekliktir. Dini araştırmaların çekiciliğini yitirmesine ilişkin bir düzeneğin ortaya çıkmasına yardımcı olan fiili koşullar, dinin toplumsal bağlamının uzunca bir süre göz ardı edilmesine zemin hazırlamıştır.²¹⁰

²⁰⁸A.R.Radcliffe-Brown, "Din Ve Toplum", Çeviren: Ünsal Oskay, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23 Sayı: 4 Yayın Tarihi: 1968, s.302-329.

²⁰⁹Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s.255.

²¹⁰Necdet Subaşı, "Din ve Toplum Arasındaki İlişkileri Anlam(Landırım)ak ya da Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, 2008, s.179.

Ancak toplumsal şartlar ve siyasi erkin durumu ne olursa olsun, dinin toplum veya toplumun din üzerindeki etkileri tartışılmaz bir gerçektir. Toplumu var eden çok önemli kurumlar ve örgütlenmeler üzerindeki birçok alanda dinin meşrulaştırıcı gücü vardır. Bu genel ve kapsayıcı etkisi göz önüne alındığında bu güce, bir toplumdaki fertlerin en yüksek iyi olarak kabul ettikleri her şeyi kapsayacak şekilde tanımlar getirilebilmesi olasıdır.²¹¹

Din ile toplum arasındaki etkileşimin karşılıklı olduğu ve iki yönlü incelenmesi gerektiği aşikârdır. Bu açıdan bakıldığında dinin topluluk üzerindeki etkisi bu ilişkinin birinci yönüdür. Her din, az ya da çok değişmiş yeni bir toplum modeli sunar, sunulan bu değişim projesi, toplumsal hayatın, hatta bireysel davranışın yeniden şekillenmesini gerektirir.²¹² İkinci olarak ise; toplumun din üzerindeki etkisi akla gelir, her din belli bir toplumda ortaya çıkar, çeşitli yorumlamaların yanında sosyolojik açıdan toplumun dine etkisi iktisadi veya manevi yönde olur.²¹³

Mehmet Eröz, dinin toplumlar üzerindeki veya toplumun din üzerindeki etkilerini anlamlandırabilmenin, dinin kökenlerini anlamlandırmakla ifade olunacağına inanmıştır. Türk inançları özelinde açıkladığı, ancak genel manada "din" olarak yorumladığı Totemizmi ilkel dînî inanışlardan saymaktadır. Totemizmin insanlığın sosyal organizasyon bakımından klan ve kısmen de fratri devirlerini yaşadığı zamana ait bir içtimâî hadise olduğunu belirterek bütün cemiyet ve kültürlerde Totemizm izlerinin bugün dahi görülebileceğini ifade etmiştir.²¹⁴

Totemizmden vahye dayanan semavi dinlere kadar bütün dinlerin cemiyet hayatında vazgeçilmez bir gerçek olmaları bakımından sosyal hadiseler olduğuna inanan Eröz; dinin en iptidai düşünceden, en modern düşünceye kadar bütün ferdi kolektif şuurların sıkı sıkıya bağlandığı bir realite olduğunu belirtirken Hindistan örneğini verir. Hindistan'da dini

²¹¹Peter Berger, "Dini Kurumlar", Çeviren: Adil Çiftçi, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, İzmir 1995, s. 428.

²¹²Mustafa Keskin, "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** 4, 2004, Sayı 2, s.7-21.

²¹³Joachim Wach, **Din Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987, Ankara, s.32.

²¹⁴Eröz, 1982, s.205.

düşüncenin içtimâî bünye üzerindeki büyük etkisine bakıldığında, sosyal ve kültürel değişmelerin dinin sosyal ve ruhani hayattaki yerini sarsmayacağını ifade eder.²¹⁵

Dinin sosyal değişme üzerindeki etkilerini de kabullenen Mehmet Eröz'e göre bu tesir inkâr edilemez, Hindu cemiyetlerdeki din, sosyal sistemi, sosyal tabakalaşmayı tayin eden en kuvvetli deşışkendir. Protestanlığın, iktisadi faaliyetler üzerindeki etkisini de bu konuya örnek gösteren Mehmet Eröz; bu etkinin Weber'e göre çok müspet istikamette olduğunu belirtir. Museviliğin cemiyetlerin tekâmülü konusundaki teşvik edici prensipleri de dinin bahsedilen boyuttaki etkisine örnektir.²¹⁶

Ferdi ve içtimâî plandaki bütün buhranlı hallerde fert ve cemiyetler devayı dinde bulmuştur diyen Mehmet Eröz; bu durumun, dinin sosyal kontrol vasıtası olması kadar insan ruhunun derinliklerinde yatan bir güç olarak bulunması ile izah edilebilir olduğu görüşündedir. Bu bakımdan dinin hem ruhî hem içtimâî bir yönü vardır. İptidai ve semavi dinlerde aynı karakteristik özelliği bulacağımızı söyleyen Eröz'e göre; böylece dinin tabii, içtimâî ve ruhî hadiseler karşısında insana vergi yüksek ruhî ve içtimâî kabiliyetlerin bir yaratması olduğu gibi, bir peygambere gönderilen ilahî haber ve emirler manzumesi de olabileceği fark edilecektir.²¹⁷

Her cemiyette kudret sahibi olan bu müesseseye karşı, asırlar boyu hoşnutsuzluklar da gösterildiğini kabulle birlikte, aleyhteki fikirlerin bir kısmı maksatlı iken, bir kısmı da vakıaları objektif tahlile tabi tutma iddiasının eseridir. İlmi hareket etmek ve düşünmek endişesi bazı fikir adamlarını, din aleyhinde düşünceler beyan etmeye sevk etmiştir. Mehmet Eröz bunlardan birinin de Comte olduğunu söylemektedir. Zira Comte sonrası oluşan insanlık dini umudu Avrupa'da din aleyhine yeni yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve birçok düşünce adamının, dini inançlara sıkı sıkıya bağlı ilim adamlarının bulunuşundan yakınır hale gelmesine yol açmıştır. Tanzimat'tan sonra Türk düşünce hayatına giren bu akımın etkilediği bir aydın çevre oluşmuştur.²¹⁸ Bahsi geçen aydın çevreden Türk sosyolojisinin dine bakışını da şekillendiren mecraların da deşışmesini sağlayan bakış

²¹⁵Mehmet Eröz, "Çeşitli İdeolojiler Karşısında Türk Milliyetçiliği ve İslamiyet", **Töre Dergisi**, Yıl 5, Sayı 21/2, Şubat 1973.

²¹⁶Eröz, 2014b, s.153.

²¹⁷Mehmet Eröz; "Çeşitli İdeolojiler Karşısında Türk Milliyetçiliği ve İslamiyet", **Töre Dergisi**, Yıl 5, Sayı 21/2, Şubat 1973.

²¹⁸Eröz, 1977, s.164.

açıları ortaya çıkmıştır. Dönemin aydınları ve çevresinde gruplaşan insanların din tasavvurunu anlamlandırabilmek adına Thomas Paine'nin din hakkındaki şu yorumu yol gösterici olabilir:

*“Tanrıya inanıyorum o kadar, öteki dünyada da saadete inanıyorum ve inanıyorum ki din, vazifeler adalet sevgi af ve hemcinsimizin saadetini istemekten ibarettir. Bundan başka bu yolda birçok şeye daha inanıyorum. Fakat kendimi daha iyi tanıtmak için inanmadığım şeyleri de söylemeliyim. İnanmadıklarım: Yahudi kilisesinin Katolik kilisesinin, Ortodoks kilisesinin, Protestan kilisesinin veya herhangi bir kilisenin talim ve telkin etmekte olduğu gerçeklerdir. Yahudi olsun, Hristiyan veya Müslüman olsun, bunlar insanlığı ürkütme esir etmek ve iktidarı bir elde toplamak için icat olunmuştur”.*²¹⁹

Şüphesiz, Türk düşünce sisteminin bir parçası olarak, Prens Sebahattin ve Ziya Gökalp etrafında ilerleyen dinin sosyolojik yorumunda Mehmet Eröz'ün dine bakışı, daha ziyade Ziya Gökalp ekseninde şekillenmiştir. Dinin toplum üzerindeki etkisini tartışmasız kabul eden Mehmet Eröz; din aleyhindeki bir takım tutum ve fikirlerin de olduğunu da kabul etmektedir. Bu din karşıtı fikri akımlardan en tehlikelisi, en aktif mücadele eden ve yıkıcı olanının Marksizm/Leninizm olduğuna inanır.²²⁰ Dönemin en önemli sosyal bütünleşme tehdidi olarak görülen Marksist-Leninist teorinin dini ortadan kaldırmak istediğini belirten Eröz; bu teoriyi kısaca incelemenin bütün din aleyhtarı fikirler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayacağını belirtmektedir. Bu teorinin temelinde dinin ruhi baskı şekillerinden biri olduğu savunulmaktadır. Zira din ve komünizm hem öğretileri, hem de pratikteki uygulanışı bakımından birbirine zıttır.²²¹

Mehmet Eröz 'e göre; bu teori İslam kadar Hristiyanlıkla ve diğer dinlerle de mücadele halindedir. Fakat bu fikrin ideologları ve uygulayıcıları vicdanlarda yaşayan din duygusunu söküp atamamış, yaşayan bir sosyal müessese olarak dini yıkamamışlardır.

²¹⁹Eminalp Malkoç, “Doğu Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, No 11, 2007, ss.93-162.

²²⁰ Eröz, 1996, s.70.

²²¹ Eröz, 1977, s. 265.

Eröz'ün belirttiği şekliyle: "*Dini, bir yandan hayal sayarken, diğer yandan onun muazzam gücünü kabul zorunda kalmışlardır.*"²²² Rus Bolşevik nazariyecilerin din ve komünizmin, hem nazari hem de ameli bakımdan birbirine zıt iki olgu olduğunu söylediklerini belirten Eröz; bu doktrinin savunucularına göre dinle mücadelenin iki yolu olduğunu belirtir; birincisi dini fikirlerin yayıcısı olan din teşkilatları ile mücadele, ikincisi halkın kafasındaki "yanlış fikirlerle" mücadele.²²³ Burada kastedilen "yanlış fikirlerin" halkın dini inanışlarının her türlü olduğu ifade edebilmek mümkündür.

Mehmet Eröz; sosyalizm ve din olgusunu açıklarken Sultan Galiyev' in "Müslümanlar Arası Din Aleyhtarı Propagandalar Metodları" başlıklı makalesinde sosyalizmin inşası yolunda diğer dinler gibi bir engel oluşturan İslamiyet'le mücadele etmenin zaruriyetinden bahsettiğini aktarır. Bu mücadelede çok tedbirli olunması gerektiğinin vurgulandığından söz eden Mehmet Eröz, İslam dininin Hristiyanlıktan daha "canlı" daha "demokratik" ve içtimâî hayatın her sahasına girmiş olan bir din olması sebebiyle dini teşkilatın güçlü olduğunu ve yıkılmasının da zor olduğunu düşünmektedir. Bu dönemde var olan Cedidiler ile Kadimiler çatışması gibi ayrışmaların her dönem olduğu gibi bu gün de "din ile mücadelede" iyi bir ortam hazırlamış olduğunu söyler.²²⁴

Mehmet Eröz; mukaddes kitabımız Kuran'ın vatan için ölmeyi şehitlikle müjdelediğini belirterek bahsi geçen teorinin ana söylemi olan sınıf çatışmasının mevcuda aykırılığından bahseder. Bu anlamdaki beynelmileliliğe karşıdır. Mehmet Eröz'ün kullandığı anlamı itibariyle beynelmilecilik dönemin entelijansiyasında sosyalizme atıfla kullanılan pejoratif anlam içeriğindedir. Bu manada; İslamiyet'te zaten özü itibariyle sosyalizmin vaat ettiği sosyal adaletin özü bulunmaktadır. Mehmet Eröz, dinimizin ve milliyetimizin örnek oluşturacak gelenek ve müesseseleri olduğunu söyler. İfade ettiği şekliyle; "*dine küserek başka yollara sapmak kadar, dini taassubun da sonu bir toplum açısından felakettir.*"²²⁵

Toplumsal alanda büyük önem taşıyan dini farzların ve ahlâksal öğretilerin birleştirici misyonu ile öneminin vurgulanması gerekirken bir din adamının gereksiz

²²²Eröz, 1977, s.267.

²²³Eröz, 1996, s. 68.

²²⁴Eröz, 1977, s.322.

²²⁵Eröz, 1977, s. 324.

teferruatlarla uğraşiyor olması Mehmet Eröz için bir dinin toplumda yok edilmesine zemin hazırlamaktadır. Uzlaştırıcı tutumdan uzak din adamlarının yaklaşımları, sosyal sahada din mecrasında küskünlüğü olan kimi zümreleri ve gençleri dinden uzaklaştırmaktadır. Bu uzaklaşma, insanların başta Marksist-Leninist ideoloji olmak üzere sığınılacak bir yer aramalarına ve maalesef bulmalarına yol açmaktadır²²⁶ diyen Eröz, dinin sosyal alandaki birleştirici rolünü vurgulamakla kalmayıp, önemine ve umulan yeterliliklerine de dikkat çekmektedir.

Mehmet Eröz'e göre; Türkiye'de mevcut olan dini serbestliğe rağmen bir dönem dini hayatta bir sarsıntı izlenmiştir. Bunun sebebi sosyal değişme ve kültür değişmelerinden ziyade sistemli propaganda ve telkinlerdir. Basılı matbuatın yanında radyo, sinema ve elbette televizyon ile gelen bu dinî yıkımda, sadece dış etkenleri suçlamanın da çok doğru olmayacağını belirten Eröz; "kabahat Müslümanlıkta değil, Müslümanlardadır" diyerek özellikle din adamlarına, onların donanım ve tavırlarına da pozitif bir eleştiri ile yaklaşmıştır.²²⁷

Eröz'ün bakış açısına göre; "*dini tanıtan sesler*" ilimden nasibini almış olmalıdır. İlkokul seviyesini aşamamış bir hocanın önünde kalp kapılarını açıp, Cuma namazına koşup gelmiş insanlara o hoca bilmem ne kıssalarını anlatırsa, yıkıcı cereyanlar önünde sarsılan dinin değil, dindarların bunda günahı büyüktür. Bu din akıl dinidir, ilim dinidir. Onu cahilin mutaassıbın elinden kurtarmak lazımdır. İslamiyet itikatlarda, yani realite hükümlerinde akıllı hâkim saymıştır diyen Mehmet Eröz; fıkıhta Ebu Yusuf'un "Örften mütevellit naslarda itibar örfedir" hükmünü de kabullendiğini ifade etmektedir.²²⁸

Bu düşüncelerle, Mehmet Eröz;

"Yetişmiş ve ilimden nasibini almış, mutaassıp olmayan din adamlarının elinde parlayacak bir İslam dinini ümit edelim ve bekleyelim. Birleştirici, kaynaştırıcı, yükseltici, ileri götürücü olacak olan dinimiz, milletimizle, milliyetçiliğimizle ilim hayatımızla çatışmadan, tam bir âhenk içinde gidecektir. Birbirini tamamlayacaktır. Bu İslamiyet,

²²⁶Eröz, 1977, s. 269.

²²⁷Eröz, 1977, s. 269.

²²⁸Mehmet Eröz, "Çeşitli İdeolojiler Karşısında Türk Milleti ve Türk Milliyetçiliği" **Töre Dergisi**, 1973, Yıl 5, Sayı 22, s.3-6,

*sosyal adalet için sosyalizme muhtaç olmayacaktır*²²⁹ diyerek sosyal hayatı tehdit eden her türlü ideolojiden uzak şekilde milli kültür ile şekillenen bir dini anlayışın ülke üzerinde kurtarıcı ve birleştirici olacağını ifade etmiştir.

Dinin toplumsal işlevinin öncelikle birleştiricilik olması gerektiğini düşünen Mehmet Eröz; bunu birçok eserinde belirtmiştir. "*Zekât gibi çok mühim bir farzın iyice dikkate alınmadığı bir zamanda, sakal sünneti gibi teferruata bağlanarak genç nesillere İslamiyet'i kara sakallı, kara çarşafı olarak sunmak; aklın, imanun, iz'anun işi olamaz.*" diyen Mehmet Eröz; müessesenin (dinin) kuvveti yüzünden gençlerde ikili bir şahsiyetin doğduğuna inanmakta olduğunu ifade etmiştir. Bayram namazına giden, fakat din afyondur söylemine karşı çıkamayan, Ali-Muhammed yolunda olup, Marx-Lenin okumak zorunda kalan kuşaktan da bu anlamda üzüntü ile bahseder. O; dinin iyi ellerde büyük hizmetler göreceğine, özellikle İslam gibi çok yüksek bir dinin milli hayatımıza bereket getireceğine yürekten inanmıştır. Gaspıralı İsmail Beyin, Hüseyinzade Ali Beyin ve Ziya Gökalp'ın modern zihniyet ile ilmi bağdaştırma uğraşlarının devam ettirilmesiyle, genç nesillerin dine sahip çıkacaklarına güvenmektedir. Mehmet Eröz; bu minvalde; "*Dini cahilin elinden kurtarmak gerek*" feryadı ile dinin bütünleştirici fonksiyonuna dikkat çekip, yorum ve uygulamalarla, ayrıştırıcı hale gelmesini önleme yollarını bulma gayretindedir. Din toplumda yaşamadığı sürece sınıflaşma ve tabakalaşmanın şiddeti artacaktır. Kitabında Zeki Velidi Togan'dan şu örneği verir:

*"İran'da Türk hâkimiyeti varken, Afşar hanlarından Nadir Şah, İstanbul'a, Osmanlı Sarayına bir ilim ve din heyeti yollamış, Sünnî/Şii ayrılığının kaldırılması ve İslam dininin bir bütün haline getirilmesi için onları memur etmiştir. Ancak heyet Osmanlı Ulema-i Rüşum (resmi bilginleri) ile onların rütbe, mertebe ve şatafatı yüzünden görüşmeden dönmüştür"*²³⁰

Bu örnek halktan kopuk ve halkta zuhur eden din temayüllerinin ötelenmesinin tarihsel seyrini ve sonuçlarını anlamlandırmak ve bu günü yorumlamak adına emsalsiz bir örnektir.

²²⁹Eröz, 1996, s.75.

²³⁰Eröz, 1996, s.71-73.

Dinin geniş manada anlaşılıp, müsamahalı bir şekilde yorumlanmadığı zaman, bütünleştirmek yerine bölücü de olabileceğini belirten Mehmet Eröz anlaşılabilirliği gibi, bu ayrıştırıcı fonksiyonun din müessesesinin yapısında değil, yorumunda olduğu görüşündedir. Dini konu edinenlerin dar tutumları, uzakta bırakan, çember dışına atan yaklaşımları sonucu olarak cemiyette dinin ayrıştırıcı rolünün tesirleri ortaya çıkmaktadır. Mehmet Eröz bu noktada, araştırma evreninin önemli bir kısmını oluşturan Alevi Bektaşî cemaatlerine değinir. Ona göre İslam anlayışımız bu cemaatleri, bu camiyayı dışarıda bırakıcı bir yoruma tabi tutarsa, dinin yanı sıra milli kültürün de birleştirici değil, ayrıştırıcı rolü ortaya çıkacaktır.²³¹

Dinin toplum üzerindeki şekillendirici ve yönlendirici etkilerini genelde ve özelde (Türkiye ve İslamiyet bağlamında) hem gerçekliği bakımından hem de toplumsal devamlılığın gereği olarak içselleştirilmesi bakımından ele alan Mehmet Eröz'ü kendi ifadesiyle anlamaya çalışmak daha doğru olacaktır:

*"Milliyetimiz ile dinimiz pek çok noktada iç içe girmiştir. Lokmalar, paylar, aşureler, dede aşları, hayırlar, kandil simitleri, arife-bayram ziyaretleri, mezarlık ziyaretleri, mersin dalları ile mezar süsleme, türbe ve yatırları ziyaret,...mevlidimiz, dinimizle milletimizin kucaklaştığı Türklüğe mahsus geleneklerdir. İslami gelenek içinde Türklüğümüzden gelme pek çok gelenek mevcuttur. İslamiyet'in bu birleştirici rolü yanında onu dar kalıp içinde nallar ve müsamahasız bir görüşe saplanırsak bölücü bir tesir olabilir. Buna "biz" sebep oluruz; dini müessese değil!" Şunu demek istiyoruz; mutaassıp bir görüşle Sünniliğin dışındaki mezhep mensuplarını İslam camiasından çıkarırsak, milli birliğimize ağır bir darbe indirmiş oluruz. Bunun Yerine Şiilik ve Aleviliği de şefkat kolları arasına alan geniş bir İslamiyet anlayışı dini-milli hayatımıza bereket getirecektir."*²³²

²³¹Mehmet Eröz, "Kültür Nedir? Milli Kültür Kavramı Üzerine", **Gazi Üniversitesi Milli Kültür ve Gençlik Sempozyumu Tebliği** (13-15 Kasım 1985-Ankara).

²³²Eröz, 1996, s.180.

2-TÜRKLERİN İSLAMLAŞMASI ve FARKLI İSLAM ANLAYIŞLARININ KÖKLERİ

Türklerin İslam'ı kabul süreci ile ilgili olarak bugüne kadar genellikle Türkiye'de iki ideolojik tez ileri sürüle gelmiştir. Bunlardan biri, Türklerin kılıç zoru ile Müslüman oldukları diğeri, hiçbir zora tabi olmadan, kendiliklerinden İslam'ı kabul ettikleri şeklindedir. Bu iki tezin türevi olarak Türklerin İslam'ı kabul etmekle şerefledikleri; İslam'a girdikten sonra Türklerin ancak gerçek anlamda medenîleştikleri, İslam sayesinde Türklüklerini ve benliklerini koruyabildikleri veya tersine Türklerin Müslüman olmakla İslam'ı şerefledirdikleri, İslam'ı kabul etmenin Türk tarihindeki en büyük hata olduğu ve Türklerin Müslüman olduktan sonra bazı millî hasletlerini kaybettikleri şeklinde alt-tezler de ileri sürülmüştür.²³³

Yukarıda bahsedilen tezlerin birçoğu ilmi gerçeklikten uzak olsa da; çalışmanın konusu olan Mehmet Eröz'ün Türklerin İslamiyet'i kabul süreci ve Türklerde ortaya çıkan İslam tezahürleri açısından bakıldığında ne tarafta olduğu ve ne düşündüğünü açıklamaya geçmeden önce kısa bir giriş yapmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

Osman Turhan, "Türkler ve İslamiyet" başlıklı makalesinde;

*"Yeni bir din veya medeniyetin kabulü; cemiyet içerisinde inaniş, düşünüş, yaşayış gibi türlü bakımdan husule getirdiği derin değişiklik ve inkişaf lar dolayısıyla bir kavmin tarihinde en mühim hadise olmak vasfını daima muhafaza eder"*²³⁴ demektedir.

Bu sebeple konuya girmeden önce Mehmet Eröz'ün görüşlerini şekillendiren tarihsel arka plandan kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

2.1- Türklerin İslamiyet'i Kabulü

İslamiyet, milattan sonra 610 yılında, Ramazan ayında Hz. Peygamberimize Hira'daki mağarada Alak Suresinin başındaki ilk ayet-i kerimeler olan ilk vahyin gelmesiyle

²³³A. Yaşar Ocak, "Türkler ve İslamiyet: Türklerin Müslümanlığı Tarihine Dair Bir Sorgulama", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Semih Tezcan'a Armağan, Cilt:13, Yıl:13, s.257.

²³⁴Nesimi Yazıcı, *Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s.29.

başlamıştır.²³⁵ Kuran'ın 96. süresi olan Alak Suresinin ilk beş ayeti ile tebliğ görevini alan Peygamber, İslam tarihi kaynaklarına göre, ilk üç veya dört yıl gizli tebliğ, gizli davet dönemi halinde yakın çevresinden başlayarak insanları Müslüman olmaya davet etmiştir. Sonrasında "*Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir*" (Hicr,94.) ayetinin gelişiyile açık tebliğ dönemi başlamıştır.²³⁶

Arap yarımadasının diğer bölgelerinde olduğu gibi, Mekke'de de bu dönemde toplumsal hayat kabile tesanütü üzerine kurulmuştur. Kabilecilik, toplumda ortak değerler merkezli bir üst yapı oluşturmaktan uzak bir siyasal yapı ortaya çıkmasına neden olmuştur.²³⁷ Böyle bir ortamda Hz. Peygamberin İslami daveti, kabilesi olan Kureyş'te hoş karşılanmamıştır. Kureyş kabilesi, önce davete ilgisiz kalmıştır. Sonraki günlerde ise, kabilenin ileri gelenleri arasında, bu "yeni düşüncenin" kurulu düzen için tehlike oluşturabileceği endişesi baş göstermeye başlamıştır. Miladi 622 yılında Hz. Muhammed ve ona inanan Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret etmişlerdir.

Medine'de Mekke'den farklı bir siyasal ve sosyal yapıda yaşayan insanlar topluluğu mevcut bulunmaktaydı. Hicretle birlikte sosyal dokuda farklılaşma yaşayan Yahudilerin ve yerli halkın oluşturduğu yeni toplumsal yapıda Hz. Peygamberimiz, ilk olarak insanları bir "anayasa" etrafında toplamak suretiyle birlikte yaşamayı öğrenebilmeleri için gerekli siyasal düzenin kurallarını ortaya koymuştur. Yapılan, dini düzenden ziyade politik düzene yönelik uygulamayı hayata geçirmek olarak değerlendirilmelidir.²³⁸

Hz. Peygamber yaşadığı bu dönemde, dini hayat veya başka sosyal, siyasal, iktisadi bir sorun ile karşılaşıldığında O'na müracaat edilmiştir ve sosyal hayat bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Hz. Peygamber dini lider vasfının yanında siyasi liderliği de yürütmüştür. İslamiyet'in hızla yayılmaya başladığı dönemde; Hz. Peygamber, 632 (Mayıs-Rebiu'l Evvel) tarihinde vefat etmiştir.²³⁹

Dini, tarihsel gelişimden ziyade sosyolojik bakımdan ele aldığımızda; yüksek dinlerin ortaya çıkışı ile bu dinin kurucusunun çevresinde, kurucusunun "karizması" etrafında, onun

²³⁵Osman Keskinöğlü, *Siyer-i Nebi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s.31-32.

²³⁶Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015, s.117-121.

²³⁷Ramazan Uçar, *Güç ve Değer*, Berikan Yayınları, Ankara, 2014, s.41-42.

²³⁸Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 2001, s.22-24.

²³⁹Keskinöğlü, a.g.e., s.156.

kişiliği çevresinde küçük bir topluluğun oluştuğunu izleriz. Bu topluluk dinden doğan zümrenin ilk halidir.²⁴⁰Dinin kurucusunun etrafında oluşan arkadaş, dost, sahabe, tilmiz olarak isimlendirilen insanlar çemberi de karizmatik bir zümredir. Bu insanlar; bahsolunan dini çember dışında dâhil oldukları aile, kabile gibi kurumları da etkileyerek, ilk tilmizler zümresinin halkasını daha da genişletirler.²⁴¹

Şu halde; ilk cemaatler, bir dinin tarihinde ilk adımı oluştururlar. Daha önce bir zümre olarak yokturlar, din ile birlikte ortaya çıkmışlardır. Din kurucusunun ölümü ise bu zümrelerin varoluş sürecinde bir kırılma noktasıdır. Çünkü üyeleri bir arada tutan otorite artık yoktur. Bu evrede dini kuranın en yakınları ve güvenilir olanlar, kişisel çıkar göstermeyen davranışlarda bulunanlar, toplulukta seçkinleşen kişiler olarak ortaya çıkar. Bir süre sonra onlar da ölümlerini zümreden ayrılınca, zümre bağı artık cemaatin bütününe kapsayan unsurlara, yani din öğretisine, ibadetlere, bir takım örgütlenme ve kurumsallaşma türlerine dayanmaya başlar.²⁴²

Bu genel sosyolojik çerçevenin içerisinde İslamiyet'i düşündüğümüzde, şüphesiz Peygamberimizin vefatından sonra yaşanan olaylar akla gelir. Peygamberimizin vefatından hemen sonraki olaylar dînî duygu ve temayülün siyaset ve iktidar ile karıştırılmasına, aynılaştırılmasına yol açmıştır. Müslümanların bu dönemde peygambersiz hayata intibak edemedikleri ve siyasi çekişmelerin Peygamberin ölümünün hemen ardından başladığı tarihsel bir gerçektir.²⁴³ Bu siyasi çekişmelerin sonucunda sonraki yıllarda ortaya çıkan mezhepler İslam tarihinde Müslümanlığın yayılması noktasında çeşitli tesirler göstermişlerdir.

Bu süreçte çeşitli iktidar kavgalarının yanında, İslamiyet bir taraftan yayılmaya devam etmiştir. Önce Arabistan'ın kendi kendini fethi şeklinde yayılmaya başlayan İslamiyet, fetihlerle 633 yılından itibaren büyük bir enerji ve hızla merkezden çevreye doğru genişler bir hal almıştır. 637'de Medain, 639'da Mısır ele geçmiş ve İslam Devletinin

²⁴⁰Hans Frayer; *Din Sosyolojisi*, DoğuBatı Yayınları, İstanbul, 2013, s.79.

²⁴¹Frayer; a.g.e., s.81.

²⁴²Frayer; a.g.e., s.82.

²⁴³Akbulut, a.g.e., s.309.

bilinen iç problemleri nedeniyle bir süre duraklayan İslam fetihleri Emeviler (661-750) ile tekrar başlamıştır.²⁴⁴

Bizim konumuz açısından önemli olan Türklerin İslamiyet'le yani Araplarla karşılaşması işte bu fetihler sırasında olmuştur. Türkler, çeşitli Türk kavimleri ve devletlerinin büyük bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun önemli bölümlerine uzun süre devreler halinde hâkim olmaları sebebiyle, iktisadi ilişkiler yoluyla İslamiyet öncesi de Araplar ile ilişki halinde olmuşlardır.²⁴⁵ Ancak genel kabul, Emevi Hanedanlığı sonrasında gücü ele geçiren Abbasiler dönemindeki yakınlaşmadır. Bu dönemde Araplarla Çinliler arasında yapılan ve Türklerin yardımı ile Arapların kazandığı Talas Savaşı (751) Milli Eğitim müfredatımızda öğretilmeye başlandığı ilk adımdan itibaren, hâlâ aynı ifadeyle; Türklerin İslamiyet'i kabulü olarak tarihlendirilmektedir.²⁴⁶

Ancak bu konuda Türk düşünce dünyasında farklı bakış açıları da vardır. Türklerin İslam ile ilk temaslarının, 8. yüzyılda, Müslüman Arapların Orta Asya fetihleri sırasında olduğu kabul edilir. Ancak, 750 tarihindeki Talas muharebesinin uyandırdığı ilk tepkilerin arkasından uzunca bir süre sonra, 10. yüzyıldan itibaren bu yeni dini kabule başladıkları ifade edilmektedir.²⁴⁷ Aradaki zaman açığını İslamiyet'in bir anda kabul edilmediğinin göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Türkler Arap yöneticilerinin katı siyasetleri yüzünden önce tepki duydukları İslam'ı sonra nasıl ve hangi sebeplerle kabullenmeye yöneldiler? Bu büyük değişimde etkili olan siyasi, ekonomik ve kültürel etkenler hangileridir? Bu kabul süreci nasıl başlamış ve nasıl gelişmiştir?²⁴⁸ Bu sorulara verilen çeşitli cevaplar, ilmi cemiyetteki duruşun da ifadesi olmuştur.

Bu noktada, Türklerin İslamiyet'i kabul edişleri ve toplumda çeşitli İslam tezahürlerinin ortaya çıkışı konusunda Mehmet Eröz'ün durduğu yerin neresi olduğunu anlamlandırabilmek mümkün olacaktır.

²⁴⁴Yazıcı, a.g.e., s.2.

²⁴⁵Yazıcı, a.g.e., s.31.

²⁴⁶**6. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabı**, (Komisyon) 5.Baskı, MEB Devlet Kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2015, s.82.

²⁴⁷İbrahim Agâh Çubukçu, "Türk İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Ankara 1987, s.157.

²⁴⁸Ahmet Yaşar Ocak, "Türkler ve İslamiyet: Türklerin Müslümanlığı Tarihine Dair Bir Sorgulama", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Semih Tezcan'a Armağan, Cilt:13, Yıl:13, s. 256.

Mehmet Eröz, İslamiyet'in Türkler için gelmiş bir din olduğuna ve Türklerin İslamiyet'i kılıç zoru ile veya başka faktörlerle değil, istekle kabul ettiklerine inanır. Bu gönüllü kabulde en önemli etken ise, Türklerin eski dini inanışlarının İslamiyet'le örtüşen öğretiler içeriyor olmasıdır. Bu yakınlık, bu gün hala var olan eski Türk dininin izlerinin de açıklanmasına kaynaklık etmektedir.

İslamiyet'in Türkler için geldiği ve Türklere en uygun din olduğu fikri, eski din ile benzerliğinin yanında farklı fikirlerle de desteklenmektedir. Bu "en uygun din" fikrinin kökeni başlıca şu savlarla dayanmaktadır: İslâm dininin gaza ve cihadı farz tanıyışı, aile hayatına önem vermesi, askerliğe değer verışı, yurtseverlik ve bütün ahlâkî ilkeleri Türklerin bu dinin hak ve mutlak din olduğuna dair inançlarını güçlendirmiştir. Zirâ sayılan bu özellikler zaten İslamiyet öncesi de Türk içtimâî hayatında yer tutan olgulardır. Bu sebeptendir ki, Türkler bu dine girince kültür ve medeniyet atılımı yaptıkları gibi, aynı zamanda maneviyat, iktisat, siyasi hayat ve düzen bakımından da büyük bir ilerleme kaydetmişlerdir.²⁴⁹ Mehmet Eröz de bu noktada aynı düşüncededir. Türklerin de kılıç ve kaleleriyle bu dine hizmet ettiğini, bu dinin Allah tarafından Türklere emanet edildiğini ifade etmiştir.²⁵⁰

Ancak, isterse fert fert kişiye özel uygunlukta indirilsin, akademik bir araştırma değil, sıradan bir sohbet sırasında bile; bir topluluğun bir an ve birden bire topluca din değiştirip, ertesi gün o yeni dinin tüm vecibelerini yerine getirdikleri ve eski inanç sistemlerine dair her şeyi unuttukları söylenecek olsa, bu inandırıcı gelmez umudundayız. Doğal olarak, yeni bir dini öğretiyi kabulden sonra Türklerin arasında da; Mehmet Eröz'ün ifade ettiği gibi İslam öncesi dinlerinin izleri görülmekteydi ve görülmektedir.

2.2-Etkileşimsel Bağlamda Eski Türk Dini ve İslamiyet

Burada haklı olarak eski Türk dininin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu noktada sorulması gereken soru öncelikli olarak şudur: Türklerin İslamiyet'ten önceki inançları neydi? Orta Asya'da genel anlamda baskın bir dini yaşantıdan bahsedilemese de; oldukça

²⁴⁹Hikmet Tanyu, "Türkler Arasında Dinin Tarihçesi," **Töre Dergisi**, 1975, Yıl 7, Sayı 45, s.16-22.

²⁵⁰Eröz, 1996, s.180.

mütecanis (tekbiçim) bir din birliği vardır. Bu inanç birliği Ziya Gökalp'a göre Toyonizm ve Şamanizm'dir. Eröz Türklerin eski devirlerden beri Kamlık (şamanlık) dinine mensup olduklarını ve bu din içinde de on binlerce yıl öncesinden kalma olduğu anlaşılan totemizmin izlerine rastlandığını kabul etmiştir.²⁵¹

Gökalp'e göre, eski Türklerde uluslar din açısından dört bölüğe ayrıldı; Türk, Tat, Tatar ve Tavgaç. Bu bölüklerden Türk olarak isimlendirilenler ise hem Türkçe konuşan, hem de Toyonizm dininde olan uluslardı.²⁵² Avrupa bilginlerinin, eski Türk dinini Şamanizm'den ibaret olarak düşündüklerini de belirten Gökalp, Şamanizm'in, eski Türklerin dinsel değil, büyüsel sistemleri, inanışları olduğunu belirtmiştir. Şaman kâhin ve sihirbaz demektir. Eski Türklerin dini liderlerine toyon, sihirbazlara da kam denilmekte olduğunu belirten Gökalp, Tibetliler bu sözcüğü kaman şeklinde getirdiklerini, Avrupalıların da buna şaman dediğini ifade etmiştir.²⁵³

Gök-Türkler ve Oğuzların Müslüman oluncaya kadar tek Tanrı'ya inandıkları kesinlikle bilinmektedir. Yalnızca Gök-Türkler değil, Hunlar da tek Tanrılı bir dine, Gök-Tanrıya inanmışlardır.²⁵⁴ Oğuzların, Göktürkler zamanında olduğu gibi, 10. yüzyılda da eski Şamanî (Kamlar) dinine bağlı buldukları söylenir. Bu din, İslâmiyet'in ulûhiyet anlayışına yakın olarak, bir Tanrı'ya, onun kadir-i mutlak olduğuna, âhiret hayatına, dünyada işlenen sevap ve günahlara göre “uçmak” (cennet) ve “tamu”da (cehennem) mükâfat veya ceza görüleceğine dair inançlar üzerine inşa edilmiştir.²⁵⁵

Türkler İslamlaşma sürecinde, Hârizm ve İtil'e komşu olmaları ve İslâm dünyası ile Hazar ve Bulgarlara giden büyük kervan yolu üzerinde bulunmaları sayesinde Müslümanlar ile iktisadî ve kültürel ilişkiler kurmuşlardır. Bu nedenle aynı zamanda İslâm ve medeniyetinden de haberdar olmuşlardır. Ancak, İslamiyet ve İslam medeniyetiyle olan bu tanışıklık bir anda yeni bir dinin tüm gereklerini kabul etmeye yeterli olmadığı gibi, eski inanışları da bir anda yok etmeye yeterli olmamıştır. Dinî inançları yanında yaşamakta

²⁵¹Eröz, 2014a, s.284-285.

²⁵²Ziya Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, Hazırlayan: Yusuf Çoktuksöken,, İnkılap Yayınevi, İstanbul,1991, s. 22.

²⁵³Gökalp, a.g.e., s. 80-81.

²⁵⁴Hikmet Tanyu, *İslam'dan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980, s.132.

²⁵⁵İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.45-66.

oldukları siyasî, içtimaî ve hukukî gelenek ve teşkilâtlarını İslamiyet'ten sonra da bir süre muhafaza etmişlerdir. Örneğin Türkler İslamiyet öncesinde, öteki dünyada lazım olacağına inandıkları için kahramanlarını at ve silahları ile gömüyorlardı. Tafsilâtı bu gün de bilinen bir şekilde defin ve matem (yuğ) merasimlerine göre cenazelerini defnediyorlardı. Eski dini inanca dayalı merasimleri İslâmiyet'in kabulünden sonra da Selçukluların kısmen devam ettirdiklerini söyleyebilmek mümkündür.²⁵⁶

Mehmet Eröz de, Türklerin dini inancı olan İslamiyet'in Talas savaşı ile kabul edilip, bir gün içinde tüm cemiyette yayıldığı görüşünde değildir. İslamiyet peyderpey kabul edilirken, ana öğretilen farklı kültürel unsurlar ve inanç öğeleri uygulamada devam etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kitleler halinde kabul ettikleri tarihsel aktarımlarla inkâra yeri olmayan bir gerçeklik olabilir. Ancak; şehir yerlerinde yeni dinin bütün icapları yerine getirilirken, göçebeler Müslümanlığı şeklen kabul etmekteydiler. Bu göçebe Türkler; eski dinlerinde ve sosyal hayatlarında var olan bir takım unsurları yerleşik hayata geçenlerden daha uzun süre devam ettirmişlerdir.²⁵⁷

Müslümanlığı kabul eden Türkler, İslam öncesinin maddi ve manevi birçok kültür unsurunu da aynı samimiyetle, sanki onları da ihtida ettirmişçesine İslâmî-dînî tecrübe ifadelerine katmışlardır.²⁵⁸ Yani; İslam'ı kabul eden veya kabul etmekte olan Türkler, bu dine geçmeden önce bağlı buldukları dînî tecrübe içeriği ve ifadelerini eski dînî yaşayışla ilgili bulunan, ağaç kültü, su kültü, cenaze, yas tutma gelenekleri gibi kültürel ve dini aktarımları İslami ifadelerle bağlı kalarak, yeni yorumladıkları şekliyle yaşamaya devam etmişlerdir.²⁵⁹ Bu gün hala Orta Asya Şamanizm'ine ait bazı unsurlar Anadolu'da göçebeler arasında yaşamaktadır. Mehmet Eröz, bu suretle Türklerin yeni bir dini kabul ederken, eski kültür ve inanışlarını da terk etmediklerinin görüleceğini savunmuştur.²⁶⁰

İnsanların eski çağlarda yaratıcılarını bulmak ve kendilerini bilmek için totem inancına sarıldıklarını belirten Mehmet Eröz; Türklerin totem inancından kamlık dinine geçtiklerini söyler. Türklerin eski dinleri olan Şamanlık veya Kamlık dini içinde on binlerce

²⁵⁶Osman Turhan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.63.

²⁵⁷Eröz, 2014a, s.286.

²⁵⁸Rami Ayas, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.38.

²⁵⁹Ayas, a.g.e., s.55.

²⁶⁰Eröz, 1991, s.27.

yıl öncesinden kalan totemizmin de izleri olduğunu belirtir.²⁶¹ Totemizme dayanan sosyal sistemin ortadan kalktığı ülkelerde din totemizmin izlerini taşıyabilir.²⁶²

"*Türk İctimai Hayatında Totemizmin İzleri*" başlıklı makalesinde, döneme göre cesur bir duruş ile en ilkel denilenden, en modernine kadar tüm cemiyetlerde insanların derece derece totemlere, tabulara, şahsiyet kültlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu noktada, Türklerde totemizmin izlerini aramakta bir mahzur olmadığını, bunu ilmi gerçeklere de aykırı bulmadığını belirtir.²⁶³

Mehmet Eröz, bahsi geçen makalede Türklerin bazı hayvanları kutlu sayması, totemle aynı soydan gelme, aynı adı alma, Anadolu'da halen görülen bazı hayvanların adının söylenmemesi gibi uygulamaların Türk geleneği halinde İslamiyet'le tezada düşmeden yaşayan ve hatta ona millî bir özellik ve kuvvet veren inançlar olduğunu savunur.²⁶⁴ Bu şüphesiz Mehmet Eröz'ün genel tavrı olan birleştiricilik ve toplumsal bütünlük oluşturma çabasının bir göstergesidir. İslam adı altında bir duvar örüp, bunun dışında kalan her şeyi ötekileştirmek ve "İslam dışıdır" demenin nasıl bir toplumsal ayrılığa yol açtığı günümüzde de tecrübeyle izlenmektedir.

Yaptığı saha araştırmaları, sadece sayılar ve istatistik bilgiler elde etmek amaçlı geziler olmayan Mehmet Eröz; insan unsurunu da ihmal etmeden araştırdığı konunun aslı, özü ile ilgili sonuçlara ulaşabilmeyi hedeflemiştir. Daha önce bahsettiğimiz Yörükler adlı eserinde; köyün yaşlılarından biri ile yaptığı sohbeti şöyle aktarmaktadır:

"Biz aşiretler arasındaki tetkiklerimizde, bu husustaki en enteresan malumatı Honamlı Aşiretinde bulduk. Halen Yunak'ın (Konya) Honamlı köyünde meskûn İsmail oğlu İsmail Bilici, 40 sene evvel, aşiretin en yaşlı ve en bilgilisi olan kör Hacı Osman'a (85 yaşında) asıllarının nereden gelme olduğunu soruyor. Bu mektep medrese görmemiş, iki gözü kör ihtiyar, yaylada, bir ağacın altında, yaz günü, görmeyen gözleri ile uzaklara bakarak: "Oğul! Büyük suval sordun. Bu yaşa geldim, daha bunu bana kimse sormadı. Biz

²⁶¹Eröz, 1992, s. 10.

²⁶²Eröz, 2014, s.83.

²⁶³Mehmet Eröz, "Türk İctimai Hayatında Totemizmin İzleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Bölüm 1-4, İstanbul, 1973, s.289.

²⁶⁴Aynı Makale, s.299.

evvelce, dedemden duyduğuma göre Horasan elinde güneşe daparmışız. Şaban Baba adında bir abdal davulla halay çektirir; (Tanrımız doğuyor) diye güneşe taptırırmiş. Nâmeyle Müslüman olmuşuz. Anadolu'ya akın yapmışız. Güneşi yaradan Allah olduğunu bilip vazgeçmişiz. Şaban Baba da, aşiretten faydalandığından, oğulu evlenenin düğününü, sünnet olanın sünnet düğününü yaparak, içimizden ayrılmamış"

Bu anlatıştaki, Şaban Baba ile Şaman arasındaki fonetik yakınlık Mehmet Eröz'e göre üzerinde durulması gereken bir noktadır. Ayrıca Şaman deyince davulun akla gelmesi ve onunla ayin yapılması da Anadolu Abdallarının davulculukları birlikte düşünölmeli, kıyaslanmalıdır diyerek Şamanizm'in sosyal hayatta halen var olan yansımalarına dikkat çekmektedir.²⁶⁵

Şamanizm, Mehmet Eröz'ün Türklerin dini inançları konusunda en çok üzerinde durduğu konu olmuştur. Zira Mehmet Eröz; Şamanizm'in Türkün milli şahsiyetini bulmasına hizmet eden bir din olduğunu belirtir. Türklüğe en şuurulu devrini yaşatan Gök Türkler bunun delilidir diyen Eröz; bazı müelliflerin iddia ettiği gibi Şamanizm'i bırakıp, İslamiyet'e girmek suretiyle, Türklerin törelerini, milli şahsiyetlerini kaybettikleri hususunu kabul etmez. Aksine, İslamiyet'in her ne kadar çeşitli farklılaşmalar kendini gösterse de Türk kültürünü koruduğu görüşünü savunmuştur.²⁶⁶

2.3 Alevilik Ve Bektaşılık

Mehmet Eröz, Türklerde Alevilik Bektaşılık konusunda çalışmalar yaparken; öncelikle İslamiyet'in ontolojik temelleri üzerinden başlayan bir yorumla hareket etmiştir. İnanç öğretisinin ve "inanılanın" aynı olduğunun kabulü çerçevesinde Alevilerin ve Bektaşilerin, yaratıcı, yaratılan ve yaratma hakkındaki düşüncelerinin başlıca üç kaynağa dayandığını belirtmektedir. Bunlar, İslam dini esasları (Kur' an ve hadis), İslam tasavvufu ve eski Türk dininden kalan inanışlardır.²⁶⁷ Bu söylemin Mehmet Eröz tarafından sıkça vurgulanışının sebebi ise öncelikle, Türklerin İslam'ı farklı derecelerde kabul etmesi gerekçesiyle bir zümrenin diğerini ötekileştirmesine olan karşı duruşudur.

²⁶⁵Eröz; 1991, s. 28.

²⁶⁶Eröz; 1991, s.26.

²⁶⁷Eröz, 2014a, s.212.

Maveraünnehir İslamlaştıktan sonra tasavvuf cereyanı İslamiyet'in takip ettiği yollardan Türkistan'a girmiştir. Herat, Nişabur ve Merv 10. yüzyılda nasıl mutasavvıflarla dolmaya başladıysa, 11.yüzyılda Buhara'da Fergana'da şeyhlere tesadüf edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte Mehmet Eröz'ün de belirttiği gibi; Türkler arasında tasavvuf cereyanı yavaş yavaş kuvvetlenmiştir. Din aşkı ile mücehhez birçok derviş tarafından göçebe Türkler arasına yeni akîdeler götürülmüştür.²⁶⁸

Türk içtimâî çevresi bu süreçte dervişlere alışmıştır. Onların sadece Allah rızası için verdikleri öğütleri eski kamların, şamanların öğretilerine benzeterek yürekte gelen bir ilgi ile benimsemişlerdir. Şamanizm'i bırakarak Müslümanlığa geçmiş Türkler arasında bu yeni dinin çeşitli derecelerde benimsenmiş olması sebebiyle eski gelenek ve göreneklerin henüz canlı olduğu göçebe Türk topluluklarında, eski din ve inanışlarla bir arada yoğrularak yorumlanan bir İslamiyet ortaya çıkmıştır.²⁶⁹ Mehmet Eröz de Alevi Bektaşî esaslarında yer alan kimi mistik kabulleri bu bağlamda değerlendirmiştir.

Mehmet Eröz'ün konu üzerinde büyük bir hassasiyetle durmasının sebebi; öncelikle bu dînî yorum farkından doğan anlayış kalıpları şekillenmesidir. Aynı dine inanan fakat iki farklı dini yaşayan ayrı iki sosyal zümre gibi bir oluşumu fark edip engellemek istemesidir. Çalışmanın, "Alevilik Bektaşîlik ve Türk Toplumu" başlıklı kısmında bu konuda detaylı bilgi verildiğinden dolayı burada daha ziyade Mehmet Eröz'ün eski Türk dininin tesirlerinin Sünnî cemaate nispetle daha yoğun yaşandığı zümreler olan Alevi ve Bektaşî zümrelerinin dini inanışlarının Şamanizm ve Totemizm ile olan bağlantısına nasıl baktığına yer vermekle yetinilecektir.

Daha önce belirttiğimiz gibi Mehmet Eröz, Şamanizm inancının yansımalarının devam ettiğini belirtir. Şamanizme Totemizmden geçen kültürlerin dini hayattaki etkileri hala izlenmektedir. Mehmet Eröz; yer ve su kültürlerinden, ölümler kültüründen, orman kültüründen bahseder. Örneğin dağ kültürü; Çinlilerle anlaşmalarını "Hun dağı" denilen bir dağın tepesinde yapan Hunlardan beri yaşamaktadır. Eski Türkler kurbanlarını, Gök-Tanrı'ya yakın olduğuna inandıkları yerlerde, yüksek dağ tepelerinde keserlerdi. Bu gün ise, Edremit havalisi Alevi Türkmenlerinin, Baba ve Sarıkız yatırlarını her yaz ağustos 15'e doğru

²⁶⁸Eröz, 2014a, s.227.

²⁶⁹Eröz, 2014a, s.229.

ziyaret edip, dağın üstünde kurban kesmeleri adak ve kurban kültleri ile ilgilidir. Bunlar sadece Alevi Bektaşilerde değil, Sünnî Yörükler ve yerleşik Sünnî köylülerde de yaşayan totem kaynaklı etkilerdir. Bu etki kültürel alanda yaşaya gelen uygulamalarda daha bariz olarak hissedilmektedir. Mehmet Eröz, Edremit Alevilerinden alınan bir duâya yer verir; şöyle ki; Camcı Köyünde nineler karnı ağrıyan torunlarının karnına ellerini koyarak: *“Dağlar, taşlar, ulu ağaçlar, ulu dağlar, ulu çaylar gelin. Çocuğumun karnının ağrısını alın da gidin”* diyerek üç defa bu duayı tekrarlar ve ağrının kesileceğine inanırlar. Eröz' e göre bu, dağ ve su kültü ile bağlantının göstergesidir.²⁷⁰

Bu vesileyle; Mehmet Eröz'ün yaptığı araştırmadan yaklaşık 30-40 yıl sonra Türkiye'nin farklı bir coğrafyasında, Burdur Gölhisar Kargalı Köyünde iskân edilen Alevi yurttaşlarımızla 2000 yılı Ağustos ayında yaptığımız bir görüşmede duyduğumuz bir tekerlemeyi ve hikâyesini tarihin yazısız kitapları toprağa kavuşunca unutulmaması için bize İraz Çelik'in anlattığı şekliyle aktarmak isteriz:

“Çam dallarına yenibahar yürürse, biz ağaçtan bir dal koparıp, kabuğunu kavlatıp içini oyarız. Evde çocuklar uyurken öttürmek için kavala benzer bir düdük yaparız. Çam dalını koparıırken, bıçakla kabuğuna vura vura tekrar ede ede söyleriz bunu. Ne zaman ki, taze dalın kabuğunu kavlatıp, soymaya başlayana kadar. Kabuk soyuldu mu susarız. İşte çam dalı ölmeden eve gelsin diye söyleriz... Karatavuk, şimşim boruk, öldün koruk²⁷¹, çıyanlar miyanlar kavladı, sen neden kavlamazsın? Diye diye söylemezsen çam dalı ölür, buradaki sesini evde çıkarmaz...”

Burada dikkate değer olan, 2000 senesinde, Anadolu'nun tam ortasında, çam ağacının canlı olduğuna inanan ve onun dalını koparıırken kurban keserken başında duâ okumaya benzer gibi bir ayini yaşayan; kendi duâsını okuyan bir kültürle karşılaşmaktır. Bu; Mehmet Eröz'ün çok değer verdiği Orta Asya'dan gelen milli kültürün hala yaşamakta olduğunun ispatıdır.

²⁷⁰Eröz, 1991, s.30.

²⁷¹Bölgede kullanılan şekliyle; Boruk, çalıya benzer bir tür ot, Şimşim ateşin etrafında dönerek oynan bir tür çocuk oyunu, koruk ise olmamış bitki anlamındadır.

Eski Türklerde izlenen yer-su kültü etrafında gelişen bir inanç biçimi de dağların ve mağaraların kutlu sayılmasıdır. Mehmet Eröz' e göre, İslamiyet'in kabulünden sonra da bu inanç biçimini, İslamiyet öncesi akidelerin gerek Sünnî gerek Alevi Türkmenlerde, Yörüklerde "evliya" itikadına dönüşerek devam edişi şeklinde izlemek mümkündür. Türkiye'nin dağlarında, köylerinde ve kentlerinde sayıları on binlerle ifade edilebilecek yatırlar vardır. Bu yatırların her birinde evliyaların var olduğuna inanılır. Halk vicdanı, eski inançlarını İslam evliyası akidesi şeklinde sarsılmaz bir imanla devam ettirmektedir. Bu imana, eski gelenek ve göreneklerle beslenen sağlam bir İslam inancısı demek daha doğrudur.²⁷²

İslamiyet'ten önce dilekler, niyazlar doğrudan doğruya o mekânda bulunan ruhtan dilenirken, İslamiyet'ten sonra bu yatırlar ve içinde yatan evliyalar aracı vaziyetine gelmişlerdir. Artık Allah'ın sevgili kulları olan ve Allah'a sözü, nazı geçen evliyanın yardımını dilemek yoluna gidilmiştir. Eğer onu razı edebilirse dileklerin gerçek olacağına inanılmaktadır.²⁷³ Görüldüğü gibi, eski Türk dini inanışlarının yansıması hem Sünnî hem de Alevi Türklerde izlenmektedir. Bu gün ülkede Sünnî Türklerin yaşadığı köylerde camilerin her vakit dolup dolup taşmadığı gibi, yatırların eşliğini aşındıran zümre de tamamıyla Alevi vatandaşlardan oluşmamaktadır.

Fakat genel yaklaşım olarak Türk Alevilerinin dini ritüeller başta olmak üzere, İslamiyet'i yaşayışları, Sünnî Türkler tarafından kabul görmezken, diğer taraftan Oryentalist yaklaşımlar da bu inancı farklı mecralara çekerek yorumlamak istemişlerdir. Mehmet Eröz; başta Hasluck olmak üzere, Franz Babinger, Jacop ve Birge gibi yabancı ilim adamları ve bazı yerli araştırmacıların Hristiyanlık ile Alevilik Bektaşilik arasında bağ kurmaya çalıştıklarını üzüntü ile aktarmaktadır. Bu savın; bu cemaatlerde birçok Hristiyan inancının ve müessesesinin yaşadığı ve birçok Hristiyan azizinin Alevi Bektaşi büyüğü olduğu üzerine inşa edildiğini beyan eder. Devamla; "Allah, Muhammed, Ali" üçlemesinin Hristiyanlıktaki "baba-oğul-kutsal ruh" üçlemesine benzediği; on iki imam ve on iki hizmet ile on iki Hristiyan havarisi arasında ayniyet olduğu, vaftiz ile cem ayini öncesi alınan abdestin benzediği, İsa'nın kanı sayılan şarabın Alevi inancında da Hüseyin'in kanı sayılıp

²⁷²Eröz, 2014a, s.401.

²⁷³Eröz, 2014a, s.403.

içildiği, papazların bekârlığı ve Bektaşî babalarının bekârlığı, aforoz ile düşkünlük, günah çıkarma ile baş okutma, piskoposluk tacı ile Bektaşî babalarının elifî tacının benzerliği gibi sayısız argümana dayanan bu söylemlerin derine inemeyen ve gerçeğe dayanmayan iddialar olduğunu belirtir.²⁷⁴

Türk insanının İslamiyet'i yorumlayış şekillerinden olan Alevilik ve Bektaşîliğin, Hristiyanlık ile bağlantısı olduğu görüşünün toplumda var olan ötekileştirmeyi ve dolayısı ile zümresel küskünlüğü daha da arttıracak bir gerçektir. Mehmet Eröz; Alevilik ve Bektaşîlikteki uygulamaların ve müesseselerin ne Hristiyanlık ne de, Yahudilikle bağlantılandırılmasını doğru bulmamıştır. Ona göre benzerlik denilen şeylerin hepsi zoraki çabalar. Rakamların, renklerin, kurban tığlanmasının, törenlerin esas manası eski Türk dini ve kültürü ile bağlantılıdır. Örneğin Alevilerdeki tavşan eti yememek bir kısmın iddia ettiği gibi Tevrat'taki kayıtlarla değil, ancak Totemizm zamanındaki izlerle açıklanabilir.²⁷⁵

Mehmet Eröz'ün sosyolojik anlatımında ve yorumunda, Türk dini yaşayışı içerisinde değil Hristiyanlık veya Yahudilik; başka bir dinsel yapılanmadan geçen hiç bir iz bulunmaz. İslam'ın egemen inanış biçimlerine uymadığı gerekçesiyle dikkat çeken veya Sünnîlerce kabullenilmeyen birçok unsurun tek kökeni Eski Türk Dinidir. Mehmet Eröz, eserlerinde, bu iddianın ispatına yönelik onlarca örneğe yer vermiştir. Örneğin, Altaylı Şamanların ayin esnasında hayvan derisinden bir göğüslüğü olan açık cübbe ve üzerinde dağ tavuğu tüyü olan kırmızı bir külah giydiklerini aktaran Mehmet Eröz; bu kıyafetin Alevî dedelerinin ve Bektaşî babalarının kılığına çok benzediğine dikkat çeker. Nitekim Isparta tahtacılarından olup İzmir'de oturan Veli Çavuş isimli bir yaşlıdan aktardığına göre; pirlar iç kurbanda kızıl bört (kızıl taç) , dış kurbanda kızıl poşu giyerler. Mehmet Eröz, burada Şaman taçları ile Bektaşî-Alevî elifî taçları arasında büyük benzerlik olduğunu belirterek; taç giymeyi Bâtini veya Zerdüştlüğe bağlamanın yanlış olduğunu bu geleneğin Hun Türklerine dayanan bir Türk geleneği olduğunu belirtir.²⁷⁶

Mehmet Eröz, ayin-i cem ile kamlık dini ayinleri arasındaki benzerliğe de değinir. Türk dünyası ve öteki Şamanist cemiyetlerde yapılan törenler ile Kızılbaş Alevilerdeki törenlerde bütün toplumun üyeliğinin bulunduğu ve sır bakımından da aynılık gösteren bir

²⁷⁴Eröz, 2014a, s.199-200.

²⁷⁵Eröz, 2014a, s. 212.

²⁷⁶Eröz, 2014a, s.98-99.

törenler bütünlüğü vardır. Orta Asya'da yapılan kurban ayinleri tıpkı Alevilikteki iç kurban-dış kurban gibi bir kısmı açık bir kısmı gizli olacak şekilde yapılmaktaydı. Yer Tanrısı Erlik için kesilen kurban yurtta(çadırda) veya mezarlık başında yani açıkta yapılırdı. Mehmet Eröz bunu adaklar, ölüme bağlı kurbanlar, kurban bayramında kesilen kurbanlarda olduğu şekliyle "*bizdeki dışarı kurbanı gibi*" diyerek anlatmaktadır. Bay Ülgen (Gök Tanrısı) için kesilen kurban ise kuytu bir kayın ormanında, تنها bir köşede büyük bir gizlilik içinde kurban edilirdi. Bunu da Kızılbaşların içeri kurbanına benzetebileceğimizi söyleyen Mehmet Eröz; kapalı cemiyetlerin ve bunlarda görülen sır saklamanın çok eski zamanlara dayanan içtimâî bir hadise olduğunu belirtmektedir.²⁷⁷ Şüphesiz toplumsal ayrışmayı derinleştiren ve tarafları birbirine düşman eden Alevi Sünnî ayrışmasını en hassas yerinden haksızca "toplanıp mum söndürüyorlar" düzeyinde analiz etmenin acısını daha fazla yaşamamamız için bu ilmî görüşlerin üzerine düşünülmesi ve gereken önemin verilmesi gerekmektedir.

Mehmet Eröz, cem törenini, ferdi vicdanlar üzerinde yer etmiş, damgasını vurmuş olan kolektif tasavvur şeklinde, Alevilik Bektaşilik inanç sisteminin ana direği olarak görmektedir. Bu sosyolojik vakadan habersiz olanların dışarıdan çeşitli hükümler vermesinin gayet normal olduğunu söyler. İşin esası anlaşılınca önyargının ne kadar yanlış olduğu ortaya çıkacaktır.²⁷⁸ Mehmet Eröz'ün ilmi gayretleri de daima bu doğrultuda olmuştur.

Eski Türklerde ahlak nasıl sağlam ise Kızılbaş Türkmenlerde ve Yörüklerde de öyledir diyen Mehmet Eröz, aileye verilen önemin, kocanın karısına iyi davranmasının bir tarikat emri ve Türk töresinin icabı olduğunu özellikle belirtmektedir.²⁷⁹ Türkler eski dinlerinde olduğu gibi yeni dinde de, kadın erkek bir arada bulunuyorlar ve ayinlerini büyük bir vecd ve heyecan ile müzik ve raks (sema) ile yapıyorlardı diyen Mehmet Eröz; eski tarihlerde Yeseviliğin Orta Asya Göçebeleri arasında bu sebeple hızla kadar yayılma başarısı gösterdiğini ifade eder.²⁸⁰

²⁷⁷Eröz, 2014a, s.320.

²⁷⁸Eröz, 2014a, s.320.

²⁷⁹Eröz, 2014a, s.324.

²⁸⁰Eröz, 1992, s.10.

Türklerin kadınlı erkekli toplantılar yaparak buralarda içki içip eğlenmeleri, çalgılar çalıp sema etmelerinin töreleri icabı olduğunu vurgulamak isteyen Eröz; İslamiyet'i kabulden sonra da adetlerini terk etmeyerek onları İslami bir kılığa soktuklarını söylemektedir. Örneğin, kimi yörelerde hala izlenen içki içilmesi alışkanlığına "sekahüm sırrı" denilmesi eski Türk dininden gelen bir geleneğin, Kuran'dan delillendirilmesi gayretinden başka bir şey değildir.

Mehmet Eröz, Kurandaki el-insan suresi 21. ayetteki "*sekahüm rabbuhum şaraben tahura*" (Rableri de onlara gayet temiz şarap içirmiştir) bildirisinin bulunduğunu söyleyerek adetlerinin kaynağını İslamiyet'te bulmaya uğraşan bu insanların tamamen eski Türk töresi örf ve âdetini yaşamakta olduklarını ifade etmiştir.²⁸¹

Eski Türklerdeki Kamlık/Şamanlık dininde dünyada yaşamakta olan insanla, ölmüş olan ataları arasında çok yakın bir münasebetin bulunduğu inanılır. Yaşayan ile ölen arasındaki bu bağın gücü, atalara ardı arkası kesilmeyen bir saygıyı gerekli kılar. Bu bağı sağlayan ise ruhlarla bağlantı kurabilen şamandır. Atalara olan bu bağlılığı Alevilik Bektaşilikte de görürüz. Mezarlıkların bu sebeple mesire alanları gibi olduğunu gözlemlediğini aktaran Mehmet Eröz, bu olguyu, bir Tahtacı dedesinden duyduğu "*ölümüz çok kıymetlidir*" sözünü aktararak vurgulamıştır.²⁸²

İbn-i Fadlan seyahatnamesinde kıyafetleri, silahları ile oturur durumda gömülen Türklerden bahsedilmektedir.²⁸³ Bu gün Isparta/Burdur Alevilerinde görülen ölülerini yeni ve temiz kıyafetlerle, başının altına yastık koyarak ve kefenin üzerine yeni battaniyeler, yorganlar örterek defnetme işlemini de belki bu geleneğin devamı olarak yorumlamak mümkündür.

Mehmet Eröz, kimi Bektaşi topluluklarında ölen insanın canının hayvan şekline girebileceğine inanıldığını yazar. Tarikata göre ölmek, başka bir diyara göçmektir. Tasavvuftaki devriyye inancı da eski Türk dininin tesiri altındadır. Eski Türkler ocak etrafında düğümlenen bir atalar kültü oluşturmuştur. Mehmet Eröz'ün söylemiyle atalar kültü, ocak kültürünü doğurmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı yanması ataların o ocakta,

²⁸¹Eröz, 2014a, s. 346.

²⁸²Eröz, 2014a, s. 359-360.

²⁸³Ramazan Şeşen, *İbn-i Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınevi, 2015, İstanbul, s.15.

o yurttta o çadırda devamlı şekilde bulunması demektir.²⁸⁴ Alevi Bektaşî meydanlarında ocağın yeri büyüktür. Ocak aydınlıktır, ışıttandır, ocak çığleri pişirir, ona niyaz edilir.²⁸⁵

2016 yılı 13-15 Mayıs tarihleri arasında Türkiye'nin son göçerleri olarak Yörük kültürünü yaşayan Sarıkeçililerin On Birinci Geleneksel Göç Kervanı Etkinliğinde program akışının Kur'an Tilaveti, Mevlid-i Şerif okunması ve dua edilmesi ile başlayıp, ardından ocağın yakılması ile devam edecek olması ocağa verilen önemin ve yaşayan bir kültürün yansımaları olarak değerlendirilebilir.²⁸⁶

Ölüm ve yas adetleri de eski Türk topluluklarında, Şamanistlerde, Batı Türklerinde, Alevi ve Sünnî Türkmenlerde büyük benzerlikler gösterir. Ölenin arkasından verilen "ölü aşından" Oğuz Destanında bahsedildiğini söyleyen Mehmet Eröz; Göktürklerin de ölüyü anmak için kurban kestiklerini, herkesin katıldığı büyük ziyafetler verdiklerini çeşitli vesikalardan derlediği ilmi delillerle anlatmıştır. Kaşgarlı Mahmud' un dört yüz sene sonra yazdığı büyük eserinde de aynı şekilde yuğ denilen ölü yemeğinden bahsedilir.²⁸⁷

Gerek Eski Türk dininde, gerekse İslamiyet'te olsun bütün Türklerin ölüm adetleri birbirine benzemektedir. Hunlardan, Göktürklerden başlamak üzere bütün Türklerde ölümün üçüncü, yedinci, kırkinci günlerinde ve yılında "aş" verilme âdetinin görüldüğünü belirten Mehmet Eröz; bugün de Sünnî olsun, Alevi olsun, tüm Türklerin bu geleneğe uyduğunu söylemektedir.²⁸⁸

Mehmet Eröz, Alevilik ve Bektaşîliğin birçok yönden eski Türk dini ve eski Türk kültürü ile bağlantılı olduğunu eserlerinde ve makalelerinde çok kez ele almıştır. Bu benzerlik sadece Türklerin İslam'a ısınmasına vesile olan duygusal bir "benzetme"den ibaret değildir. Örneğin; kam ve şamanların dede ve babalar ile benzerliği sadece Türklerin geleneğe bağlılıklarıyla oluşan bir benzetme şeklinde yorumlanmamalıdır. Aynı zamanda maddi kültür unsuru olarak sayılabilmesi mümkün olan, giyim kuşamdan takılan başlıklara kadar benzerlik de dikkat çekicidir. Kamların hayır dualarının dede ve babaların gülbankları ile olan benzerliği de birçok yerde var olan benzerlikle beraber değerlendirilmelidir.

²⁸⁴Eröz, 2014a, s.361.

²⁸⁵Eröz, 2014a, s.363.

²⁸⁶13-15 Mayıs tarihleri arasında Çoka Çeşmesi Mevkii, Hacıbaba Dağı, Kâzımkarabekir/Karaman'da 11. kez düzenlenecek olan Sarıkeçili Yörüklerinin kültürel devamlılığını sağlamak için yapılan etkinlik.

²⁸⁷Eröz, 2014a, s.348.

²⁸⁸Eröz, 2014a, s.374.

Mehmet Eröz'ün aktardığına göre; topluluğun dini ve dolayısı ile sosyal düzenleyici lideri olarak kabul ettiği dedenin belirlenmesi, kamlık gibi soydan gelir. Her ikisinde de soyda var ise kam olunabilir veya dede olunabilir.²⁸⁹ Şamanların vecd ile kendinden geçişi Bektaşilik ve Kızılbaşlıkta görülen ölmeden ölme, kendini manen kurban etme ile aynı olgudur.²⁹⁰

Kamların, "mesleğe girmesi" sırasında toplumca tanınması için bir törenler dizisi yapılmaktadır. Bu törenlerin, kimi Türk topluluklarında dokuz güne kadar sürdüğü gözlemlenmiştir. Yapılan törenin bir parçası olarak iki eline asa verilen genç şaman bir keçe üzerine oturtulup havaya kaldırılır. Keçe üzerine oturtulup havaya kaldırma bir Türk geleneği olarak çok eski zamanlardan beri Türk devletlerinde süreklilik gösteren ve otorite kabulü simgesi olarak yaşamış olan bir gelenektir. Türk töresi, lider seçiminin hukukilik ve meşruluğunu, lideri belli usullerle ak keçe üzerine oturtup havaya kaldırma akîdesine bağlamıştır. Lider Türk töresinde siyasî ve hukukî idareyi temsil ettiği kadar, askerî ve dînî otoritenin de temsilcisi olarak içtimâî hayatın neredeyse tamamını kapsayıcı bir gücü temsil etmektedir. Mehmet Eröz, sonraları unutulmuş bu devlet töresinin kabulü seremonisinin Türk Kızılbaşlığında yakın zamana kadar yaşadığını söyler.²⁹¹

Mehmet Eröz, Alevilik ve Bektaşiliğin dayandığı kaynakların Müslümanlık, İslam tasavvufu, Türk töresi ve Şamanizm olduğunu gösterme gayretinde olduğunu özellikle belirtir ve bunun amacını şöyle açıklar:

"Akıllı ve vicdanlı olanların kabul edecekleri üzere, yanlış yorumlara, şüphe ve dedikodulara yol açan bazı Alevilik itikad ve ibadetlerinin, yabancı kaynaklara değil, eski Türk dinine dayandığını göstermektir. Böylece onlara karşı gösterilen soğukluğu ve haksız damgalanmaları önleyebiliriz. Yoksa en gelişmiş din olan ve Türklerin seve seve kabul ettikleri, başlarına taç yaptıkları, kılıcı ve kalemi oldukları İslam dininden en ufak bir sapmayı ima eden bir maksat yoktur.. Dinimiz zorlama dini değildir; hoş gören, müsemmaha gösteren bir dindir. Eski Türk din kalıntılarının halk inanışları içinde, örf-

²⁸⁹Eröz, 2014a, s.291.

²⁹⁰Eröz, 2014a, s.294.

²⁹¹Eröz, 2014a, s.297.

adetler halinde yaşaması Müslümanlığa hiç bir zarar vermez, aksine Müslümanlıktan uzaklaşmak tehlikesi ile karşı karşıya bulunanları dinimizin sinesine çeker. Çünkü akıllı bir din ve milli kültür politikası takip edilmezse, milyonlarca Alevi Türkün küstürülüp uzaklaştırılması vebali altına girilmiş olunacaktır."²⁹²

Bu söylem; Mehmet Eröz'ün kabul sürecinde din olarak İslamiyet'i sevgiyle kabul eden, ancak toplumsal şartlardan dolayı farklı seviyelerde yaşayabilen, Türklük ortaklığını ezelden getiren bir cemiyetin insanların bu ortak şuuru ebediyete götürmesi için çalışan bir mütefekkir olduğunu izaha kâfidir.

Aleviliğin İslamiyet'in farklı bir yorumu olarak doğuşu ve yayılışı kadar, Alevilik ve Bektaşiliğin Türk toplumu içinde yaşanışı ve bunun cemiyetteki akisleri de Mehmet Eröz için ayrı bir önem taşımaktadır.

2.4-Alevilik Bektaşilik ve Türk Toplumu

Şia Arapça şua kökünden gelir. Misafir uğurlamak, peşinden gitmek, bir kimsenin yardımcısı olmak, ayrılmak, firkalaşmak gibi anlamlara gelir. Kuran'da da firka, bölük, taraftar anlamında kullanılmıştır. Erken dönem Şii müelliflerinden Nevbahati, "Şiatu Ali" (Ali Taraftarı) denilen ve peygamberin vefatından sonra Ali'nin imam/halife olduğunu öne sürenlerin oluşturdukları firka olarak tanımlar. Şia; Hz. Ali'nin, Hz. Peygamberden sonra nass ve tayinle halife olduğuna inanan ve imametini kıyamete kadar Ali'nin soyundan devam edeceğine ve tüm imamların masum olduklarını düşünen tüm toplulukların ortak adıdır.²⁹³

Türklerin İslam ile tanışmaları Hz. Peygamberin vefatından sonraki dönemde olmuştur. Türkler İslam dairesi içine girdiklerinde, İslamiyet'in özünde olmayan, fakat farklı yorumlamalar ve siyasallaşma sonucu ortaya çıkan uygulamalarla karşılaşmışlardır. Şiilik; bahsi geçen dönemdeki siyasallaşma ve hilafeti elde tutma veya hak etme iddiaları

²⁹²Eröz, 2014a, s. 456.

²⁹³Hasan Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:36, Sayı.1, 1997, s.79-80.

sonucu ortaya çıkan İslam mezheplerindendir ve ayrı bir bakış olan Mürcie yorumu ile birlikte Türklerin İslamlaşma sürecinde büyük etkileri görülmüştür.²⁹⁴

Ancak, belirtmek gerekir ki; Şia'nın bir kolu gibi zikredilmesi mümkün ise de Alevilik ülkemize özgü bir dini guruptur.²⁹⁵ Mehmet Eröz'de Türk Aleviliğinin bilinen anlamdaki İran Şiiliğinden çok farklı olduğunu, bu inancın eski Türk itikatları ile bağlantılı olduğunu kabul eder. Aynı görüşü, Baha Said, Mehmet Fuad Köprülü ve Hilmi Ziya Ülken başta olmak üzere birçok müellifin kabul ettiğini belirterek kendisinin de bu görüşte olduğunu beyan eder.²⁹⁶ Bu görüş büyük oranda doğrudur. Zira ülkemizdeki Aleviliğin oluşum süreci ile Şii düşüncenin oluşum süreci birbirinden çok farklıdır. İslâmiyet'ten önce Türkler arasında tam bir din birliği ve hâkimiyeti sağlanamamış, ancak toplumsal yaşantılarında dini taassup ve aşırılıktan kaynaklanan -İran ve Bizans'ta yaşandığı gibi- din ve mezhep kavgalarına da rastlanmamıştır.²⁹⁷

Mehmet Eröz, Aleviliği sadece Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi olarak dilbilimsel ve geleneksel algılarla açıklarken, Şiiliği ayrı bir başlık altında ele almıştır. Şiilik Hz. Ali'yi tutanlar Ali taraftarlığı demektir diyen Mehmet Eröz, İslam Ansiklopedisindeki “Şia” maddesinden bir alıntı yaparak tarif eder Şii düşüncüyü. Buna göre, peygamberin ölümünden sonra Ali'nin meşru halife olarak kabul edilmesini hareket noktası addeden birbirinden çok farklı İslami mezheplerin büyük bir zümresi için kullanılan müşterek isimdir.²⁹⁸

Bu bağlamda; Mehmet Eröz, Şii düşüncenin Zeydiler, Gulat ve İmamiler olarak üç ana kola ayrılabilceğini söyler. Şia ve Şiilik için ve aynı zamanda bu yorum içinde bulunan Zeydilik ve İmamilik kolları için “İslamiyet'e dâhildir” yorumu yapan Eröz, Gulat için aynı şeyi söylemenin güç olduğunu belirtir.²⁹⁹ Galiye (Gulat) ile ilgili bazı mevhumların Türk Alevi -Kızılbaş zümrelerde de kısmen bulunduğu bahseden Mehmet Eröz, bunların az olduğunu Türk Aleviliğini etkileyen esas tesirin Şamanizm ve Eski Türk kültürü

²⁹⁴Mürcie hakkında daha detaylı bilgi bakınız: Prof. Dr. Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları)

²⁹⁵Adnan Demircan, *Kerbelâ, Kader ve Belâ*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014, s.117.

²⁹⁶Eröz, 1992, s.7.

²⁹⁷Metin Bozkuş, “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İslamiyet’in Türkler Arasında Yayılması” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 1998.

²⁹⁸Eröz, 2014a,s.50.

²⁹⁹Eröz, 2014a,s.51.

olduğunu³⁰⁰ ısrarla birçok yerde belirtmiştir. Bu açıklamanın zaruriyetini hisseden Mehmet Eröz'ün gayesinin yine Sünnî vatandaşlar tarafından oluşan ötekileştirmeyi azaltmaktır. İslam tarihinde, mezhep ve tarikat edebiyatında Arapça dil kaidesine göre Hazreti Ali'yi sevmek ve saymanın Aleviyet/Alevilik kavramı ile ifade edildiğini belirten Mehmet Eröz, Hz. Ali'yi sevene Alevi denildiğini ve bu sevginin normal ve makul ölçüde olanı yanında, derece derece Hz. Ali'yi tanrılığa ulaştıracak kadar marazi şekillerinin de mevcut bulunduğunu ifade eder. Bu sevgi birçok hallerde Ehl-i Beyt sevgisi ve saygısı ile bir arada yürütülmektedir.³⁰¹

Mehmet Eröz, temel ilmi prensibini şekillendiren birleştiricilik, bütünleştiricilik ekseninde Alevi ve Sünnî vatandaşlarımızın ayrıldığı konuların, aslında ayrılık yaratacak konular olmadığını anlatmak için öncelikle Aleviliğin temellerinden, “tevilla ve teberra” esasından bahsetmiştir. Eröz, Sünnî olan ile olmayan arasında tevella prensibinin hiç bir fark ifade etmediğini söyler. Sünnîler de Hz. Ali'yi sevmek ve onun düşmanlarını sevmemek, Ehl-i Beyti sevmek konularında birleşirler. Eröz Ehli Beyt sevgisinin Şii -Alevi zümreler olan Safevilerle savaşıyan Kanuni Sultan Süleyman'da bile görüldüğünü ifade etmiştir.³⁰² Bu bağlamda teberra konusunda mevcut bulunan herhangi bir ortak duruş hakkında ise yeterli açıklamada bulunmamaktadır.

İslam ile tanışmaları Emeviler dönemine rastlayan Türkler, Abbasiler iktidarında, bu ilişkide yeni bir döneme girmişlerdir. Daha önce ilgili bölümde belirtildiği gibi; 751 Talas savaşından sonra ticari faaliyetlerin de yoğunlaşması ile İslam'a yakınlık başlamıştır. Bu süreçte muhalif Alioğullarının; merkezin etkisinin az olduğu yerlere çekilmeleri sonucu, bu muhalif dervişler ve şeyhlerle yaşadıkları coğrafyada karşılaşma imkânı bulan Türklerin, bu dervişleri eski Türk dinindeki kamlarla irtibatlandırmaları³⁰³ ve bu dervişlerin öğretileri Türlerin yeni dindeki ihtidasını hızlandırmıştır.

Sonraki ilerleyiş sürecinde; kılı kırk yaran fikhî uygulamalar göçebe hayat şartlarına uymadığı için,³⁰⁴ dervişler yolu ile yayılan sufilik ve tasavvufi düşünceler ekseninde yeni

³⁰⁰Eröz, 2014a, s.53.

³⁰¹Eröz, 2014a, s.41.

³⁰²Eröz, 2014a, s.43-47.

³⁰³Ramazan Uçar, *Alevilik Bektaşılık-Abdal Musa Tekkesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 50.

³⁰⁴Rami Ayas, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri*, İz Yayıncılık, İstanbul,2012, s.44.

dinin öğretilerinin dervişlerin, babaların, müsamahalı anlatımları ile öğrenilmesi, onların hoşgörülü tavırları İslamiyet algısının Türk toplumunun bir kısım zümresinde Alevilik olarak şekillenmesini başlatan bir süreç ortaya çıkarmıştır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında; yerleşik hayata geçen Türklerin İslamiyet'in ana argümanlarını genel Sünnî itikat çerçevesinde daha üst düzeyde yaşıyor olduklarını izlemek mümkündür. Bu anlamda “diğer zümre” diyebileceğimiz, Alevi-Bektaşî zümreleri arasında ise İslamiyet sadece ibadet ve öğreti olarak değil, topluma etki eden diğer birçok alanda farklı şekillerde tezahür etmiştir. Ortaya çıkan yapay ayrılığın ilk nedeninin bu olduğunun kabulü toplumu anlamlandırmak bakımından önemlidir.

Şehirlerde yerleşik hayat süren ve yüksek tabakaya mensup olarak düşünülebilecek zümre İslam'ın kitabi kültürü ve İran Kültürü etkisinde kendine has elit ve doğruluğu tartışmaya kapalı bir din yorumu geliştirmiştir. İslamiyet'i kültür merkezlerinden uzak yerlerde, sadece kelime-i tevhidden ibaret sathî bir İslam bilgisi ile yaşayan Türkmenlerin ise uzun zaman Şamanî inanış ve yaşayışlarını İslamiyet'le uzlaştırmış olmaları,³⁰⁵ özünde aynı inancı yaşayan iki zümrenin birbirine yabancılaşmasına yol açmıştır.³⁰⁶

Ayrıca; bu yabancılaşmanın, dini inancın yanı sıra farklı kültürel yapıların toplumda yer etmesi sebebiyle olduğunu da gözlemleyebiliriz. Yani birbirine yabancılaşma sadece dini yorum nedeniyle değildir. Bunun sonucunda oluşan farklı kültürler de ayrışma sebebidir. Mehmet Eröz'ün üzerinde uzun araştırmaları olan Yörükler inanış şekli bakımından Sünnî doktrine bağlı olmalarına rağmen, yerleşiklerle olan yaşayış farkı nedeniyle içtimâî sahada birbirleri gıyabında konuşabilen iki farklı zümre ortaya çıkmıştır.

Hâlihazırdaki Türk göçebeleri veya yirmi otuz yıl öncesine kadar göçebe olanlar ve yaşlı göçebe Yörükler; konargöçerliği, Yörüklüğü, Türkmenliği üstün görmektedirler. Şehirli ve yerleşik Türkmenleri, asaletini aslını kaybetmiş, aciz, korkak, zavallı bulmuşlardır. Bunlara “manav artığı, kılıç Müslümanı” gibi yakıştırmalar yapıldığını söyleyen Mehmet Eröz; Alevi olan Türkmen aşiretlerinin bu sıfatlara ilave olarak "yezidin torunları" yakıştırmalarını yaptığını söylemiştir. Hatta yüz yıl önce yerleşen eski Yörüklere;

³⁰⁵Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006, s.72

³⁰⁶Eröz, 2014a, s.203.

halen Yörüklüğünü devam ettirenlerce adeta “başka bir kavim” gibi bakıldığını da ifade eder.³⁰⁷

Alevilik Anadolu’da yıllardır araştırılması ve hasmane duygular olmadan bir değerlendirme yapılması en zor olan olgulardan biri olarak gerçekliğini korumaktadır. Yapılan çalışmalar kimi zaman taraflı olarak başlamış, sonuçlanmış veyahut da bir neticeye bağlanılmadan kalmıştır. Mehmet Eröz, bu hassas konuda bilimsel disiplinden taviz vermeden ülkedeki en geniş çaplı ve gerçek alan araştırmalarını yapan bilim insanıdır.

Türkiye'deki Alevilik Bektaşilik üzerine ilmi amaçlarla, misyonerce amaçlarla veya ideolojik düşüncelerle ilgi duyan çeşitli araştırmacıların erken dönemlerden beri eserler yayımlamış olduklarını bize aktaran Mehmet Eröz; bunların en bilinenleri arasında “Osmanlı Tarihi” isimli eserinde Hacı Bektaş ile Yeniçeri Ocağı arasındaki ilgiden bahsederken bu konuya değinen Von Hammer'in geldiğini söyler. 1891 de V. Luschan "Die Tahtadji Und Andere Peste Der Alten Bevolkerung Lykiens" adıyla Tahtacılar hakkında bir eser yazmıştır. Türkiye’de ise bu alanda Besim Atalay, Yusuf Ziya Yörükan ve Fuad Köprülü’nün yanı sıra, Çelebi Cemaleddin Efendi, Sakallı Rıfkı Bey, Hilmi Ziya Ülken, Baha Sait gibi isimleri sayabileceğimizi de aktarır. Mehmet Eröz, ilmi içeriğin yanı sıra edebiyat alanda da bu konuda yazılmış çok çeşitli eserler olduğunu belirtirken; ayrı bir paragrafta Yakup Kadri’nin “Nur Baba” isimli romanının ise objektif bir tahlile dayanmadığını özellikle beyan eder.³⁰⁸

İnanç ve itikat bakımından Sünnî ve Aleviler arasında hayret edilecek derecede yakınlık mevcut olduğu görüşünde olan Mehmet Eröz; kimi Alevi köylerinde camilerin yapıldığını belirtir. Bilecik, Bozüyük İlçesi Kızılıcapınar Köyüne bir kurban bayramında gittiklerinde, köylülerin kurbanlarını kesmiş olduklarını, tertemiz bir cami ve şadırvan yaptırdıklarını, yakında yer alan ve Sünnî olan Karakeçili köyünün ise bunların Müslümanlığına şüphe ile baktıklarını söylerken aynı soydan, aynı dinden, aynı oymaktan olan insanların bu halini " *içler acısı*" olarak niteler.³⁰⁹

Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik isimli eserinin ikinci bölümü için "Müslümanlık ve Alevilik" başlığını kullanmıştır. Bu başlıktan hemen sonra böyle bir

³⁰⁷Eröz, 1991, s.85-86.

³⁰⁸Eröz, 2014a, s.30-31.

³⁰⁹Eröz, 2014a, s.173.

başlığın ilk bakışta tuhaf görüldüğünü de belirtir. Alevi ve Bektaşilerin Müslüman olduğu, inanç bakımından İslam inançlarına sahip olduklarını ifade eden Mehmet Eröz, kucaklayıcı ve müsamahalı bir Müslümanlık anlayışının Alevi ve Bektaşileri İslam camiası içinde saydığını; katı, dar ve müsamahasız, uzaklaştırıcı bir zihniyetin onları Müslümanlık dairesinin dışında tuttuğunu belirtir.³¹⁰

Bizzat araştırma yaptığı Kızılbaş Türkmen köylerinin bazılarında cami olmadığı halde İslam düşüncesinin yer etmiş olduğunu izlemiştir. Allah'ın varlığı ve birliğine, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi ve son peygamberi olduğuna, Kuran'ın Allah'ın kelamı olduğuna ve peygamberimize indiğine, Cebrail, Azrail, Mikail, İsrail ve diğer meleklerle, kadere, ahirete, mahşere inanıldığına, sırat köprüsü inancının aynen Sünnîlerde olduğu gibi kabulüne, mümin, münkir, münafık terimlerinin Sünnî kültürle aynı anlamda kullanıldığına değinen Mehmet Eröz, kısacası Kızılbaş Alevi köylülerinin de İslam'ın "*Amentüsüne*" gönülden bağlı olduklarını da özellikle vurgulamıştır.³¹¹

Tarihi kaynaklarda Safevi Hanedanı idaresindeki İran'dan "Kızılbaş" diye bahsedildiği gibi Anadolu ve Rumeli Türkmen oymakları ve Alevi Köyleri halklarına da bu ismin verildiğini belirten Mehmet Eröz, günümüzde ise bu ismin halk vicdanına musallat olan bir şekilde insafsızca ve bilgisizce "*mum söndü yapanlar, aile ve namusuna ehemmiyet vermeyenler*" anlamında kullanıldığını üzüntüyle belirtmektedir. Bunun toplumsal boyutta yaratacağı ayrılığın, ayrışmanın ve doğal kutuplaşmanın ise Kızılbaşların töre ve inanışlarını, müesseselerini inceleyip öğrenmek kadar, Kızılbaş kelimesinin dilsel anlamını bilmekle de ortadan kalkabileceğine inandığını bildirir.³¹²

Mehmet Eröz, bu konuda metodolojisini anlamlandırabileceğimiz şekliyle "*Türklerde Börk, Papak ve Keçekülâh*" başlıklı müstakil bir makale de yayınlamıştır. Tarihe baktığımızda kırmızı börk veya başlık giyenlere Kızılbaş denildiğini belirten Mehmet Eröz, vaktiyle Sünnî olsun Alevi olsun bütün Türkmen oymaklarının halklarının kızıl börk giydiklerini, Sünnîlerin zamanla kızıl börkü terk edince, yalnız Alevi toplulukların şapkası hükmüne girdiğini söyler.³¹³

³¹⁰Eröz, 2014a, s.173-174.

³¹¹Eröz, 2014a, s.168.

³¹²Eröz, 2014a, s. 92.

³¹³Mehmet Eröz, "Türk Kültüründe Börk Papak ve Keçekülâh", **Töre Dergisi**, 1973, Nisan, Sayı 23, s.3-6.

Mehmet Eröz bu bağlamda cem ayinlerinden ilmi bir girişle bahseder. Dünyanın çeşitli yerlerinde cemaat hayatı yaşayan kapalı topluluklarda, cemiyet içindeki itibar, yaş ve cinsiyet gruplarına bağlı olmaktadır. Buralarda belli yaşlar ve cinsiyetler için ayrı ayrı kapalı zümreler doğmuştur. Bunlara girebilmek, belli yaşı doldurmak veya belli bir cinsiyet grubuna mensup olmakla mümkündür. Ergenlik çağına gelen topluluk üyesi, yapılan bir törenle esas cemiyet üyeliği kazanır. Türk dünyasında ve öteki Şamanist cemiyetlerde, şaman olacak kimseler, sıkı yetiştirme safhalarından geçerek törenle "mesleğe" girer. Bektaşî tarikatı da buna benzer. Alevilerde bütün topluluk mensuplarının üyeliği söz konusudur. Sır bakımından ise hepsi aynıdır. Kurban ayinleri de gizli ve açık olarak iki şekilde yapılır diyerek olguyu anlamlandırma konusunda tarihsel bir arka alan oluşturan Mehmet Eröz; bu açıklamalar ile kapalı cemiyetler ve bunlarda görülen sır saklamanın çok eski zamanlardan beri var olduğunu ifade etmek gayretinde olmuştur. Ferdi vicdanlar üzerinde yer etmiş, damgasını vurmuş bu olgu, Alevilik-Bektaşîlik inanç sisteminin temelidir. Bu sosyolojik vakıadan habersiz olanların ise dışarıdan çeşitli hükümler vermesi normaldir diyen Mehmet Eröz; işin esası anlaşılınca bu ön yargıların ne kadar yanlış olduğunun ortaya çıkacağını düşünmektedir.³¹⁴

Mehmet Eröz, ilmi bir dikkatle Türk toplumunda Alevilik ve Bektaşîliğin hem kültürel ve tarihsel kökenlerini, hem Sünnî düşünce ile aynılığını anlatırken, aynı zamanda konunun ve "davasının" daha iyi anlaşılabilmesi için, Türkiye'de yaşanan Alevilik ve Bektaşîliği kendi içinde de analiz etmiştir. Mehmet Eröz, Kızılbaşlı Alevilik ve Bektaşîlikten ayrı tutar. Bunu açıklarken Türkiye'deki tüm köy Bektaşîlerinin Kızılbaş-Alevi adı altında toplanabileceğini, aslında esas ifade etmek istediğinin Şii, Kızılbaş ve Sünnî olan hemen herkesin Ehl-i Beyt sevgisi manasında Alevi sayılabileceğini ve bir ayırımın manasız olduğunu söyler. Ona göre; ayrı başlıklar altında incelenmesinin sebebi sadece, töre, usul, erkân ve müesseselerin farklı olmasıdır.³¹⁵ Denilebilir ki; Mehmet Eröz; Türkiye'de yaşanmakta olan Alevilik Bektaşîliğin, Sünnî inançla dahi aynılığını savunmaktayken, özünde kendi içinde Alevi Bektaşîlerin ayrılıklarının, uygulamaya dönük olduğunu kabul ederek, ritüeller ve dayanakları hakkında detaylı bilgiler vermiştir.

³¹⁴Eröz, 1993, s.33-36.

³¹⁵Eröz, 2014a, s.92.

Alevi Kızılbaş cemiyetinin her çocuğu doğuştan Alevidir. Bektaşilikte ise dışarıdan girme bir derneğe katılma gibi intisap ediş vardır. Belli şartları yerine getirip, belli kaidelere uymak ve bir babadan nasip almak suretiyle isteyen Bektaşi olabilir. Alevi-Kızılbaş Türkmenler bu ikisinin farkını kökten bitme/daldan yetme deyimleri ile açıklamışlardır. Anası babası Alevi-Kızılbaş olmayanın, Alevi-Kızılbaş olması mümkün değildir, Bektaşi olması ise mümkündür. Bektaşiliğe girecek, mürit olacak talibe, belli şartlar yerine getirildikten sonra törenle nasip verilir. Talip böylece nasip alarak Bektaşi olur. Bu törende Alevi erkânından farklı olarak nefsin kurban edildiğini sembolize etmek için talibin boynuna bir ip (tiğ-i bend) bağlanır. Bu törenden sonra bir kimse hangi dinden ve cemaatten olursa olsun Bektaşi olmuş olur.³¹⁶

Kelimededen de anlaşılmaktadır ki Bektaşilik Hacı Bektaşi Veli'ye bağlı olan ve onun yolundan giden anlamına gelmektedir. Tariklerinin piri olarak Hacı Bektaşi Veli'yi kabul edenlere, Bektaşi tarikatının usul ve erkânına uygun bir yaşayışa sahip olmalarına bakarak; ehli beyt sevgilerine, tevella ve teberra prensibi gibi hususlara yaklaşımlarına dayanarak Alevi diyebiliriz. Ancak bu Alevilik Sünnîlerin Ehli Beyt'e olan sevgilerini ifade eder manadan öteye geçmez. Türkiye'de her Bektaşi Alevi sayıldığı, halde her Alevi Hacı Bektaşi Veli'yi Horasan ereni sayıp hürmet etmesine rağmen Bektaşi değildir. Bu yüzden Köy Bektaşi'si ve Şehir Bektaşi'si ayrımı yapılmaktadır. Köy Bektaşilerine Alevi denildiği halde, Şehir Bektaşilerine Bektaşi denir.³¹⁷ Mehmet Eröz Türkiye'de yaşayan Bektaşilerin de bu şekilde ayrıldığını belirtirken Kırşehir çevresi köyleri, Balıkesir, Aydın köylerinde ve Edirne, Kırklareli köylüklerinde yaşayanların bu kaidenin dışına çıkarak kendilerine Bektaşi dediklerini de belirtir.³¹⁸

Mehmet Eröz Bektaşiliği Hacı Bektaşi Devresi ve Balım Sultan Devresi olarak iki ana bölüme ayırır ki, bundaki sebep Bektaşiliğin bahsi geçen ikinci devresinde köklü değişikliklere uğramış olmasıdır. Bektaşilik; Hacı Bektaşi Veli veya manevi evlatları tarafından kurulmuştur. Eski Türk dini inanış ve geleneklerinin İslam dini ve bir kısım Bâtîni fikirlerin bir halitası olan Bektaşi tarikatı, Balım Sultan tarafından yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu teşkilatlandırma esnasında, esaslarda da büyük değişmeler

³¹⁶Eröz, 2014a, s.78-79.

³¹⁷Eröz, 2014a, s.63.

³¹⁸Eröz, 2014a, s.64.

olmuştur. Mehmet Eröz' e göre Şehir Bektaşiliği ve Köy Bektaşiliği farkı da bu sebeple ortaya çıkmış olabilir. Örneğin, Alevi Bektaşi topluluklarında, köy Bektaşilerinde evlilik ve aile müessesesi esas olduğu halde, Balım Sultan hiç evlenmeyen (mücerret) bir dervişler zümresi yaratmakla en büyük farkı ortaya koymuştur. Balım Sultan Bektaşiler için evlenme yasağı koymuş, saklı evlenmelerin olmaması için küpe takma usulünü getirmiştir. Eröz; sonuç olarak Bektaşiliğin Balım Sultan'dan sonra büyük itibar kazandığını ifade etmektedir. Bektaşilik bu dönemde Anadolu'da, özellikle de Rumeli'de yayılmış, yeniçeri ocağı da manen Bektaşiliğe bağlanmıştır. Bektaşilik devlet nezdinde himaye edilen ve ilgi gören bir İslamiyet yorumu olmuştur.³¹⁹

Türkiye'de Bektaşilerin şehirlerde ve Hacıbektaş ilçesine yakın köylerde oturmakta olduklarını belirten Mehmet Eröz, Alevi-Kızılbaş zümrelerini ise bir kaç grupta incelemiştir. Birinci grup, Edirne Kırklareli çevresi Kızılbaş ve Bektaşileridir. İkincisi Balıkesir'den Muğla'ya, oradan Adana Hatay ve kısmen Maraş' a kadar uzanan dağlar üzerinde ve dağ eteklerinde yaşayan Tahtacılardır (Kızılbaş Türkmenler). Üçüncü grup ise, Balıkesir ile Aydın arasında toplu halde bulunan ve Rize -Trabzon dağlarında seyrek olarak rastlanan Çetmi (Çepni) köyleridir. Karadeniz Çepnileri tamamıyla Sünnileşmiş Batı Anadolu Çepnileri ise tamamıyla Alevi olup Çetmi adıyla anılmaktadır. Görüldüğü üzere, Edirne'den Karsa kadar Türkiye'nin her kent ve köyünde Alevi ve Bektaşilere rastlanmaktadır³²⁰

Kızılbaşları ise ayrıca değerlendiren Mehmet Eröz; çoğunluğu Türkmen oymaklarından ibaret Kızılbaş topluluklarının inanç ve adetlerine "yol ve "sürek" denildiğini belirtir. Kızılbaşların, "sürek sürmek" adını verdikleri yolları göreneğe ve şifahi rivayetlere dayanır. Yol ve sürek denilen törelerinin esaslarını gösteren kitaplara sahip değildirlere. Mehmet Eröz; bunun bir iki istisnasından bahsedilebileceğini ifade eder. Onun dışında her şey cemaat içinde, büyüklerden, dini lider denilebilecek kimselerden (dede, rehber ve diğer tecrübeli ihtiyarlardan) öğrenilmektedir. Hece vezni ile yazılmış deyiş, buyruk, ayet adı verilen nefesler; hayırlı adı verilen hayır dualar (gülbanklar), çeşitli

³¹⁹Eröz, 2014a, s.64-75.

³²⁰Eröz, 2014a, s.22.

toplantılarda saz çalınarak veya sözlü olarak okunmaktadır. Yol' un, sürekliliğin esasları bunlar vasıtasıyla aktarılmaktadır.³²¹

Mehmet Eröz; Herskovits'in "Man and His Works" isimli kitabından yaptığı alıntı ile okuması yazması olmayan (ümmi) cemaatlerde folklorun kültürde mühim bir yer işgal ettiğini belirtir.³²² Kızılbaş-Alevi Türkmenlerinden bahsederken, bu topluluğun çoğunluğunun okumamış Türk köylülerinden meydana geldiğini söyler. Orta Asya'dan getirdikleri İslam öncesi inançlarını inatçı bir ısrarla Alevilik adını verdikleri İslami bir cilâ altında muhafaza eden bu insanların; bu inançlar bütünü içine bazı Hurufî düşünceler veya hurafeler karışmış olsa bile temel ve esas itibarıyla Türk töresinden ve kısmen İslamî inançtan ibaret bir inanç sistemleri bulunmaktadır.³²³

Türkiye'de yaşayan Kızılbaş Alevi topluluklarının sosyal hayatında büyük yeri olan cem toplantılarında da eski Türk dininin izlerine rastlamak mümkündür. En az iki bin yıllık mazisi olan ve İslami renge bürünmüş bu dini toplantılar büyük bir gizlilik içinde yapılır. Maşerî vicdan ve kolektif ruh en yüksek seviyeye ulaşır, bu vecd ve toplumsal mukaddesat malum "mum söndü" zannının tamamen aksi yöndedir. Hak meydanı adı verilen, Hakkın, hakikatin orada doğduğuna inanılan birer ibadet meclisi olan ayin-i cemdeki ibadet, şeriattaki namaz karşılığıdır. Şeriattaki namaz imamın arkasında kılınır, tarikatta ise cemâl cemâle kılınır. Kâbe insanın gönlüdür. Âdeme secde ediniz ayeti gereği, insana secde edilir, Kâbe'nin etrafındaki halka namazı gibi halka ibadeti olur. Mehmet Eröz, bu yaşantıların da eski Türk töresinin İslami bir şekilde tevilinden, başka bir şey olmadığını söylemiştir.³²⁴

Mehmet Eröz, gerek kitabi araştırmalarının sonuçları, gerekse saha araştırmalarının sonucu olarak ulaştığı, derlediği bilgiler ışığında; göçebe ve yerleşik Türkmen oymaklarının (Alevi Bektaşilerin) ayin-i cem müessesesinin içeriği hakkında da geniş bilgiler verir. Kış aylarında çok zaman cuma akşamları yapılan bu toplantıların bazı tarafların iddia ettiği gibi içilen içki sebebiyle İran mitolojisindeki cem veya cemşid ile bir

³²¹Eröz, 2014a, s.101.

³²²Eröz, 2014b, s.123.

³²³Eröz, 2014a, s.101.

³²⁴Eröz, 2014a, s.124.

ilgisi olmadığını, ayin-i cem'in toplantı töresi, cem âdeti manasında olduğunu, cemin ise cemiyet, toplanma, toplantı manasına geldiğini söyler³²⁵

Türkiye'deki Kızılbaş-Alevi köylerinde toplumsal hayat kış aylarında canlanmaktadır. Dîni hayat gelenek göreneklere bağlıdır ve sosyal hayatın bütününe oluşturmaktadır. Ürünü kaldıran, hayvancılık işlerini, ağaç işlerini bitiren köylüler, kış mevsiminde dağlardan ve tarlalardan köylerine dönerler. Kış aylarında hemen her cuma akşamı yapılan cem toplantıları, ayin-i cemler başlar. Cemaat sıkı bir disiplin altında bulunur kurallar ve yaptırımlarla hareket eder. Yaz veya kış olsun bu topluluğu manevi bir baskı ve kontrol altında tutan otorite, dedenin şahsında, cemaatin titiz ve tenkitçi dikkatiyle güçlenen ve süreklilik kazanan din esaslarıdır³²⁶

Mehmet Eröz; Türkiye'de Alevilik konusunda araştırmalar yapan, dönemin "cesur" tabir edilen ilim insanlarından. Ethem Ruhi Fırlalı 3. Alevi Çalıştayında³²⁷ söz aldığı anda Mehmet Eröz için şöyle demiştir:

".....1980'li yıllarda ben kitabımı yazdım. Türkiye'de Alevilik, Bektaşilik, ondan önce çok sevdiğimi rahmetli arkadaşım Mehmet Eröz bir ilahiyatçı değildir, 1977 sonunda O bir sosyolog olarak o değerli, o güzel kitabını yazdı. O tarihten itibaren Türkiye'de hızlı bir biçimde özellikle Ankara İlahiyat Fakültesi başta olmak üzere Türkiye'nin çok değişik yörelerinde alan çalışmaları da dâhil olmak üzere pek çok Alevilik üzerine çalışma yapıldı."

Mehmet Eröz'ün bir röportajında söylediği şu cümleler bu konuda verdiği emeğin samimiyetini anlamamız için kâfidir kanaatindeyiz:

*"...eğer, namuslarına yüzde yüz inandığım Alevi Türklerle, Sünnî Türklerin kucaklaşıp, barıştıkları günü göremeden bu âlemden gidersem, gözlerim açık gitsin."*³²⁸

³²⁵Eröz, 2014a, s.109-112.

³²⁶Eröz, 2014a, s.120.

³²⁷3. Alevi Çalıştayı, 19 Ağustos 2011, Ankara. s. 42., <http://www.farukcelik.com.tr/images/editor/3.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.11.2015)

³²⁸Dağoğlu, a.g.m., s. 41.

3-DİN ve MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

Toplumunu oluşturan her öge birbiri ile bağlantılıdır ve birbirini etkiler. Bu etki denge sağladığı gibi, dengeyi bozabilir de. Topluma dair olguları, salt fonksiyonalist bir düzlemde değerlendirmeden önce, etkileşimin denge üzerindeki tesirinin kabulü gerekir. Din toplumdaki kurumların en önemlisi ve etki derecesi en yüksek olanıdır. Bu sebeple fonksiyonları bakımından ayrı ayrı incelenirken; cemiyeti oluşturan diğer öğelerinde dine etkisi ihmal edilemez. Bu bağlamda değerlendirildiğinde din ve milliyetin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi kaçınılmazdır. Din ile milliyetçilik ve hatta devlet kavramları arasında sıkı bir bağ vardır. Kültürel milliyetçiliğin, tarih boyunca süregelen ve değişmezliği kabullenilmiş olan ortak tarih, ortak dil ve ortak inanç gibi unsurlarla şekillendiğini; politik milliyetçiliğin ise değişmezliği söz konusu olmayan, sonradan öğrenilen ve öğrenilmeye devam edilen siyasi normlar etrafında ortak çıkar ve beklentiler çerçevesinde birleşen bireylerin arasındaki uzlaşma sonucu şekillendiğini söyleyebiliriz. Din, kültürel milliyetçilik algısının temelini oluşturmaktadır. Kültürel milliyetçilik ise, ilk olarak akla ortak bir milliyetçilik bilinci oluşması kavramını getirmektedir.

Toplumda millî kültürü hâkim kılmak veya başka bir toplumun baskısından kurtulmak ve bağımsızlık kazanmak için uyanan kültür ve siyaset eğilimlerini kapsayıcı her türlü hareket ise milliyetçiliğin farklı tanımıdır.³²⁹Batı çıkışlı milliyetçilik tanımı ise, kökende benzerlik gösterse bile, gayede bu tanımdan uzak manalar ifade etmektedir. Yaygın kabul gören yaklaşımın, milliyetçiliği 19. yüzyılın başında Avrupa'da icat edilen bir doktrin olarak yorumlayan görüş olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre milliyetçilik; insanlığın doğal olarak milletlere bölündüğünü, milletlerin de tespiti mümkün özel vasıfları olduğunu öngören ve buna bağlı olarak tek kabul edilebilir yönetim tarzının milletlerin kendi kendini idare etmesi yolu olduğunu sabitleyen bir argümandır.³³⁰

Milliyetçiliğin Avrupa kökenli yayılışı 1789 ihtilâlinde sonra kuvvetlenen bir doktrinin neticesi gibi görülse de esas neden ihtilal sonrası ortaya çıkan düşünsel alandaki atılımlardır. Farklı olarak milliyetçiliği Alman ve Fransız kökenli olarak kültürel ve etnik

³²⁹Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.206.

³³⁰Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çeviren: M. Haluk Timurtaş, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, s.18-19.

sınıflamalarla açıklamak da mümkündür. Anthony Giddens'a göre milliyetçilik, ya elitler tarafından yayılan ya da bir sosyal yapının bölgesel, etnik ya da dilsel gruplarının üyelerinin çoğunluğu tarafından benimsenen ve aralarında ortak yanlar bulunduğunu ima eden semboller ve inançların varlığıdır. Milliyetçilik düşüncesini 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıla ait bir olgu olarak gören Giddens'a göre, milliyetçilik, kavramsal ve zamansal olarak kapitalizm ile ulus-devletin ardışık olarak ortaya çıkışı ile yakından ilgili olmakla beraber, milliyetçilik kavramını ulus-devlet ile özdeşleştirmek, ulus-devletin salt olarak kapitalizmin ürünü olduğunu düşünmek kadar yanlıştır. Giddens, milliyetçiliğin Avrupa kaynaklı olduğunu öne sürmekle birlikte, burjuva liberalizminin bir getirisi olan milliyetçiliğin, Avrupa'nın yaşadığı faşizm deneyimi göz önünde tutulduğunda, siyasal yurttaşlık haklarının sağlayıcısı ve koruyucusu olmadığına inanır³³¹

İslamiyet'i, klasik yorumundan ziyade bir toplumbilimci kimliği ile ele alan Mehmet Eröz' de milliyetçilik eksenini tanımlayamamasak da, bu kaynaktan doğan milli bilinç ve din arasındaki münasebetin üzerinde önemle durmuştur. Toplumsal birliktelik başta olmak üzere ülke için gerekli olan her iyi âminin doğuşu ve devamı için gerekli olan, milletin gücü damarlarındaki asil kanda olduğu kadar, kalbindeki imanda da aranmalıdır.³³² Din, Mehmet Eröz'ün yorumunda da toplumun bir arada tutucusudur. Türklüğe has özelliklerin, din ile birleştirilip harmanlanması Mehmet Eröz' e göre içtimâî hayatta devamlılık ve istikrar için ön şarttır.

Mehmet Eröz, zaman zaman Türk oymaklarının, boylarının, uruklarının milli kültürlerinden koptuğunu söyler. Buna ilk misal olarak Selçukluları, sonra da Osmanlı padişahlarını örnek verir. İlk padişahların töreye bağlı sadeliğinin yanında Fatih devrinde Çandarlı Kara Halil Paşanın katli ile başlayan devşirme saltanatının bir sonucu olarak öz kültürümüze yabancı, halkı kaba, cahil gören bir zümre geliştiğini, bu halin Türk kültürünün uzvî bir şekilde inkişafına engel olduğunu belirtir. Bu dönemde seçkinler tabakası milli kültürün kaynağına yabancı, hatta onu düşman görür bir haldedir³³³

³³¹Anthony Giddens, *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, Çeviren: Ümit Tatlıcan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s.209-210.

³³²Türk milliyetçiliğinin yorumlanması konusunda bakınız; Nevzat Kösoğlu, *Milliyetçilik ve Yeni Yönelişler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi yayınları, Ankara, 2008.

³³³Eröz, 1977, s. 69-71.

Milli bilincin kaybolduğu dönemlerin tarihsel seyri izlendiğinde sonucun çok mutlu edici olmadığı aşikârdır. Bu Mehmet Eröz'ün millet olmak bilinci ile şekil alan milli kültüre verdiği önemin haklılığını ortaya koymaktadır. Bu manada tarihe baktığımızda sadece Müslümanlığın yani din olgusunun devletin devamlılığı için yeter şart olmadığını izleyebilmek mümkündür. Devlet-i ebed müddet geleneğinin, her kemalin içinde sakladığı zevali kabule dönüşmemesi için, din yanında birleştirici başka unsurlarında olması gerekir. Bunların başında gelen ise, bir toplumda süreklilik kazanmış olması gereken milli bilinçtir.

Bizde “milliyet” telakkisinin asırlarca din çerçevesi içinde kaldığını düşünmekte olan³³⁴ Mehmet Eröz, milli kültürümüzün (harsımızın) temel unsurlarından birinin din olduğunu belirtir. Dinden kasıt elbette İslamiyet'tir. Türkler olmasaydı, korkunç dalgalar halinde gelen Haçlı orduları önünde İran veya bugün Kudüs'te perişan olan Arapların kaç gün dayanabileceğini soran Mehmet Eröz'e göre, Türk milleti İslamiyet'e bu şekilde hizmet ederken, İslamiyet de Türk milletinin koruyucusu olmuştur. Milletimizi din temelinden mahrum ettiğimiz noktada gelecekteki nesiller eriyecek yok olacaktır. Türk milliyetinin koruyucusu, milli kültürümüzün en büyük desteği İslamiyet'tir.³³⁵

Ziya Gökalp, 1918 yılında yazmış olduğu “Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?”³³⁶ başlıklı makalesinde, bir ülke dâhilinde bulunan çeşitli Türk şubelerinin ayrı asabiyetler oluşturmasına izin verilmemesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bu makalede, siyasal ve kültürel bütünlüğü bozacağından endişe edilen böylesi bir mefkûre var ise ortadan kaldırılması gerektiğini belirten Gökalp, canlı ve kuvvetli olarak sadece “*Müslüman Türk Mefkûresinin*” bırakılması gerektiğine işaret etmiştir. Mehmet Eröz de, Gökalp tarafından varsayıldığı şekliyle, bütün Türkler Müslüman olduğu için, “*milliyetimizin esasını yalnız Türklükle Müslümanlık teşkil eder*” fikrine katıldığını ifade etmektedir.³³⁷

Milli bilinç ve din bağlantısından bahsedilen bu noktada Mehmet Eröz'ün üzerinde müstakil çalışmalarının da bulunduğu Hristiyanlaşan Türklerden bahsetmekte fayda vardır. Zira Mehmet Eröz, Hristiyan olan Türklerin zamanla Türklüklerini kaybetmelerini milli bilinç ve din bağı ile açıklamaktadır. Bu noktada din, milli bilincin koruyucusu olarak

³³⁴Eröz, 1983, s.10.

³³⁵Eröz, 1996, s.179.

³³⁶Ziya Gökalp, “Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?” **Yeni Mecmua**, Sayı 38, 1918, s.34-35.

³³⁷Eröz, “Türk İçtimai Teşekkülleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, **Töre Dergisi**, 1971 sayı 33, s.29-35.

konumlandırılmaktadır. Müslüman olan Türkler milliyetini korurken, Hristiyan olanlar Türklüklerini kaybetmiştir.

İslam dini milli kültürümüzü yaşatmakta büyük hizmet görmektedir ³³⁸diyen Mehmet Eröz; Bulgar Türklerinde bu olumsuzluğun net bir şekilde izlendiğini ifade etmektedir. Bulgar Türkleri zamanla Hristiyanlığı kabul ederek Slavlaşmışlardır. Günümüze Türklükten eser olarak ancak yoğurt yapımı, ayran gibi kültürel birkaç unsur kalmıştır. Buna karşın İdil'deki Utigur Bulgarları ve Kuzey Kafkasya'daki Müslüman Türklerin milli benliklerini koruyarak yaşaya geldiklerinin izlenebilmesi mümkündür.³³⁹

Din değiştiren veya İslamiyet dairesi dışındaki başka bir dinde yer alan Türklerin din değiştirme tecrübelerini sosyoloji ve tarih ile değerlendirmek gerektiği görüşünde olan Mehmet Eröz; bunun tarih felsefesinden farklı olarak, tarihin sosyolojik yorumu ile yapılabileceğini söyler.³⁴⁰ Mehmet Eröz bu manada yaptığı çalışmalarda geçmişte Türk uruklarının milli bilinç yerine kabile bilincine sahip olmalarının Bizans Devletinin çok işine geldiğini, asırlarca Türklerin bu şekilde birbirine kırdırıldığını ifade etmektedir. ³⁴¹

Dinini Hristiyanlık olarak seçen Türklerin milli vasıflarının da yok olduğunu çok eserinde tekrarlayan Mehmet Eröz; Bizans'ın 6.yüzyılın başından itibaren iskân ve askere alma yolu ile asimile etme çabaları sonucunda Türklerin kendilerini Rum zanneder olduklarını aktarmıştır. Ataları Oğuzlara, Hunlara, Göktürlere bağlı olan Türk urukları, Karadeniz'in kuzeyinden ve güneyinden gelerek Anadolu'yu Türk vatanı yapmışlardır. Mehmet Eröz; bunlardan Müslüman olanların birbirleriyle milli bilinç ekseninde kaynaştıklarına işaret ederken; Hristiyan olan ya da kalanların Ermeniler içinde Ermenileştiğini veya Yunanistan-Bulgaristan'da iskân edilerek Rumlaşıp Slavlaştıklarını savunur.³⁴²

Burada Mehmet Eröz'ün yapısal tespitlerinden ziyade, genel algısı üzerinde düşünmek icap ettiği kanaatindeyiz. Mehmet Eröz; Türklük bilincinin milli bilinç olduğunu, çok eskilerden beridir devam eden ve töre ile şekillenen bu bilincin adeta bir üst kimlik

³³⁸Eröz, 1996, s.74.

³³⁹Eröz, 1983, s.5-9.

³⁴⁰Eröz, 1983, s. 1.

³⁴¹Eröz, 1983, s. 3.

³⁴²Eröz, 1983, s.18-23.

olduğunu vurgulamaktadır. Alt kimlikler ise, toplumda ayrışmaya sebep olabileceği için üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Alt kimliklerin; Türklük üst kimliği ile çatışmaya girmemesi ve üst kimliğe baskın gelmemesi için İslamiyet ortak bir payda olarak değerlendirilmektedir.

Mehmet Eröz, günümüzün tek “bağısız – bağlantısız” Türk ülkesi olan Türkiye’ de devlet ve millet hayatının sağlamlığı ve devamlılığının temel şartlarından birinin alt kültür gruplarının milli kültür ve yapı içinde kaynaşması ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. “Türkiye halkları” şiarı ile bölünmeye çalışılan Türk milleti bu bağlamda değerlendirilirse oldukça homojen bir kitle teşkil ettiğini izlenecektir. Bütün kitle içinde; Mehmet Eröz’ün deyişi ile “Rumeli’den gelenler, Osmanlı Türkiye’sinden oralara gönderilip iskân edilenler ve Kırım yolu ile Karadeniz’in kuzeyinden oralara akıp giden Türk topluluklarının çocukları da yer almaktadır. Diğer kültür unsurları bakımından benzerlikler gösterebilir de; bu grupların kültür ortaklığında ilk sırayı Müslümanlık almaktadır. Mehmet Eröz; aynı dînî vicdana sahip bulunan bu Evlâd-ı Fâtihânın, İslamiyet, beraberlik, adaleti yayma isteği ve cihangirlik ülküsü ile yoğrulmuş milli bir devlet siyaseti ile eski milli şuuruna kavuşturulabileceğine inanmakta olduğunu ifade etmiştir.³⁴³

Türk içtimâî tarihinin çok da eski sayılmayacak dönemlerinde; bu mehalik ve muhataradan sakınmayan³⁴⁴ milleti, iskân politikaları ile sakin ve yerleşik hayata alıştırmak kolay olmamıştır. Bu ıslah hareketi süresince Türklük bilinci ister istemez ikinci plana itilmiş, sonraları milli kültür ve dini bağdaştırma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Mehmet Eröz, bu noktada fert olarak da, cemiyet olarak da dinimizden çok şey aldığımızı³⁴⁵ söyleyerek İslamiyet olmadan milliyetin, milli bilinç olmadan da İslamiyet’in olamayacağı yönünde saf tutan mütefekkirler ile aynı mahiyette düşünmekte olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye’de milliyetçilik Osmanlı Devletinin sarsılmaya başladığı son dönemlerinde ortaya çıkan fikir akımlarından beslenerek ortaya çıkmıştır. Yıkılmayı engellemek ve devletin sürekliliğini sağlamak amacı ile ortaya atılan görüşler ise, neredeyse taraftarları olan düşünce insanların sayısı kadar farklı şekilde yorumlanmıştır.

³⁴³Eröz, 1992, s.7-8.

³⁴⁴Cevdet Paşa, *Tezâkir*/21-29, Yayımlayan: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.133.

³⁴⁵Eröz, 1996, s.74.

Türkiye özelinde ise, Tanzimat'tan itibaren gittikçe artan huzursuzluklara ve çözülmeye çare bulmak amacı ile siyasal çerçevede ilk önce düşünsel safhada yer bulan “Bu ülke nasıl kurtulur?” problematiği çerçevesinde dönemin Türk aydınları arasında görülen temel fikir akımlarının Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık gibi isimler aldığını görmek mümkündür. Bu fikirlerin büyük çoğunluğunda, dönemin fikir insanları temel konjonktürde son çıkarım olarak çözülmeyi önleyici unsuru İslamiyet ile Türklüğü birbirine kaynaştırmak olarak işaret etmişlerdir. Süreç içinde Batının ilmini almanın Türk kültürüne ve dini hassasiyetlere zeval getirmeden mümkün olabilmesi fikrinin de umumiyetle kabul gördüğünü izleyebilmemize olanak veren akımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla din ve milliyetçilik unsurlarının her ikisinin de birleştirici etkisi göz önünde tutulduğunda, her iki gerçekliğin de toplumun ve dolayısı ile devletin devamı için elzem olduğu düşüncesi öne çıkmıştır.

Mehmet Eröz'ün milliyetçilik anlayışını; kaçınılmaz hale gelen, ümmetten millete geçme sürecinde Türk Modernleşmesi olarak adlandırılacak bir tarihi zaman anlamlandırmasında doğan ve genel anlamda kabul gören yaklaşımlardan olan Türkçülük ekseninde ele alabiliriz. 19 yüzyılın başlarında yine devletin kurtuluşu umudu ile Batı ile ilişkiler sıklaşmıştır. Ancak; Osmanlı Devletinin yavaş yavaş çözülme belirtilerinin başladığı dönemde girişilen yenileşme hareketlerinin ordu ile başlaması ve sınırlı kalması dolayısıyla süreç, bürokrasi ve sonrasında da eğitimde yeniliğe gidilmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Batı ülkeleri örnek alınarak açılan okulların yanı sıra, birçok genç Batı'ya eğitim almak için gönderilmiştir. Söz edilen genç nesille birlikte yeni bir bürokratik sınıf oluşmuştur. Oluşan bürokratik sınıf, dönemin materyalist ve pozitivist akımlarının etkisinde kaldıkları için fikri anlamda dini öteleyen bir duruş ortaya koymuşlardır.³⁴⁶

Dinin ötelenmesi fikri, Türk toplum yapısına uymadığı için, cemiyetin tavanında benimsense bile, tabanın ısrarla reddettiği Batıcılık akımı, günümüzde hala etkisi görülen tepkisel birikimin de sebebi olarak değerlendirilebilir. Türk kültür yapısına uymayan ve zoraki şekilde yapılan değişmeler, her ne kadar halisane bir tavırla yapılmış olsa da, bileylenen ve ithal kültüre yabancı olan halkın bugün olduğu gibi, dün de bunu benimseyebileceğini düşünmek iyi niyetli hayaller olarak kalmıştır.

³⁴⁶Orhan Türkoğlan, *Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.242.

Din olgusunun işin içine girmesi ile gönüllere hoş gelen bir takım akımlar da uzun vadede Türk ülkesinde yer tutmamıştır veya sonuçları itibariyle vaat edilen "güzel günlere" ulaştıramamıştır. Milli sınırları aşan bir İslam birliği, fikri; Erol Güngör'ün deyimiyile romantik bir hayaldir. Zira milliyet farkını hesaba katmayan bir İslam düşüncesinin dayanağı, İslamiyet'ten ziyade milliyetçiliği etkisizleştirmeye dayalı bir siyasi duruş olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla bu görüşün de gerçekliğinin ve inanılrlığının sağlam bir dayanağı olması oldukça güçtür. Tüm İslam âleminin tek bayrak altında toplamak, çokça taraftar toplayacak bir görüş olsa bile; hem dini bir emir değildir, hem de mümkün değildir.³⁴⁷

Mehmet Eröz'ün milliyetçilik telakkisine temel oluşturan Türkçülük akımı ise, Türklük ve İslamiyet'in bir arada yorumlanması olarak kendini göstermiştir. Türkçülükte esas olan, dini inanç ile oluşturulan "milli kültürün" toplumu oluşturan fertlere varoluşsal bir huzur ve güven vereceği görüşüdür. Ancak burada söz konusu olan dini inanç resmi, kurumlaşmış bir dini yapıdan ziyade, halk arasında tasavvufi mahiyette varlığını sürdüren ve halkın büyük ölçüde rağbet ettiği sivil İslam'dır.³⁴⁸

Mehmet Eröz'ün milli şuura da dayanaklık eden; milliyet ve millet anlayışı Türkiye genelinde bir kesimde mevcut bulunan, pejoratif anlam ifadesiyle "ırkçılığı" ifade etmemektedir. Bunu açıklarken o; Sadri Maksudi Arsal'ın millet tarifini kullanır: "*Millet, antropolojik manada ırk birliği ile birbirine bağlanmış fertlerin mecmuu olmaktan ziyade, millî ruh birliği ile müşterek tarih, müşterek kültür, müşterek maşeri ruh, millî seciye, lisan, örf ve âdet birliği ile birbirine bağlanmış insanlar kitlesinden ibaret etnolojik ve psikolojik varlıktır.*" Çokluğu Oğuz (Türkmen) olmak üzere, Kuman-Kıpçak, Kazak, Peçenek, Çiğil, Karmuk gibi Türk uluslarının, Türkiye Türklüğünün soy temelini teşkil ettiğini söyleyen Mehmet Eröz; "soy"dan, biyolojik ve antropolojik manadaki "ırkı" değil, etnolojik ve sosyolojik anlamdaki "soy"u, tarihî ve içtimaî menşei birliğini anlamamız gerektiğini ifade etmiştir.³⁴⁹

Halk ve milletin çoğu zaman birbirini tamamlayan, bazen birbirine aykırı düşen iki mefhum olduklarını belirten Mehmet Eröz, fikir, ideoloji ve hareketlerin de bunun etrafında

³⁴⁷Erol Güngör, *İslam'ın Bugünkü Meselerleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, s.157.

³⁴⁸Mehmet Akgül, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Yayınları, Konya,1999, s.321.

³⁴⁹Mehmet Eröz, "Türk Milli Birliğine Doğru", *Töre Dergisi*, Sayı:9, 1972, s.15-50.

şekillendiğini belirtirken, içtimâî ve kültürel bütünlüğe kavuşmuş, milli kültürünü yaşayan halkların “millet” haline geldiğini, milletin dayandığı nüfus varlığının ise halka tekabül ettiğini dile getirir. Onun deyişiyle; millet haline gelememiş topluluklar da halktır.³⁵⁰

İnsan zümrelerinin hacim olarak en büyüğünün, yükseklik bakımından en ulvisinin millet olduğunu söyleyen Mehmet Eröz, millet ile milliyet arasındaki farkı açıkça ifade etmenin güç olduğunu da belirtir. Siyasi varlığı, vatani, devleti olmadan bir millet yaşayamaz. Milliyet duygusu ise aile ocağında başlar, okulda ve toplumsal yaşamda verilirse toplumların yaşaması mümkündür. Bunun yanında milliyetin güçlendirilmesinde dinin de çok önemli bir rolü olduğunu belirten Mehmet Eröz; Panslavizm ve Yeni Ortodoks Hareketinin din ve milliyetçiliğin sıkı bağıını gösterdiğini söyler. Din ile milliyeti bir tutan Ellenizim hareketi kuvvetle muhtemel ki belki de Hristiyan, Peçenek, Kuman Türklerinden olması gereken Karaman Rumlarının, yani anadili Türkçe olan Karamanlı Hristiyanların Grekleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Eröz; milliyetçiliğin; milletlerin müstakil siyasi varlıklar halinde yaşamasını sağlayan, milli devletle içtimâî zümre arasındaki kader bağıını kurak şuur olarak tanımlanmasını³⁵¹ uygun bulmaktadır.

Atatürk Cumhuriyeti de büyük ölçüde yukarıdaki satırlarda bahsedilen Türklük ve milliyetçilik anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Ancak Atatürk'ün ölümünü izleyen yıllarda tıpkı Weber'in karizma olgusundaki gibi, bir anda lider gitmiş ve asıl öğretiden çok farklı şekillerde yorumlamalara dayanan uygulamalara şahit olunmuştur. Atatürk Milliyetçiliğinde dinin yok sayılması abartılarak gerekçelendirilmiştir.

Bunu açıklamak için ise; Türklerin İslam dinini kabul etmeden önce de büyük bir millet olduğu ifade edilir, fakat Müslüman olduktan sonraki dönemde, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ne de başka benzer başkalarının Türklerle birleşip bir millet oluşturmadıkları savunulur. İslamiyet ile milli bağların güçlenmesi bir tarafa, bilakis; İslamiyetin Türk milletinin milli bağlarını gevşettiği ve milli heyecanını uyuşturduğu tezi ortaya atılmıştır. Bu tez, savunucularına göre çok normaldir, çünkü İslamiyet'in amacı bütün milliyetlerin üzerinde hepsini kapsayan bir ümmet siyasetidir.³⁵² Atatürk milliyetçiliğinde dinin yeri yokmuşçasına yapılan bu yorumların yanında, siyasi erk

³⁵⁰Eröz, 1977, s.338-339.

³⁵¹Eröz, ,2014b, s.85-87.

³⁵²Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yayınları, Ankara 2007, s.47.

şekillendirmesi ile de oluşan dini istismar sonucu Türkçü nitelendirilen birçok aydın için 44'den 80'li yıllara kadar tabutluklara giden yolun taşları döşenmiştir.³⁵³

Türkiye'de fikir akımlarının ve düşüncenin siyasete bağlı gelişme göstermesi ve politize olması, fikir insanlarını da bu arenada var olabilmek adına gruplardan birine dâhil olmaya zorlamıştır. Bu anlam yakın tarihimize göz atan herkesin acı hatıralarla karşılaşmasına yol açmaktadır. "Türk'ü Türk'e kırdırmak" olgusu siyasetle özdeşleştirilen sahada da, darbeler ve ihtilaller gibi faturalarla oldukça ağır sonuçlar vermiştir. Mehmet Eröz'ün fikri çalışmalarını çoğunlukla 1973-1983 arası yıllarda verdiğini izleriz.³⁵⁴ Bu dönem Türkiye'de her fikri yaklaşım gibi Türkçülük ve milliyetçilik kavramlarının tartışılmaya devam edildiği bir dönem olmuştur. Anılan dönem, fikir akımlarından ayrı bir teşkilatlanma halinde gelişen ülkücü hareketin de doğduğu yıllar olarak kabul edilebilir. Mehmet Eröz'ün akademisyen kimliği ile yakın durduğu Türkçülük, Milliyetçilik ve Müslümanlık yorumu içeren ülkücü hareket 1968 yılında Ankara'da üniversite gençliğini içine alan ülkü ocaklarının kurulması ile başlamıştır.³⁵⁵

1960 ve sonrasındaki yıllar, tüm dünyada öğrenci hareketlerinin yoğun olarak yaşanmaya başladığı yıllar olmuştur. Türkiye'de de aynı durum izlenirken, bunun yanında, Osmanlı Devletinin son yıllarında olduğu gibi yoğun fikri tartışmaların olduğu seneler olarak da hatırlanmaktadır. Durum ve şartlar değişik olsa bile, sokaklara inen her Türk gencinin asıl amacı gönülden ve tüm kalbiyle inanarak Türkiye'nin bağımsızlığı ve refahı için uğraş vermek olmuştur. Bahsi geçen dönemde yaşanan 6.filo olayları ve devamında "kanlı pazar" olarak hatırlarda kalan çatışmalarda sahneye sürülen her Türk çocuğunun millet için çırpınırken bir anda birbirlerini kırar hale getirilmiş olması bu gün itibariyle hala siyasi getirim olarak kullanılmaktadır.

Mehmet Eröz, tüm tartışmaların ötesinde, samimi bir Türk milliyetçisi olarak yaşarken, akademik anlamda bu duruşunun gereğini yapmıştır. Atatürkçülük konusunda tavizsiz olan Eröz, Atatürkçülük ile Türk milliyetçiliğini, Türk milliyetçiliği ile Türk milli

³⁵³Arslan Tekin, "3 Mayıs'ta Ne Olmuştu?", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/3-mayista-ne-olmustu-30655yy.htm>

³⁵⁴Aksoy-Yorulmaz, a.g.e., s.54.

³⁵⁵Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976, s.141.

kültürünü milli birlik bağlamında birleştirmeyi hedef edinmiştir.³⁵⁶ Eröz; Türkçülüğü tamamen bir milli kültür hareketi olarak görmektedir. Türk siyasi birliğinden kaygılananların ona “pan” sıfatını ekleyerek Pantürkizm veya Panturanizm adını verdiklerini belirtir.³⁵⁷Türk milletini bütünleştirmek Mehmet Eröz'ün çeşitli vesilelerle ifade ettiği gibi Türkçülüğün ülküsüdür.³⁵⁸ Bu görüş onun milliyetçilik anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Mehmet Eröz'ün bakış açısında dinimiz ve milliyetimiz birbirinden ayrılmaz iki olgudur. Şehirlerin eritici havası ve milli kültürümüzü yıkmaya çalışan cereyanlar karşısında, bir şahıs şayet dini terbiye almamışsa, dini inancı zayıfsa, milliyeti mevcuda getiren değerler bakımından da erimeye mahkûm olacaktır. Şayet kendisi dinini ve milli şuurunu muhafaza edebilirse bile, dini terbiye olmadığı takdirde, çocuğu ve kendinden sonraki kuşaklar kaybolacaktır. Bu günkü şartlar içinde İslamiyet olmadan, sadece Türk milli kültürü ile inancını devam ettirmek imkânının fertler için mümkün olmadığını belirten Mehmet Eröz;

*“Türk töresinin canlı olduğu köy ve oymaklarda yaşamayan, kitabi kaynaklardan da bunu alma imkânını tam bulamayan şehir çocuklarının milli kültürlerini ancak İslam dini yardımı ile koruyabileceklerini”*³⁵⁹ beyan etmiştir.

4-DİL VE DİN İLİŞKİSİNE YAKLAŞIMI

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban”³⁶⁰ şeklinde tanımlanan dil; genel anlamda daha çok; toplum hayatına dair öğelerden kültür ile etkileşim içinde olduğu varsayılan bir olgudur. Kültürlerin var olabilmesi, belli bir seviyeye ulaşabilmesi varlığını

³⁵⁶Aksoy- Yorulmaz, a.g.e., s.13.

³⁵⁷Eröz, 1977, s.289.

³⁵⁸Eröz, 1977, s.192.

³⁵⁹Eröz, 1977, s.271-272.

³⁶⁰TDK Sözlüğü,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.577250ee768a06.38516983
(Erişim Tarihi: 01.01.2016)

sürdürebilmesi ve gelen kuşaklara aktarılabilmesi için, dilin öneminin büyük olduğu³⁶¹ gerçeği, dilin neredeyse kültür ile eşanlı yorumlanmasına yol açmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde dil ve kültürün karşılıklı etkileşimi noktasından ziyade; din/dil bağlantısına ve Mehmet Eröz'ün bu konudaki fikirlerine yer verilecektir. Farklı bir anlatımla ifade etmek gerekirse; dil-kültür; kültür-din bağlantısından yola çıkılarak din-dil bağlantısına varma yolu izlenecektir.

Bu bağlantıya dikkat çekme sebebimiz ise; Türkiye özelinde evrensel bakıştan farklı bir duruş olarak; daha hassas bir şekilde dilin din ile özdeş tutulmasıdır. Bu bakışı oluşturan sebepleri başlıca iki grupta toplayabiliriz:

1-Geleneksel toplumlarda dinin sosyal hayata her alanda dâhil olması.

2-Dil Devrimi gibi bir olgunun toplumca içselleştirilemeden ve istenmeden zora dayalı bir kültür değişmesi halinde yaşanmış olması.

Dinin sosyal hayatta her alana dâhil olması şeklinde ifade edilen birinci durum; kutsal ile olan bağın ciddi anlamda önemli olduğu Türkiye gibi ülkelerde izleyebileceğimiz ve izlemekte olduğumuz yansımaların anlam karşılığını ifade etmektedir. Bu dâhiliyeti, gelişmekte olan ve geleneksel yapının (ya da muhafazakârlığın) ağır bastığı, güçlü olduğu,³⁶² toplumlarda günlük hayatın her alanında dinin etkisinin, kültür kadar baskın oluşu şeklinde açıklayabiliriz. Bu durum sebebiyle toplumda “dinsel bir dil” kullanılması gelenekselleşmiş ve din ile dil aynılaştırılmıştır.

Burada; "dinsel dil" kavramı ile kastedilmek istenen; toplum içinde kullanılan dini terim veya dinsel anlam ihtiva eden, ima eden sözcüklerin, dini değer kastı olarak veya olmayarak kullanılması durumudur. Konuşmayı bağlarken "eyvallah", günaydın yerine “hayırlı sabahlar” demek, olması arzulanan dünyevi/maddi meseleler için “inşallahı”, çok beğenince “maşallahı” eksik etmemek Türk toplumunda bir seçimdir. Ancak; bu ve benzer kelimelerin kullanımı, kullananın duruşunu ifade ettiği gibi, bir dil alışkanlığı da olabilir. En seküler Türk insanının bile “Allah izin verirse” cümlesi ile bağlamadığı bir konuşmaya

³⁶¹Rahim Tarım, "Atatürk Ve Türk Dili", **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/9, 2013, s.96.

³⁶²Seyyid Sancak, "Kur'an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde Empati Kavramı", **AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Güz 2015, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:6, s.42-71.

nadir rastlanan bir toplum dokusunda, dinsel dili, toplumsal bilinçaltında bulunan dînî şuurun dışı yansıması olarak yorumlayabilmek mümkündür.

Bahsedilen dinsel dilin büyük kelime yekûnu Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Kuran'ı Kerim'in Arapça indirilmiş olması, Türk insanının dinine olan saygısından ötürü bu dile ait her şeyi kutsallaştırmasına yol açmıştır. Bu gün Türkiye'de Arapça yazılı her kâğıdın kutsal bir şey olarak değerlendirilmesi günlük hayatta çoğu kez karşılaştığımız bir gerçekliktir. Türk halkının İslamiyet'e saygısı, Arapça kökene dayanan sözcüklerin kutsallaştırılması kadar, günlük hayattaki selamlaşma, kutlama, dilek ve temenniler içeren sözcüklerin de dînî içerikler kazanmasına yol açmıştır.

Bu noktada, ülkedeki aydın kesimde mevcut olan dil kaygısının çeşitli şekillerde ortaya konan tezahürlerine bakmakta fayda vardır. Ülkemizde, dilin toplumda anlaşmayı sağlayan bir unsur olmasının ötesinde, siyasi ve politik bir yönlendirmenin de sebebi olabileceği gerçeği üzerinden hareket ile dil etraflı düşünce savaşlarının yaşandığı bir dönem olmuştur. Örneğin sağ görüşlülerin "yaşayan Türkçeciler", sol ideolojiyi savunanların da "öz Türkçeciler" yahut "tasfiyeciler" olarak anılması günümüzde vasfını yitirmiş bir kategorilendirme olarak görünmekle birlikte cumhuriyet tarihimizin bir gerçeğidir.³⁶³

Kökene Osmanlı Devletinin son yıllarında başlayan yenileşme hareketleri, dil eksenli olarak doruk noktasına Cumhuriyet döneminde çıkmıştır. Din-dil ilişkisinin Türk toplumunda bu kadar önem arz etmesinin ikinci maddesi olarak yukarıda belirtilen neden işte bu dönemde yaşananlarla ilişkilidir.

1876 Anayasasında resmî dil olarak kabul edilen Türkçe, Cumhuriyet'le birlikte ilk kez devletin müdahale ettiği bir alan olmuştur. Bu anlamda ilk müdahale; imlâ ve harf içeriğindeki değişiklikleri beraberinde getiren alfabe üzerindeki yenileşmedir. Türkiye'yi İslam dünyasına bağlayan önemli köprülerden biri olan Arap alfabesinden, Latin harflerine geçilmesi³⁶⁴ belki de dilin, din ile özdeş tutulması konusunda neredeyse milat oluşturabilecek önemde bir kırılma noktası olmuştur.

³⁶³Yasemin Özcan Gönülal, "Dil-Toplum İlişkisi Açısından Türkiye'de 1940 Sonrası Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Cilt6/1 Kış 2011, s.1125.

³⁶⁴Gönülal, a.g.m., s.1330.

Zira bu değişiklik, Arap harflerini öğretmenin ve öğrenmenin zorluğu, Batı dünyasına entegrasyonda sıkıntılar gibi nedenlerle zorunlu sayılsa da bu gün hala tartışılmakta olan bir olguya dönüşmüştür. Bu tartışmalar, geçmişte her vatandaş okuyazarmış kabul edilerek halk nazarında süregelen, “dedemizin mezar taşını okuyamıyoruz” söyleminden, akademik anlamdaki ciddi tenkitlere varan bir zemine yayılmıştır.

Araştırmanın sınırlarını aşmasından dolayı kısaca bahsettiğimiz şekliyle; din ve dil arasındaki ilişki kültür noktasındaki ortaklıktan başlar ve toplumsal olana dair her olgu üzerindeki derin etkisinden dolayıdır ki bir arada anılır. Müslümanlığın bir dini, Türklüğün ise bir milli/ırkî mensubiyeti ifade eden iki ayrı kavram olması nedeniyle aynı potada değerlendirilmeleri farklı yorumlara ve tartışmalara neden olmuştur. Ancak art niyetten uzak her türlü fikrî platformda, İslamiyet ve Türk dilinin milli birliği sağlayıcı en büyük iki toplumsal unsur olarak kabul görmesi ve birlikte hizmet ettikleri -etmelerinin umulduğu-ülkünün aynı olması bir arada değerlendirilmelerine yol açmıştır.

Necdet Subaşı; din ve dili kimliğin kadim bileşenleri olarak tanımlar. Bu bağlamda dilin genetik transferden, edinilmiş/kazanılmış kültürel biçimlenmeye kadar hayatın her aşamasındaki bilişsel tecrübelerimizin, hem geçmişten gelene dâhil olmasına, hem de geleceğe aktarılmasına aracılık ettiğini söylemiştir. Din ise bu aktarımın izleyeceği güzergâhları, değer ve sabiteleri ifade etmektedir.³⁶⁵ Mehmet Eröz’ün din ve dil ilişkisine getirdiği yorumu bu açıdan değerlendirmeye başlamak uygundur.

Mehmet Eröz; kültürde her şeyden önce; millîlik vasfı olması gerektiğini savunur. Kültürü millî yapan millete ait yapan din, ahlak, örf ve adetler, tüm estetik değerler, sanat, edebiyat hukuk ve felsefedir. Fakat Mehmet Eröz’e göre bunların en mühimi dildir. Dil, bir kültürün nesilden nesile, kuşaktan kuşağa aktarılmasını yazılı ve sözlü olarak yapan bir müessesedir diyen Mehmet Eröz; tek başına dilin kültürü yaşatmaya, aktarmaya yetmeyeceğini, bunu muhakkak din ile tamamlamak gerektiğini vurgular.³⁶⁶

Mehmet Eröz’de de Ziya Gökalp’ in bakışıyla İslam dini, Türk milliyetinin temelini oluşturmaktadır. Dinimiz ve milletimiz birbirinden ayrılamaz şeylerdir. Mehmet Eröz’ün değerlendirmesiyle; son dönemde maddî kültürümüzde ortaya çıkan değişiklikler maddî

³⁶⁵Necdet Subaşı, “Dil ve Din”, <http://necdetsubasi.com/calisma/makale/115-dvdin> (Erişim Tarihi,01.01.2015)

³⁶⁶Eröz, 1992, s.1-2.

olmayan alanlarda da büyük kayıplara yol açmıştır ve ilk akla gelen büyük kayıp Türk dilinin uğradığı kayıptır.³⁶⁷Mehmet Eröz; Türk dilini milli kültürümüzün, dinden (İslamiyet) sonra ikinci temel direği olarak görür. Milli birliğimizin kurulmasında dilimizin büyük rol oynadığını benimser ve Gaspıralı İsmail Bey'in "dilde, fikirde işte birlik "şiarının, geçmişimizle bağımızı koparmadan, gelecekte milli birliğin temeli olacağına inanır.³⁶⁸Gaspıralı İsmail Bey'in şiarı bütün Türklerin aynı ağızla konuşmalarıdır. Mehmet Eröz' de "Boğaziçi'nin sandalcısından; Kaşgar'ın devecisine kadar"³⁶⁹ aynı kelimelerle konuşmanın dünya Türklerinin birliğini getireceğine inanmıştır. Aynı dili konuşmak fikri birliği ve dolayısı ile iş, hareket ve fiillerde birliği, birlikte hareket etmeyi getirecektir.

Bu konunun daha net anlaşılabilmesi için, arkasındaki tarihsel altyapının Mehmet Eröz tarafından nasıl değerlendirildiğine bakmakta fayda vardır. Mehmet Eröz; ; Türklerin İslam medeniyeti camiasına girmeleri ile Türk dilinin Arap ve Fars Lisanının tesirine maruz kaldığını ifade etmiştir. Dünya üzerinde bütün lisanların birbirinden etkilenişi doğal bir olgudur, ancak Mehmet Eröz bunu "*bu hal başka idi*" diyerek yorumlar. Şöyle ki; Selçuklular Fars dilinin, Osmanlılar Arap dilinin tesirinde kalmışlar, saray çevreleri, ilim muhitleri Türk dilini hor görür olmuşlardır. Kaşarlı Mahmut, Ali Şir Nevai gibi kaynak kişilerin eserlerinde bu "ızdırabı" görebileceğimizi savunan Mehmet Eröz; Karamanoğlu Mehmet Beyin 700 sene önce, çadırda, dergâhta, sarayda Türkçeden başka dil konuşulmayacağı hakkındaki meşhur fermanını da bir sorun olduğunun göstergesi olarak sunmaktadır. Âşık Paşa'dan aktardığı şu sözler Mehmet Eröz'ün deyişiyle acı bir yakınmadır:

Türk diline kimseler bakmaz idi

Türkler e her giz gönül akmaz idi

Türk dahi bilmez idi bu dilleri

*İnce yolu ol ulu menzilleri..*³⁷⁰

Osmanlı İmparatorluğu saray çevrelerine çöreklenen bir devşirme zümresinin tesiriyle II. Murat yönetiminden itibaren Türkçenin hâkir görülmeye, aşağılanmaya

³⁶⁷Eröz, 1996, s.73.

³⁶⁸Eröz, 1996, s.183.

³⁶⁹Eröz, 1996, s.196.

³⁷⁰Eröz, 1991, s.35.

başlandığını belirten Mehmet Eröz; Türkçenin itibarlı bir dil olmasına engel olduğundan yakınmaktadır. Bu itibarsızlaşma sürecinde en üzücü olan ise; dâhil bulunduğumuz İslam camiasından dînî kültür kanalıyla aktarılan zaruri ve faydalı kelime ve ıstılahların bu niyet ve gayrete “fırsat” olmasıdır. Bu kötücül gayretlerin sonunda Türkmenlerin, Yörüklerin, yani Türk halkının konuşmadığı sunî bir edebi dil doğmuş ve halktan kopuk, ona yabancı bir münevver sınıfı ortaya çıkmıştır. Mehmet Eröz’ün dil konusundaki tutumunun en net şekliyle ifadesini ise; bu dönemi tanımlarken kullandığı “*Türkmenler, Yörükler saf Türkçeyi konuştu, münevverler sun’i lisanlarını tekellüm etti*” cümlesinden izleyebilmek mümkündür.³⁷¹

Din ve dil algısını değerlendirirken Eröz’ün “dâhil bulunduğumuz İslam camiasından dini kültür kanalıyla aktarılan kelimelerin ıstılahların ”zaruri ve faydalı” olduğuna inandığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Bu noktada farklı tartışmaların olduğu, Cumhuriyet öncesi döneme bakmak Mehmet Eröz’ün dil ve din bağlantısını daha net anlamlandırabilmeye zemin hazırlayacaktır. Tanzimat’tan sonra Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati dönemlerinde dilcilerin “Tasfiyecilik” adını verdikleri ve başını Şemsettin Sami, A. Mithat, Necip Asım, Ahmet Cevdet, Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Ebuzziya Tevfik, Mehmed Necip ve Hüseyin Kâzım Kadri’nin çektiği, sadeleşmeyi yetersiz bulan Türkçü bir görüşten söz etmek gerekir. Onlar dilden bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasından yanadır. Ahmet Cevdet’in çıkardığı İkdam gazetesi bu görüşlerin yayın organı durumundadır. Aynı yıllarda Mehmet Âkif Ersoy gibi bazı aydın ve edebiyat adamlarımız tasfiyecilerin bu görüşlerini eleştirmekten geri kalmamıştır. Bu gibi düşünürlere de “Fesahatçiler” denilmiştir.³⁷²

Mehmet Eröz Türk dilinden dînî terimlerin tamamen atılması gerektiğini savunmaz. Olması gereken kalıpların olması veya kalması gerektiği görüşündedir. Bu duruşuyla Gökalp’ın “Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime millidir” görüşüne de katılmaktadır. Bu kaynaktan bakarsak Mehmet Eröz’ün aslında fesahatçilere de tasfiyecilere de karşı çıkmakta olduğunu söyleyebilmek mümkündür.³⁷³

³⁷¹ Eröz, “Türk Dili ve Millî Kültürümüz”, **Bilgi Dergisi**, Cilt:19, Sayı:227, Nisan 1966.

³⁷² Tarım, a.g.m., s. 98.

³⁷³ Eröz, 1977, s.283.

Mehmet Eröz'ün; dinde birlik gibi, dilde birliğin de toplumsal bütünleşmede önemli bir rolü bulunduğuna inanmasından dolayı; din ve dil olgularını aynı potada, aynı amaca hizmet eden iki bütünleşik gerçek olarak kabul ettiğini görürüz. Dilde oluşan ikiliğin toplumsal ortaklığın iki ayrı zümre etrafında teşekkül etmesine yol açarak, bütünlüğü ve işleyişi bozmaması için gayret gösterdiğini izleriz.³⁷⁴ Bahsettiğimiz ikiliğin ya da bölünmenin mevcuda getireceği gerçeklik ise kaçınılmaz olarak ikili toplumsal ortaklık olacaktır. Bu tanımlamayı, aynı toplumun ferdi olmak, ancak birbirini anlamamak manasını ifade etmek amaçlı kullanmaktayız. Aydın kesim lisan-ı Osmanî'yi tekellüm eylerken, halkın güzel Türkçesi ile konuşmakta oluşunun sonucu olarak, milletin bekâsının dilde saklı olduğu gerçeğinin unutulması, yukarıda bahsettiğimiz “ikili toplumsal ortaklığın” ortaya çıkışının ifadesidir. Yaşanılan toplum ortak, ancak konuşulan dil farklıdır. Dildeki bu sıkıntı Mehmet Eröz tarafından da kendi dönemi açısından tahlile tabi tutulmuştur. O dönemde; sadece ilmi kavram ve deyimlerin kullanım sahasında değil, günlük konuşma dilinde bile Arapçadan Farsçadan kelimeler alınarak bunların Türkçelerinin terk edilmiş olduklarından yakınmaktadır. Sonrasında ise; bunun tam tersine bir süreç yaşandığını, bu tersine işleyişin sonucu olarak, şimdi de Fransızca ve İngilizce kelimeleri günlük konuşma dilinde kullandığımızı söyler³⁷⁵

Mehmet Eröz; dil konusunda kararlı ve ılıman bir yol izlenmesi gerektiğini savunur. Kararlıdır; eserlerinde verdiği ağıt, türkü şiir örneklerini, alan araştırmasında karşılaştığı yaşlılarla konuşmalarını hiç düzenleme yapmadan olduğu gibi halkın dili ile aktarır. İlımandır; tamamıyla sadeleştirme taraftarı değildir ancak dînî kaygı ile Arapça-Farsça terimlere boğulmuş bir dil de istemez. Türkçe, Arapça, Farsça kelime ve gramer kaidelerinin, usul (metot) yolu ile oluşturulmuş olan Osmanlıcanın, küçük bir “okumuşlar ve idareciler” zümresinin dili olduğunu, suni ve yapay bir dil olduğunu açıkça beyan eden Mehmet Eröz; bu dilin milli kültürümüzün değil, mensup olduğumuz medeniyet dairesinin dili olduğunu söyler. Bu görüşle Gökalp'a yakın dururken, mensup olduğumuz medeniyet dairesini de İslam medeniyeti olarak işaret etmektedir.³⁷⁶

³⁷⁴Eröz, 1977, s.121-129.

³⁷⁵Eröz, 1977, s.75.

³⁷⁶Eröz, 2014, s.134.

Belki yaşadığı dönemin ve şartların gereği olarak, belki de ideolojik bir görüşün hâkim söylemi olarak veya belki de sadece samimi bir kişisel fikrin sonucu olarak Mehmet Eröz; dildeki bozulmanın veya iki farklı güruh oluşmasının çözümünün “sadeleşme” olduğuna inanmamaktadır. Bu bir tür aşırılıktır. Mehmet Eröz; kendi ifadesiyle “*Öztürkçenin değil, uydurma Türkçenin aleyhindedir.*”³⁷⁷ Bir dönemin gereği olarak O da; koşul /şart” , delil/kanıt” tartışmalarında saf tutmuştur. Dönemin aydınlarında görülen bu saf tutuş, dilin toplum üzerindeki etkisinin ne denli önemli oluşunun delilidir.

Bu gerçeklik, Mehmet Eröz'ün içinde bulunduğu dönemin düşünce kutuplaşmaları arasında, bir dönemin çok iyi bildiği “kullanılan kelimelerden siyasi görüş, durulan taraf ve dini inanç tahlili” yeteneğinin, niyet okumacılığının en yoğun yaşandığı yılların Türk yakın tarihine armağanıdır. Bu ortamda Mehmet Eröz, elbette hemen hemen dönemin bütün aydınlarında olduğu şekliyle, durduğu yerin gerektirdiği bir takım kurallara uymuştur. Fikir beyanı içeriği taşıyan yazılarında ve akademik sunumlarında içerik kadar, kullandığı kelimelerin seçiminde de özenli davranmıştır. Ancak, dil konusunda sadece sorunu dile getirmekle sınırlı kalmamış, çözüm üretebilme düşüncesi ile bu konuda orta bir yol bulunması gerektiğini savunmuştur. Bu orta yol ise, Türk toplumunun elit bir azınlığını değil, büyük bir çoğunluğunu oluşturan, milli kültürde yaşayan ve saf bir iman ile İslamiyet'i kutsayan halkın dili üzerinden ilerlemek yoludur. Bu amaçla eserlerini ortaya koyarken büyük bir titizlikle çalışmıştır. Mehmet Eröz, Kaşgarlı Mahmut'un; saray çevrelerinden değil, Türk ellerinden, çadırlarından çıkmış olan eserinde yer alan sözcükleri analiz ederken bu gün ile bağını da ortaya koyma gayreti içerisinde olmuştur.³⁷⁸

Bu bağ arayışının verdiği güç ile eserlerinde dil ile alakalı geniş açıklamalar yapmış olan Mehmet Eröz, kadim zamanlardan gelen kelimelerin günümüzde bile Yörükler arasında kullanılageldiğini söylemiştir. Aktardığı veya derlemiş olduğu zamanları aşarak yaşamakta olan birçok kelime genel anlamda günlük hayat ile ilgili olanlardır. Dede Korkut anlatılarından, Orhun Yazıtlarından ve Kaşgarlı Mahmut'tan verdiği nice örnek ile maddî kültüre ait kelimelerin tamamının, Yörüklere Orta Asya'dan intikal ettiğini, manevi kültürle ilgili kelimelerin çoğunun da aynı kökenli olduğunu aktarır. Dildeki “bozulmayla” ilgili

³⁷⁷Eröz, 1996, s.32.

³⁷⁸Eröz, 1991, s. 35-40.

yürekten üzüntüsünü ise: “*Burada, bu vesile ile müstakbel Türk dilinin bugünkü hastalıktan kurtularak, Kaşgarlı Mahmutlar Ali Şir Nevailer yetiştirmesini temenni etmekteyiz*” diyerek ifade etmektedir.³⁷⁹Türk dili kendine yetecek her terimi, sözcüğü fazlasıyla barındıran zengin bir dildir³⁸⁰ ve başka bir dil ile ifade edilecek tanımsızlığı mevcut değildir.

Mehmet Eröz’ e göre; dili oluşturan ve geliştiren halktır. Halkı oluşturan, halktan doğan kamlar, dedeler babalar tarihsel süreçte Türk edebiyatının ve dilinin koruyucuları olmuşlardır. Bütün destanları sözlü rivayetleri bilen bu din liderleri, zengin bir kelime haznesine sahiptiler. Buryat şamanlarının, zengin sözlü kahramanlık edebiyatının esas koruyucuları olduğunu; Yakutlarda halk toplulukları günlük dört bin kelime ile konuşurken bir Yakut şamanın şiir ile lügatinde on iki bin kelime bulunmakta olduğunu aktaran³⁸¹ Mehmet Eröz; bir dilin halk ile yaşayacağını, yaşaması gerektiğini ifade etmiştir.

Dilde bozulma ve ayrışmaların olması basit bir hâdise değildir. Bu bozulma milli çözümlenin yanında, dini çözülmeyi de getirecektir. Dildeki birlik ve denge tıpkı din birliği gibi Türk siyasi birliğinin temellerinden birisidir. Mehmet Eröz, bu manada olası bir Türk siyasi birliğinin teşekkül etmesinden en çok endişe eden kesimin komünist zihniyet olduğuna inanmaktadır. Bu ideolojik yaklaşım ile Türk toplulukları arasında mevcut bulunan dil birliğini bozma gayretleri gösterildiğini ifade eder. Mehmet Eröz’e göre, bu doğrultuda Türkçülük fikrinin yıkılması ilk adımdır ve bu adım da uruğ (kabile) şuurunun canlandırılması ile atılmıştır. Dünya üzerinde yaşayan Türkler arasında kullanılan edebi dillerin baltalanması ile bir halk dili yaratılıp, birleştirici unsur olan ortak kelimelerin unutturulması kabile şuurunun canlanmasını sağlayacak uygulamalardandır. Mehmet Eröz, Türkiye’de de bu gayrette insanların olduğunu, teoride Türklüğe özgü her şeye yabancı olanların nefret edenlerin “Türk dilini arıtmak” hevesinin de aynı menfi gayeye hizmet ettiğini söylemektedir. Zira dil birliği kalmayınca, Türk toplulukları birbirini anlayamaz hale gelecek ve artık milli kültürden söz edilmesi imkânsız olacaktır³⁸²

Bu noktada Mehmet Eröz’ün, Türkiye içindeki dil ayrılıkları kadar, dünya üzerindeki tüm Türk topluluklarının da dili konusunda endişeli olduğunu izleriz. Yenileşme, sadeleşme

³⁷⁹Eröz, 1991, 2014, s.40.

³⁸⁰Eröz, 1991, s.141.

³⁸¹Eröz, 2014a, s.314.

³⁸²Eröz, 1977, s.291.

veya eski anlaşılamayan dile dönüş gibi her türlü gayretin aslında dili fakirleştirdiği, kültürü yıkıma uğrattığını savunan Mehmet Eröz, esas olanın tüm Türklerin birbirlerini anlayacağı bir dil var edebilmek ve yaşatabilmek olduğunu söyler.³⁸³ Bahsedilen yenileşme, sadeleşme veya tersine anlaşılamayan saray diline dönme çabalarının Türk toplulukları ile olan bağı koparacağı yönünde konu içeriği bakımından makro düzeyde sayılabilecek tahliller dikkat çekicidir.

Cemiyetlerin kurduğu devletler, silahlı bir ayaklanma ile yıkılabileceği gibi, sosyal yapısının ve kültürünün tahrip edilmesi yolu ile de yıkılıp dağılabilmektedirler. Mehmet Eröz'e göre kültür tahribatı ile yapılan bir ihtilalin etkileri, silah zoru ile yapılan bir ihtilalden daha etkili ve yıkıcı olur. Kültür tahribatı hedefleyen ihtilallerin en mühimi dil sahasında yapılandır. İç ve dış Türklerin ülkeleri için düşünüldüğünde, her Türk topluluğuna ayrı bir dili olduğunun dayatılması ile asabiyetin güçlendirileceği izlenmiştir. Tüm Türkleri bir arada tutacak şey ise Mehmet Eröz 'e göre; Müslümanlıktır. Lehçe farklarını artırıcı lisan gayretleri ve Rus alfabesinin farklı tatbiklerinden meydana gelen ayrı edebi diller oluşturma gayretinin amacı, dinin bütünleştirdiği Türk dünyasını, dil ile bölmektir."³⁸⁴

Dil, din birliğinin tesisinde büyük önem arz etmektedir. Mehmet Eröz Hristiyanlaşan Türkler isimli eserinde bize; Güney Rusya'dan gelip Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara yerleşen Kuman-Kıpçakların arasında dolaşan İtalyan Katolik misyonerlerden bahsetmiştir. Bu misyonerler, "Codax Cumanicus" adıyla ünlü, iki bin beş yüz kelimele Kuman sözlüğünü 1303'de Sudak şehrinde kitaplaştırmışlardır. Sözlükte Kumanların maddi/manevi kültürlerine ait kelimeler ve atasözleri vardır. Amaç ticari faaliyetleri kolaylaştırmak adı altında; esas itibariyle misyoner faaliyetleri kolaylaştırmaktır.³⁸⁵

Bu bağlamda; 1534 ile 1850 tarihleri arasında patrikhanenin 113 kitap bastırdığını söyleyen Mehmet Eröz; on beş-yirmi sayfalık risalelerin yanında; beş yüz küsur sayfalık kitapların da olduğunu aktarır. Çoğu dini nitelikte olan bu kitaplarda Anadolu'daki Hristiyan Türklere bir yandan Yunanca öğretilmeye çalışılırken, öte yandan onların Hristiyanlığını pekiştirici içeriklere yer verilmiştir. Çünkü din ve dil birlikteliği ile

³⁸³Eröz, 1996, s.40.

³⁸⁴Eröz, 1996, s.15.

³⁸⁵Eröz, 1983, s. 15.

asimilasyon daha kolay olacaktır. Mehmet Eröz burada hedeflenenin; henüz Müslüman olmamış, Kamlık dininde kalmakta devam eden Türklere dînî telkin olduğunun da tahmin edilebileceğini söyler.³⁸⁶

Dil sorunu uzun vadede milletin birliğini tehdit edici bir mesele haline gelmesi mümkün görünen bir davadır. Mehmet Eröz, Türk diline dair sorunların nesiller arasındaki kopukluğun giderilmesi yolu ile de aşılacağına inanmıştır. Dili, yapmacıklı bir sunilikten kurtararak, bir taraftan sözlük, gramer çalışmaları gibi ilmi çalışmalar yapılmalıdır, diğer taraftan da kitlelere direk hitap eden radyo ve televizyonda kendisinin “zorlayıcı dil” tabir ettiği konuşma şeklinden ziyade, tabii bir dille konuşarak dil ile ilgili sıkıntılarının önüne geçmek konusunda bir adım atılabilmesi mümkündür.³⁸⁷

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; Mehmet Eröz; Türkiye’yi Türklüğün son kalesi olarak nitelendirir. Bu durumda Türk diline sarılmanın büyük bir vazife olduğunu söyler. Dil birliği, milli birlik ve din birliği birbirleriyle bağlantılıdır. Onun, dilde "yozlaşma" olarak gördüğü yabancı kökenli kelimelerin kullanılması ile artık dil iç Türkler tarafından bile anlaşılmamaktadır. Mehmet Eröz, bu durumda dış Türkler ile bir dil birliğinin hayal olmak üzere olduğundan şöyle yakınır:

“Bu ne mene bir Türkçedir ki, onu Yörük anlamaz, Türkmen anlamaz, Alevi Türkmen anlamaz? Hülâsâ nesiller arasında ve Türk elleri arasında kültür uçurumları yaratılıyor, mazimizi unutmağa mahkûm ediliyoruz. Yarınki nesiller değil dünü, bizi bile anlayamayacaklar. Türk milli kültür sarayının yıkılmasına çalışan baykuşlar onun harabelerine tünemek için bekliyor... Dil bahsinde muhafazakâr olalım; uydurmacılığı bırakalım, Türkçede karşılığı olan Frenkçe kelimeler almayalım. Dilimizin üzerine titreyelim.”³⁸⁸

5-İKTİSADİ ANLAYIŞ ve DİN İLİŞKİSİ

Şüphesiz iktisat ve toplum, iktisat ve din gibi unsurlarla ilgili olarak teori boyutunda çalışmalar yapmış sayısız sosyolog vardır. Çalışma içeriği Mehmet Eröz üzerinde inşa edildiğinden ve çok geniş anlamlarda, farklı boyutlarda iktisat üzerinde duran birçok

³⁸⁶Eröz,1983, s.35.

³⁸⁷Eröz,1992, s.5.

³⁸⁸Mehmet Eröz, “Türk Dili ve Millî Kültürümüz”, **Bilgi Dergisi**, Cilt 19, Sayı: 227, Nisan 1966,

sosyoloğun yarattığı akımların özelliklerinden bahsetmek araştırma sınırlarını aşacağından dolayı konu ile bağlantılı olan değerlendirmelerden bahsedilecektir.

Bu çerçevede, morfolojik açıdan bakıldığında toplumun maddi ve manevi yapısı olduğunu izlemek mümkündür. Sosyolojik açıdan iktisadi sistemlerin tahlili ve toplumu şekillendirmeleri söz konusu olduğunda birçok isimle birlikte, akla gelenler Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim olmaktadır. İlk kez Weber tarafından kullanılan iktisadi ahlâk kavramı; genel anlamda toplumun manevi yapısının ekonomik ilişkiler üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Weber bu anlamda, maddi üretimin manevi değerleri belirlediği şeklindeki Marksist yaklaşımla birlikte anılan duruşu kabul etmez. Weber' deki kavramın içeriği, bundan farklı olarak, din ile yakından ilgilidir.³⁸⁹

Konu, İslamiyet ve Müslümanlık özelinde ele alındığında din ve iktisat ilişkisinin tahlilinde hem Marx hem de Weber' in fikir beyan ettiği ve fikirlerinin kabul gördüğü coğrafyalar kadar romantik bir ortam bulamayacağımızı ifade etmek zaruridir. İktisadi kalıpların temeli olan üretim/tüketim döngüsünde ümmetin madde ile sınavının her zaman çetin olduğunu halen gözlemlemekte oluşumuz İslamiyet ve iktisat kavramlarının yan yana anılışındaki görüş çeşitliliğinin bir sebebi olarak yorumlanabilir. Bu çeşitliliğin yanında, İslamiyet ile iktisat yan yana anıldığında iki temel tartışma mecrası olduğunu saptamak zor değildir.

Birincisi; kısaca "faiz haram mı? Ribâ mı faiz mi? Aynı şey mi? Değil mi?" ekseninde dönen fakat bir sonuca varamayan; zamanın değişmesiyle hükümlerin de değiştiğini, ancak neyin ne kadar değiştiğini, değişebileceğini netleştirmekte güçlük çeken kesimin hâlâ tartıştığı ve bir adım gelişmenin sağlanamadığı mecradır. Diğeri ise; konunun özü itibariyle inkâra ihmal kalmadığını kabullenen daha akılcı kesimin konusu olan, Müslüman ülkelerin neden geri kalmış veya az gelişmiş ülkeler olduğunun tartışıldığı mecradır.

Bu ikinci konunun da kendi içinde kabullenilen iki temel argümanı vardır. Birincisi, hali maziye istishab etmek yoluyla İslamiyet sebebiyle geri kalındığını iddia etmektir. İkincisi ise İslamiyet'in geri kalmaya bir sebep olmadığını, İslamiyet'in iktisadi hayatı kısıtlayıcı hükümlerinin olmadığını savunan görüş olarak kabaca ifade edilebilir. Bu iki farklı duruş elbette kişilerin dine karşı olan genel bakışı ve tutumu ile de şekillenmektedir.

³⁸⁹Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s.157.

Genel bir bakışla söylenirse; Protestanlığın yaygın olduğu ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu; kaderci dinlerin yaygın olduğu ülkelerin ise az gelişmiş ülkeler olduğu görülür. Bu sadece Müslüman ülkelerdeki geri kalmışlığı değil, Hıristiyanlıkta da Katolik ülkelerde (İspanya, Latin Amerika gibi) , Protestanlığın hâkim olduğu yerlere kıyasla görülen geri kalmışlığı ifade eder bir tespit olarak değerlendirilmelidir.³⁹⁰ Burada söz konusu olan geleneklere aşırı bağlılığın ve dini farklı bir yorumla ele almanın iktisadi alanda ortaya çıkardığı seviye farklarıdır.

Görüldüğü gibi İslamiyet'in iktisat karşısındaki konumu ve Müslümanların iktisat algısı konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Fakat bunların içinde Mehmet Eröz'ün de benimsediği yaklaşım olması sebebiyle üzerinde durulacak olan; gelişmeye engel olanın "İslam Dini" değil, "İslam Medeniyeti"³⁹¹ olduğu yönündeki görüştür.

İktisadi olarak gelişmiş bir çevrede Müslümanlık ilerlemeyi destekleyen bir etken iken, gelişmemiş İslam ülkelerinde Müslümanlık yanlış ve gelişmeyi engelleyici bir yorum bulmuştur. Yani iktisadi kalkınmaya kavramsal olarak İslamiyet engel değildir. İslamiyet adı altında, iktisadi vetireleri pasifize edici yorumun yapıldığı cemiyetlerde, ülkelerde, bu yorumlanış sebebiyle din ilerlemeyi engelleyen bir olguya dönüşmüştür. Bu şekilde, geri kalan Müslüman ülkelerin geri kalışı dine etki etmiştir.³⁹²

Oluşan bu fasit daire, kısa yoldan yapılacak bir tahlille "Müslümanlık geri kalmaya sebeptir" söylemini ortaya çıkarmıştır. Oysa ifade ettiğimiz gibi, problem alanı din değil; dinin yorumlayış şekli ve zihniyettir. Mehmet Eröz, Behcettüttevarih'de Şükrullah'ın "*Orhan Gazi zamanında Müslüman ordusunda kişi bulamıyorlardı ki zekât veya sadaka vereler*" diyerek memleketin içinde bulunduğu bolluğu anlattığını aktarır.³⁹³ O vakit de İslamiyet ve Müslümanlık var idi ve biz Türkler şimdi olduğu kadar Müslümandık.

Bu; ilerleyen satırlarda ifade etmeye çalışacağımız şekilde Mehmet Eröz'ün de İslamiyet'in iktisat ile bağlantılandırmasının temelini oluşturan görüşün çıkış noktasıdır. Zira o da İslamiyet'in değil, yanlış uygulamaların ortaya çıkardığı zihniyetle birlikte toplumda yer eden din algısının varlığını kabullenir noktadadır. Mehmet Eröz; iktisat

³⁹⁰Cavit Orhan Tütengil, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, Ülken Yayınları, 1980, s.27.

³⁹¹Tütengil, a.g.e., s.28.

³⁹²Tütengil, a.g.e., s.30.

³⁹³Eröz,1977, s. 34.

sosyolojisinde fikir beyan ettiği diğer alanlardan daha yetkin bir şekilde yoğun ve çok yönlü bakış açısına sahiptir. İktisatla cemiyeti, iktisadî olaylarla sosyal hadiseleri birbirinden ayrılması güç olan fenomenler ve gerçeklikler olarak³⁹⁴ kabul eder. Mehmet Eröz; iktisadın soyut formül ve prensiplerinin, sosyolojik içerik ile doldurulmadığı takdirde özü olmayan boş kalıplar olarak kalacağını ifade etmiştir.³⁹⁵

Örneğin kendisi iktisattaki mübadele olgusunu anlatırken, iktisat ilmi ile iktisadın sosyolojik yönünün tahlilinin birbirinden farkını belirtir. Şöyle ki; iktisat, sadece iktisadi konuları ele alıp incelediğinden konuyu iktisadî manasıyla ele alır, oysa iktisat sosyolojisinde, evlenmede verilen başlık parası, geline, çocuklara, akrabalara verilen hediyeler servet ve gelirlerin dini, mistik esaslara, öflere, adetlere, kanunlara göre dağıtılması, kamu menfaati için iktisadî kaynakların seferber edilmesi; hep mübadele konusuna girer. Mehmet Eröz'ün kendi iktisadi bakış açısı da bu çeşitlilik üzerine inşa edilmiştir.³⁹⁶ Din-iktisat ilişkisini de bu doğrultuda ele alıp değerlendirdiğini izlemek mümkündür.

Mehmet Eröz, klasik iktisatçıların görüşlerini tam olarak benimsemez, iktisadi faaliyetlerde bulunan insanın, başka birçok motiflerin etkisi altında olduğunu düşünür. Bunlar arasında, gelenekler, ait olunan grubun kaideleri, ön yargılar, ahlakî değer ölçüleri ve dini motifleri sayar. Her iktisadi düzenin esasını belli bir sosyal yapı içinde bulduğuna inanır. Sosyolojinin, iktisat ilmi gibi matematik esaslara formüle edilmiş bir ilim olamayacağı unutulmamalıdır. Çünkü iktisat ilmi, ciddi ve kesin kanunlara ulaştığı halde, sosyoloji ihtimaller, yaklaşık düzenlilik ve kaideliliklerle yetinmek zorundadır.³⁹⁷

1941 tarihli bir dergide³⁹⁸ bir kitap³⁹⁹ tenkit edilirken; kitapta üretim şekilleriyle, dini tasavvurlar ve cemiyetlerin siyasi bünyesi arasındaki karşılıklı ilişkiye yeterince yer vermemesi bir eksik olarak belirtilmiştir. Bu eleştiri; Türk sosyolojisindeki genel bir bakış açısının da ifadesidir. Mehmet Eröz' de bu doğrultuda düşünmektedir. Bir cemiyette uygulanan üretim tekniğinin veya başka bir deyişle iktisadi yapının; hukuk ve siyasi

³⁹⁴Eröz, 2014b, s.182.

³⁹⁵Eröz, 2014b, s.18.

³⁹⁶Eröz,2014b, s.240.

³⁹⁷Eröz,2014b, s.165-166

³⁹⁸**İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, cilt 2, sayı 1, 1941, s.324-325,

³⁹⁹Bahsedilen Kitap: Norman Scott Brien Gras, **Ekonomik Sosyolojiye Giriş**.

sistemini, din; ahlak tanımlarını belirleyici tek unsur olduğunu kabul etmez. Zira girift bir yapısı olan içtimâî hayat, sadece iktisadi teknikle açıklanamaz, üst yapının da iktisadi bünyeyi etkilediği unutulmamalıdır.⁴⁰⁰

On binlerce yıldır en iptidaisinden, en mükemmel ve mudiline kadar, birçok iktisadi, içtimaî ve siyasi organizasyonlara sahip olmuş bulunan insanlığın, iktisadi hayatı ve üretim vasıtaları ait olduğu cemiyetin rengini taşır. Mehmet Eröz; avcılık, çiftçilik, çobanlık ve buna benzer işlerden biriyle geçimini temin eden cemaatin, içtimaî ve siyasi müesseselerinin de bu hayat tarzına etki ettiğini söyler. Yani; mesken, beslenme sistemi, aile, hukuk, din, ahlak gibi içtimâî müesseseler, iktisadi organizasyonun bir neticesi olmaktadır görüşünü ifade ederken; bu ifadesi ile monokozal (tek sebepli) bir izaha taraftar olmadığını vurgular. *“Üretim vasıtalarını mutlak bir illet olarak gören ve tarihi vetireyi diyalektik bir izahla bu illete bağlayan, mutlakçı-sert görüşe taraftar”* değildir. Mehmet Eröz' e göre; *“Büyük dinler, içtimâî mefkûreler bilakis iktisadi şartlar üzerinde müessir”* olmuştur.⁴⁰¹

Yaptığı alan araştırmalarından derlediği bilgilerle bize şunları aktarır;

“Çiftçinin piri Hz. Âdem, koyun çobanının piri Hz. Musa, deveciliğin piri Veysel Karani kabul edilir. Boynuincelilere göre sabanı Hz. Âdem icat etmiş. Dünyanın kuruluşu Ulubazar (Pazar günü) gününe denk geldiğinden, çifti o gün başlatmaya çalışırlar. Bu adet yavaş yavaş kalkmış: “Tarla tavında, güzel çağında” denerek, toprağın tavında olduğu zamanda sürülüyor. Besmeleden sonra Ya Allah, Ya Âdem! Deyip, çift sürmeye başlarlar. Tohum serpilmeden evvel iki rekât namaz kılarlar.”⁴⁰²

Ayrı ırk, sınıf ve bünyelerin ayrı davranışları, ayrı harcama usûlleri bulunmaktadır. Mehmet Eröz kompleks bir ekonomide siyasi ve iktisadi teşkilatların, harcamalara tesir ettiğini, talebin yönünü değiştirdiğini klasik bir iktisatçı kadar gerçekçi bir bakış açısıyla ifade eder. Ancak yön veren ya da değiştiren sadece gözle görülen sosyal teşekküller değildir. Bunun yanında ahlâk telakkileri, toplumca kabul görmüş dini kaideler de iktisat

⁴⁰⁰Eröz,1996, s.249-250.

⁴⁰¹Eröz,1991, s.9.

⁴⁰²Eröz,1991, s.197.

sahasının önemli bileşenleri olan arz/talep dengesini belirleyici olabilmektedir. Örneğin İslamiyet'te alkollü içeceklerin yasaklanmasını gerektiren emirler ekonomik meylin seyrini değiştirebilir. Benzer şekilde dini ve ahlaki yönlendirmelerle esrar içmenin devletçe yasaklanması, bu maddenin tüketim ve talebine tesir eder. Dini inanca aykırılığının baskın sebep olması nedeniyle, Türkiye'de afyon ekimi yasağının ve IV. Murat devrindeki içki ve tütün yasağının, müstehlik talebine yön verdiği malumdur. Tüketim alışkanlıkları ve dolayısıyla tasarruf meylinin sırf iktisadi faktörlere, yani gelir ve servete bağlı değerlendirilmesi doğru olmaz. Bu bağlamda iktisadi bileşenlerin sosyal yapı ve kültürle yakından ilgili bulunduğuna dikkat çeken Mehmet Eröz; milliyetlerin, dinlerin, mezheplerin sosyal sınıfların, sosyal zümrelerin; tüketimleri ve tasarruflarının çok farklı olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁰³ Şüphesiz bu noktada farklılığa yol açan birincil gerçekliği yani din etkisini kesinlikle hafife almadığını da izleyebilmek mümkündür.

Türkiye'de Sabri Ülgener' in iktisat konusunu din ile bağdaştıran çalışmaları bu alanda kaynak kabul edilen öncül yorumlar içermektedir. Ülgener' de mevcut bulunan iktisat ahlaki ve iktisat zihniyeti bu anlamda üzerinde durulması gerekli iki kavramdır. Onun şekillendirmesiyle, "olması gerekeni" ifade eden iktisat ahlaki kavramı büyük oranda din ile ilişkilidir. Ahlak ve zihniyet bazen örtüşmekteyken, bazen de örtüşmemektedir.⁴⁰⁴ Mehmet Eröz, ontolojik özü itibarıyla İslamiyet'in her türlü kapsayıcılığı ile toplumdaki iktisadi olguların tezahüründe de düzenleyici olduğunu savunmaktadır. Fakat Ülgener' e nispetle incelendiğinde, din ve iktisat ilişkisinde Mehmet Eröz'de "zihniyetin" daha iyimser bir yaklaşımla tahlile tabii olduğunu söylemek mümkündür.

İktisat sosyolojisinin ve müstakil şekilde iktisat biliminin temel olgularından olan istihdamın, her cemiyette, ne kadar ilkel olursa olsun, şu veya bu derecede mevcut bir sosyal fonksiyon, bir zaruret olduğunu dile getiren Mehmet Eröz; bu zarurete şarkta isteksizlik hâkim olduğunu kabul eder. "*Dünyanın gamını yiyeceğine bugün elindeki yemeğe bak, yarının rızkı da yarınla beraber gelir*" diyen şarklı ruhunda sınırsız kaza ve kader imanı bu isteksizliğin başat sebeplerindendir. Yani her şeyi ferdin irade ve arzusuna hacet bırakmadan en mükemmel surette tanzim eden kadir ve mutlak bir kudrete bağlanış,

⁴⁰³Eröz,2014, s.301-302.

⁴⁰⁴Ahmet Özkiraz, "Sabri F. Ülgener' de Zihniyet ve Geri Kalmışlık", **I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** No:36, Mart 2007, s.35-59.

yeri geldiğinde çalışmayı ve emeği dahi bir kıymet olarak en düşük seviyeye kadar alçaltmaktan geri kalmamıştır.⁴⁰⁵ Ülgener’ in ifadesiyle; insanımızın her şeyi kendi dışındaki kuvvetlerin düzenlediğini kabul etmesi ve ister yerdekinin himmeti, ister göktekinin rahmetinin geleceğine olan inancı ile kapıldığı rehavet ve ağırlık ⁴⁰⁶ emeğin ve çalışmanın değersizleşmesinin sebebidir.

Mehmet Eröz’ün burada zihniyet kalıbı tahlilinde Ülgener ile aynı noktada bulunduğunu söylemek mümkündür. Fark daha ziyade Ülgener’ in yorumlamasında hâkim olan, “bu böyledir” söylemindedir. Ülgener öncelikle zihniyetin tahlili ve serimini yapmaktadır. Bu söylem, Mehmet Eröz’de “aslında böyledir ama böyle de olmamalıdır” tarzında bir yaklaşımla kabul edilir. Eröz cemiyette var olan zihniyeti inkâr etmemektedir. Ancak, Eröz’ün iktisadi sahada var olan ahlak kalıplarının, zihniyete baskın geleceğine dair daha umutlu olduğunu izlemek mümkündür.

İktisat sisteminin varlığını borçlu olduğu ferdi mülkiyet duygusu insanların yaradılışında vardır. Çeşitli cemiyetlerde, çeşitli ferdi mülkiyet biçimleri olduğunu söyleyen Eröz; insanlık tarihinde mülkiyet kaynaklı bir mücadeleden ziyade ırklar, dinler ve siyasi kuvvetler mücadelesi olduğunu savunur.⁴⁰⁷ Eröz; insanlığın sıkıntı ve acılarını mülkiyet kavramının varlığına; mutluluğunu ise bu müessesenin kaldırılmasına bağlı bulan görüşleri uygulanabilir bulmaz, çünkü mülkiyet en ilkel topluluklarda bile görülmektedir. Türklerde de her dönemde ferdi mülkiyetin mevcudluğu Eröz tarafından tarihten gelen delillerle ortaya koyulmaktadır.⁴⁰⁸

Türk geleneğinde hakanın zaten var olan karizmatik özellikleri, İslamiyet’ten sonra da, İslam öncesi var olan kamu (amme) hukukuna göre hareket edilmesini sağlamıştır. Mehmet Eröz; İslam dinine sıkı sıkıya bağlı olunmasına rağmen devlet otoritesi söz konusu olduğunda örf-adet esaslarının ağır bastığını savunmaktadır. Bu anlamda, Selçuklu Hükümdarlarının nispeten sonrasına göre daha serbest bir yasama düzeni içinde olduklarını, Selçuklulardan sonra İslam dinine en bağlı olduğu dönemlerde bile devlet otoritesinin

⁴⁰⁵Eröz,1991, s.194-195.

⁴⁰⁶Sabri Ülgener, *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din, İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der Yayınları, İstanbul, 1981, s.13.

⁴⁰⁷Eröz,1977, s. 51.

⁴⁰⁸Eröz,1996, s. 214-215.

her şeyden üstün tutulduğunu da eklemektedir. Mehmet Eröz bunu Atatürk'ün devletçiliğinde de aynı geleneğin olduğu şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁰⁹ Devletçiliği sadece iktisadi alanda ele almayı, mevcut alt yapıların etkileşimi ve tarihsel geçmişi ile değerlendiren Mehmet Eröz, iktisadi şekillenmede devleti ele alırken din olgusuna aşkın olarak Türk Töresine de vurgu yapmaktadır.

Göktürk kitabelerinde hakanın asıl vazifesinin halkın insanca yaşamasını temin etmek, onu doyurmak, hatta içtimâî adaleti sağlamak olduğunun anlatıldığını söyleyen Mehmet Eröz; halka karşı şefkatle, babacan davranmak onu doyurmak şeklindeki bu hükümdarlık anlayışının, son döneme kadar aynen devam ettiğini ifade etmektedir. Bu hal, ferdi mülkiyeti sağlam bir hale getirmiş ve içtimâî huzursuzlukları ortadan kaldırmıştır. Hâkimiyet anlayışı bakımından kayıtsız şartsız bir iradeyi temsil eden; örneğin eski İran İmparatoru veya Allah'ın sözcüsü olan peygamberin vekili İslam halifesi anlayışından farklı bir şekilde; Türk devletlerinde hükümdar ile tebaa arasında bir nevi zımnî mukavele mevcuttur. Mehmet Eröz; halkın itaat ve sadakatle bağlılığına karşılık hükümdarın da idaresi altındakileri doyurması, giydirmesi ve zengin etmesinin töre icaplarından olduğunu ifade eder.⁴¹⁰

İslami olgularla aynılaştırılmış bir konumda değerlendirilebilecek olan vakıflar da Mehmet Eröz' e göre, dinin iktisadi hayat üzerindeki belirleyiciliğinin müesseseseleşmiş halidir. Yardımlaşmanın en önemli kurumlarından olan vakıf oluşumları Mehmet Eröz; ün aktardığı şekliyle; Uygur Türklerinde izlenen vakıf kurma geleneği istisna tutulursa; İslamiyet'le birlikte canlanmıştır. Türk İslam Dünyasında Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde en yüksek mertebelerin yaşayan ve kamu menfaati için kurulmuş olan çok çeşitli vakıf vardır. Mehmet Eröz, dini ve milli kaynaktan ilham alan bu sosyal tedbirlerin bahsi geçen dönemlerde hayat seviyesini çok yükselttiğini belirtmektedir.⁴¹¹

Vakıflar gibi devlet eliyle yürütülen dini değer yüklü iktisadi yapılar yanında; zekât, sadaka gibi dini gelenek haline gelmiş yardımlaşma şekillerimiz de vardır. Mehmet Eröz, bunları Türk milletinin özünü oluşturan ve iktisadi sistemde çöküntüyü önleyecek

⁴⁰⁹Eröz, 1996, s. 356-357.

⁴¹⁰Eröz, 1977, s. 30-31.

⁴¹¹Eröz, 2014, s. 298-290.

uygulamalar olarak görmektedir. Türk toplumunda direk dini uygulamaların yanında, Türk geleneklerinin din ile harmanlanması ile ortaya çıkmış olan ve iktisat-din bağlamında ele alınmaya değer bir takım sosyal yardımlaşma çeşitleri de vardır. Toplumun bu kendi içindeki yardımlaşma örneklerinden en dikkat çekici olanlarından biri, Aydın ili taraflarında izlenen “başakçılık” tır. Başakçılık, mahsul toplanırken bir kısmının ihtiyacı olanlar için Allah rızasını gözeterek tarlada bırakılmasıdır. Tarlaya terk edilen mahsul ne kadar çok ise, içtimâî itibar ve manevi tatmin o kadar yüksek olmaktadır. Mehmet Eröz Aydın civarında sadece başakçılıkla geçimini temin eden ailelerin bile olduğunu aktarır.⁴¹²

Mehmet Eröz; Ege'deki başakçılık denilen uygulamaya benzer şekilde; Adana ve Hatay taraflarında görülen “şekere” denilen uygulamadan da bahseder. Varlıklı insanların fakirler için bir miktar tarla ayırmalarına, bu tarlayı ekip sonra fakirlere, ihtiyaç sahiplerine bırakmalarına anılan yörelerde “şekere” denilmektedir. Mehmet Eröz, benzer bir şekilde, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde, elde edilen mahsülden fakirlere bir pay bırakılmasına, bir hisse verilmesine ise “Allahlık” denildiğini aktarmıştır.⁴¹³

Türkiye'de Müslümanlığın egemen görüşten farklı olarak yorumlandığı Alevilikten de bu manada bahseden Mehmet Eröz; Cem ayinlerinde kesilen kurban etinden yaşlı, dul kadınlar, sakatlar, fakirler, hastalar, on iki yaşından küçükler, kimsesizler ve yaşlı dul erkeklerin yiyebileceğini aktarır. Buna “tercüman lokması” denir. Bir de misafirler için ayrılan “mihman lokması” vardır. Bu geleneğin içtimâî fonksiyonu, tenceresinde et kaynamayan fakire çoluk çocuğu ile et yedirmek, ona da insanca yaşama hakkı vermektir. Mehmet Eröz, İslamiyet’le yoğrulmuş bu iktisadi dayanışma örneklerinin Türk töresinde çok gelişmiş olduğunu söyler. Fakat çeşitli aşiretler dağılıp, köylerde adetler sarsılınca ve şehirlerde büsbütün töreden uzak kalınca, fakirin halini düşünen kalmamıştır. Modern içtimâî yardım (sosyal güvenlik) müesseselerinin de tam anlamı ile çalışmadığını savunan Mehmet Eröz; bu gerçekliğin sonraki yıllarda sıkışan bir iktisadi mesele olarak patlamalara ortam hazırladığını düşünmektedir.⁴¹⁴

Sonuç olarak şunu belirtebiliriz ki; Mehmet Eröz; İslamiyet ile iktisadi refahın bir arada olabileceğine inanmıştır. Zekât ve sadaka gibi yardımlaşmaların zihniyet kalıbı

⁴¹²Eröz, 1996, s.247-248.

⁴¹³Eröz, 2014b, s. 259.

⁴¹⁴Eröz, 1977, s.41-42.

konusunda Sabri Ülgener ile çatışıyor olsa bile; iktisadi zihniyetin toplumdaki değerlere göre şekil alması konusunda Ülgener' e katılmaktadır. Ülgener' in, zekat, hayrat, hasenat gibi dini/manevi içerik kazanmış bulunan yardımlaşmaları, gönülden yapılan etkinliklerden ziyade, saltanat ve siyasi düşüncelerle yapılan zoraki yardımlaşmalar olarak gördüğünü belirten Eröz, Ülgener' in aksine, bu sosyal yardımlaşmaların el ve kalp açıklığına işaret edecek kadar çok olduğunu savunur. Mehmet Eröz bu konuda sadece durum tespiti yapmamış, iktisadi zihniyetin "olması gereken şekilde" olması için milli kültürün geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴¹⁵

Yazdıkları ve beyan ettiği fikirler bu ana eksen üzerinde şekillenmiştir. Mehmet Eröz dinden ziyade törenin veya farklı bir deyişle, dinselleşmiş geleneklerin sosyal hayatta öncül olarak iktisadi hayatı şekillendirdiğine inanmaktadır. Bu sentez kendi ifadesiyle daha net anlaşılacaktır:

“Büyük bir geleneğe sahibiz. Sosyalizmden sosyal adalet dilemek, böyle bir geleneğe sahip, tarih kadar eski bir millet için zuldür. Türk geleneğini ve İslami yardım hükümlerini (zekât, sadaka vs.) modern müesseselerle birleştirecek sokaklarda dilenci görülmez, hiçbir fakir sefaletin kamburuna duçar olmaz. Ziya Gökalp'ın dediği gibi ne fertçilik, ne kolektivizm: içtimâî dayanışma, tesanütçülük bizim öz yolumuzdur.”⁴¹⁶

Türk milletinin ruh cevherini, geleneklerini, müesseselerini tanımadan, bilmeden, incelemeyen bir milli iktisat sistemi yaratılamaz, sosyal adalet kurulamaz, dışarıdan ödünç alınan sistemler iğretidir, buhranlar, felaketler getirir”⁴¹⁷

Bu ifadelerden de anlaşıldığı şekilde Mehmet Eröz; ülkede uygulanacak iktisadi sistemin ülke gerçeklerine uygun olması lazım geldiğine inanır. Bu açıdan bakıldığında şüphesiz iktisadi sistemde etken olan, sistemin içeriği ya da devam edecek ulusal politikaların belirlenmesinde onlarca amil vardır; ancak Şüphesiz Türkiye için düşünüldüğünde en önemli faktörlerden biri din olacaktır.

⁴¹⁵Eröz, 1977, s. 44.

⁴¹⁶Eröz, 1996, s.248.

⁴¹⁷Eröz, 1996, s.112.

SONUÇ

Cumhuriyet tarihimize bakıldığında, Atatürk'ün vefatını takip eden yıllarda mevcut bulunan sistemin çok farklı şekillerde istismar edildiği görülür. Küllerinden doğan bir devletin bu doğuş sırasında dayanak olarak kullandığı Türkçülük, sadece dilde veya dinde değil, iktisattan, kültüre her alanda bir kalkınma hamlesinin ifadesi şeklinde vücut bulmuştur. Ancak 2. Dünya savaşı sonrası dünya düzeninde meydana gelen siyasi çalkantılardan yerel düzeyde payımıza düşen uygulamalar sonucu zincirleme şekilde 1944 olayları, 27 Mayıs 1960 müdahilliği gibi Türk ülkesinde kardeşin kardeşe düşman olduğu bir dönem yaşanmıştır.

Mehmet Eröz, bu dönemde Türk milletinin huzur ve güven içinde varlığı için tefekkür boyutunda mücadele veren insanlardandır. Yakın dönem Türk düşünce tarihinde birleştirici kültür politikasının yerleşmesi ve yaşaması için uğraş vermiş bir sosyolog ve mütefekkir olarak dikkat çekmektedir. Mehmet Eröz, milli kültür ekseninde şekillenecek bir devlet politikası ile ülkede yaşanan sorun ve sıkıntıların halledileceğine inanmıştır. Milliyetçilik yorumu Türk toprakları üzerinde yaşayan ve milli şuuru benimseyen herkesi kuşatacak şekilde, salt ırkî kapsayıcılığın ötesindedir.

Mehmet Eröz toplumu analiz ederken, temel eksende milli kültürün önemine vurgu yaparak, sosyal değişme, olası sosyal çözümler ve kültür-medeniyet ilişkisini tahlil etmiştir. Bu bağlamda değişimin kaçınılmazlığını ifade ederken, değişmelerin toplumda sarsıntı meydana getirmemesi için milli kültüre sahip çıkılmasını ön koşul saymıştır. Dini ise, ideolojik yaklaşımlardan özellikle ayrı tutmuş, cemiyet içindeki bir arada tutucu, birleştirici yönü bakımından sosyolojik bir anlayışla yorumlamıştır.

Mehmet Eröz, milli birlik ve beraberliğin bozulma sebeplerini dînî, ideolojik ve etnik köken bağlamında incelemiştir. Dinin farklı yorumlanması ile toplumda oluşan ayrışmaları Türkiye'de Alevilik Bektaşilik Kızılbaşlık yorumlamaları ile özdeşleştirip incelerken, mezhepsel ayrışmaların nedenleri yanında, dînî taassubun da karşısında duran çalışmalara imza atmıştır. Bu konuda temel sav; milli kültür ve ortak geçmiş bilincinin canlandırılması üzerine inşa edilmiştir. Alevi, Sünnî, Bektaşî, Kızılbaş hepimizin aynı coğrafi köken ve ortak geçmişe sahip olduğumuzu belirtmiştir. Alevilerin ve Sünnîlerin

aynı toprağın ve ortak dinin çocukları olduğunu belirten Mehmet Eröz, toplumda mevcut olan dini yaşayış ve yorum farklarını ise, Alevi Bektaşî zümrelerinde halen yaşamakta olan Totemizm ve Eski Türk Dini inancının yansımaları ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Mehmet Eröz, Alevilik Bektaşilik konusunda Türkiye'deki ilk profesörlük tezinin sahibidir. Takdim ettiği tez ile Din Sosyolojisinin en mühim konularından biri üzerine yapılacak olan çalışmalara kalıcı bir kaynak ortaya koymuştur.

İrkî veya kavmi ayrılıkların yapay bir şekilde oluşturulması veya kısıktırılması ile ülkemizin kapanmayan yarası olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ve Kürtlerin menşei üzerinden şekillenen ideolojik yansımali görüşler de Mehmet Eröz için toplumsal bütünlüğü tehdit eden başlıklardan birisi olmuştur. O, ilmi tebliğler ve araştırmalarla Kürt dili, menşei ve kültürü hakkında çalışmalar yapmıştır. "Kürtleşen Türkler" tanılması ilk kez Mehmet Eröz tarafından kullanılmıştır. Bu konuda yapmış olduğu son çıkarımlar onun milliyetçilik yorumuna uygun şekilde, köklerin birliği üzerinde şekillenmiştir. Savunmuş olduğu dil ve etnik kökenin uydurma olduğu düşüncesini bir tez olarak yorumlamak daha doğru bir yaklaşımdır.

Yaşadığı dönemin de etkisi ile Mehmet Eröz'ün üzerinde durmuş olduğu bir diğer konu da ideolojik kökenli tartışmalardır. Bu anlamda özellikle Marksist kurama doktriner boyutta eleştiriler getirmiş, bu kuramı sosyolojik bakışla tahlil ederek, Türk cemiyet yapısına uygun olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlamda sadece eleştiri getirmekle kalmamış, iktisadi anlamda toprak reformu başta olmak üzere istihsal/istihlak gerçeklerine milli yorumlar getirmiştir.

Farklı alanlarda yapmış olduğu çalışmalar birbirinden bağımsız ya da birbiri ile ilgisiz değildir. Mehmet Eröz, iktisat sosyolojisi alanında çalışmış olmakla birlikte, disiplinler arası bir bakış ile tarih, iktisat, halk bilim, onomastik gibi birçok alanın kullanımı ile sosyolojisini şekillendirmiştir. Yer adları ile ilgili yaptığı araştırmalar, Türk tarih birliğini; halk bilim ile ilgili derledikleri Türk dil birliğini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalardır.

Tüm ideolojik ve dini gruplaşmalar özünde bir entegrizm süreci başlatır. Bu süreçte, ya onlardan olmak, ya da "hiç var olmamak" tercih olarak sunulmaktadır. Mehmet Eröz, Türkçülük, toplum ve İslamiyet yorumunda, çağdaşı olan birçok aydının aksine entegrizm

tuzağından uzak durmaya çalışması ile dikkat çekmektedir. Yaşadığı dönemde ve sonrasında, Türk-İslam sentezi yorumuna çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler öncelikle Türk-İslam sentezi görüşünün eklektik ve dayatmacı bir yapısı olduğu iddiasıyla desteklenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Mehmet Eröz'ü eleştirilerden uzak olarak değerlendirmek mümkündür. Mehmet Eröz, uzlaştırıcı tavrı ile Türklüğün milli unsurlarına sahip çıkmıştır. Onu, dini günlük hayata dâhil eden, tepkici tavidan uzak şekilde ele alan bir sosyal bilimci olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Mehmet Eröz, insan unsurunu ihmal etmeden yaptığı sosyolojisi ve Türkçülük yorumu ile milli değerlerin şekillendirdiği dengeli ve devamlı bir içtimâî bütünleşme için çalışmıştır. Tüm yönleriyle Türk milli kültürünün kapsayıcı ve kuşatıcı yorumunu ortaya koyan Mehmet Eröz'ün din ve toplum yorumu ile bu günü de anlamlandırabilmek mümkündür.

Yapmış olduğu çalışmaların sonuçlarını istifadeye sunan Mehmet Eröz, çoğu günümüzde de devam etmekte olan; din, modernleşme, medeniyet, kültür tartışmaları; milli bütünlük tehdidi, toplumsal yargı dengesizlikleri, mezhep kutuplaşmaları sonucu ortaya çıkan tekfir makamı malikliği iddiaları karşısında duruşumuzun yeniden gözden geçirilmesine fırsat vermektedir.

KAYNAKÇA

MEHMET ERÖZ

- Eröz, Mehmet, "Prof. Dr. Fındıkoğlu'nun Ardından" **Sosyoloji Konferansları On üçüncü Kitap**, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1975., ss 109-114.
- Eröz, Mehmet, "Gökalp ve Fındıkoğlu", **Töre Dergisi**, Yıl:5, Sayı:45, Şubat 1975.
- Eröz, Mehmet, "Osmanlı Toprak Rejimi Ve Yerli Marksistler" **Töre Dergisi**, yıl 7, sayı 19, Ankara, Aralık 1972, ss. 14–16.
- Eröz, Mehmet, "Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri" **Töre Dergisi**, yıl 5, sayı 27, devre 2, 1973, ss. 21–23.
- Eröz, Mehmet, "Orta Doğu ve Petrol", **Büyük Türkiye Dergisi**, Ocak 1971, Sayı 10, ss.4 - 7.
- Eröz, Mehmet, "Milliyetin Himmeti ile Milliyetimize Yapılan Hücumlar", **Töre Dergisi**, 1973, yıl 5, sayı 25, ss.10–13.
- Eröz, Mehmet, "Kırk Beşinci Kuruluş Yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti", **Türk Kültürü Dergisi**, 1968, Sayı 70, ss. 41–43.
- Eröz, Mehmet, "Atatürk'ün Devletçiliği", **Sosyoloji Konferansları On dokuzuncu Kitap**, İ.Ü.İ.F Yayınları, İstanbul, 1981.
- Eröz, Mehmet, "İşçi-Köylü Sloganının Gerçek Manası" **Töre Dergisi**, Sayı 15, 1972, ss. 17–21.
- Eröz, Mehmet, "Türk Milli Birliğine Doğru" **Töre Dergisi**, 1972, sayı:9 ss. 15–50.
- Eröz, Mehmet, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", BDTT, Şubat 1986, sayı:12, **Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 11–13 Eylül 1984.
- Eröz, Mehmet, "Türk Dili ve Millî Kültürümüz" **Bilgi Dergisi** Nisan 1966, Cilt 19, Sayı 227.
- Eröz, Mehmet, "Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri", **Elli ikinci Konferans, Sosyoloji Konferansları, Altıncı Kitap**, İ.Ü.İ.F Yayınları, İstanbul, 1965–1966.
- Eröz, Mehmet, "Çeşitli İdeolojiler Karşısında Türk Milliyetçiliği Ve İslamiyet", **Töre Dergisi**, yıl 5, sayı 21, devre 2, Şubat 1973.

- Eröz, Mehmet, "Çeşitli İdeolojiler Karşısında Türk Milleti ve Türk Milliyetçiliği" **Töre Dergisi**, 1973, Yıl 5, Sayı 22, ss. 3–6.
- Eröz, Mehmet, "Kültür Nedir? Millî Kültür Kavramı Üzerine", **Gazi Üniversitesi Milli Kültür ve Gençlik Sempozyumu Tebliği**, (13–15 Kasım 1985-Ankara).
- Eröz, Mehmet, "Türk İçtimai Hayatında Totemizmin İzleri" **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi** cilt.5, bölüm 1–4, İstanbul, 1973.
- Eröz, Mehmet, "Türk Kültüründe Börk Papak ve Keçekulah", **Töre Dergisi**, Nisan 1973, Sayı 23, ss. 3 – 6.
- Eröz, Mehmet, "Türk İçtima Teşekkülleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi", **Töre Dergisi**, 1971 sayı 33, ss.29–35.
- Eröz, Mehmet, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977.
- Eröz, Mehmet, **Doğu Anadolu'nun Türklüğü**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Eröz, Mehmet, **Hıristiyanlaşan Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.
- Eröz, Mehmet, **Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul, 1987.
- Eröz, Mehmet, **Yörükler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Eröz, Mehmet, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) Ve Alevilik-Bektaşilik**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992a.
- Eröz, Mehmet, **Türk Kültürünün Alt Kültür Unsurlarından Kürtler**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992b.
- Eröz, Mehmet, **Millî Kültürümüz ve Millî Meselerimiz**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.
- Eröz, Mehmet, **Türk Ailesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Eröz, Mehmet, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014b.
- Eröz, Mehmet, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014a.

KİTAPLAR

- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Ağaç Kitabevi yayınları, İstanbul, 2001.
- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- Akgül, Mehmet, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Yayınları, Konya, 1999.
- Aksoy, Mustafa. –Yorulmaz, Osman, *Mehmet Eröz Armağanı*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2011.
- Akyüz, Niyazi, Çapcıoğlu İhsan, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Grafiker yayınları, Ankara, 2012.
- Arslantürk, Zeki, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ayas, Rami, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.
- Bauman Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 2010.
- Bilgiseven, A. Kurtkan, Mehmet *Eröz Armağanı* Sosyoloji Konferansları 22. Kitap
- Bottomore, Tom- Nisbet, Robert, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Cevdet Paşa, *Tezahir 21–29*, Yayımlayan: Ord. Prof. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986. (2. Baskı)
- Çubukçu, İ. Agâh, *Türk İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987
- Demircan, Adnan, *Kerbelâ Kader ve Belâ*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Er İzzet, *Din Sosyolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.
- Ergin, Muharrem, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, TKAE Yayınları, Ankara, 1988.
- Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- Erkal, Mustafa, *Anılar ve Değerlendirmeler-Fakültede 43 Yıl*, Der Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Erkal, Mustafa, Baloğlu F., Baloğlu B., *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

- Fığlalı, E. Ruhi *Türkiye’de Alevilik Bektasılık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006.
- Fraye, Hans, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi. Basımevi, 1964.
- Fraye, Hans, *Din Sosyolojisi*, DoğuBatı yayınları, İstanbul, 2013.
- Giddens, Anthony, *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Çeviren Ülgen Yıldız Battal, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.
- Gökalp, Ziya, *Türk Uygarlığı Tarihi*, Hazırlayan: Yusuf Çotuksöken, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Gökalp, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Hazırlayan: Mustafa Özsarı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç, *Halkların Şekillenışı, Yükselişi ve Düşüşü*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Günay, Ünver, Çelik Celaledin, *Türk Kimliğinin yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.
- Güngör, Erol, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- Kedourie, Elie, *Avrupa’da Milliyetçilik*, Çeviren. M. Haluk Timurtaş, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971.
- Keskinoğlu, Osman, *Siyer-i Nebi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- Kirman, M. Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kösoğlu, Nevzat, *Milliyetçilik ve Yeni Yönelişler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi yayınları, Ankara, 2008
- Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.

- Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör***, Yayın Danışmanı: Tayfun Amman, Kocav Yayınları, İstanbul, 2011.
- Meriç, Cemil, ***Kültürden İrfana***, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.
- Şeşen, Ramazan, ***İbn-i Fadlan Seyahatnamesi***, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Tanyu, Hikmet, ***İslam'dan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı***, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.
- Taş, Kemaleddin ***Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji***, Hondu Yayınları, Isparta, 2011.
- Turhan, Mümtaz, ***Kültür Değişmeleri***, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010.
- Turhan, Osman, ***Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti***, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- Türkdoğan, Orhan, ***Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp***, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Tütengil, C. Orhan, ***Az Gelişmenin Sosyolojisi***, Ülken Yayınları, 1980.
- Uçar, Ramazan, ***Güç ve Değer***, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.
- Uçar, Ramazan, ***Alevilik-Bektaşilik-Abdal Musa Tekkesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma***, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.
- Ülgener, ***Sabri Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din, İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı***, Der Yayınları, İstanbul, 1981.
- Ülken, H. Ziya, ***Sosyoloji Sözlüğü***, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- Ülken, H. Ziya, ***Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi***, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992.
- Wach, Joachim, ***Din Sosyolojisine Giriş***, Ankara Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.
- Yazıcı, Nesimi, ***Türk İslam Devletleri Tarihi***, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ,Ankara, 2014.

MAKALELER

Aksoy, Mustafa, "Bir Kültür Sosyoloğu: Mehmet Eröz, Kalkınma ve Kürtçülük Meselesi", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Aralık, 2004.

Arakan, Metin, "Küreselleşme Ve Millî Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** Cilt: VIII, Sayı 2, ss. 1–8.

Baloğlu, Burhan, "Mehmet Eröz Bibliyografyası" **Sosyoloji Konferansları 22. Kitap**.

Bilgili, Ahmet, "Olağanüstü Şartlarda Sosyolojik Araştırmalar Sorunu-Doğu Anadolu Örneği", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı 25, 1998, ss. 91–104.

Boran, Behice, "Yakın Tarihimizde Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz", **Sosyal Adalet Dergisi**, Yıl 2, Sayı 8, Ankara, 1964, ss.5–7.

Bozkuş, Metin, "Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İslamiyet’in Türkler arasında Yayılması” **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt.2, sayı 1.

Çağbayır, Yaşar, "Sökeli Bir Sosyolog: Mehmet Eröz", **Mehmet Eröz Armağanı**, Hazırlayan: Mustafa Aksoy, Osman Yorulmaz Ötüken Neşriyat, Ankara, 2011, ss. 13–14.

Çalen, Mehmet Kaan, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’ın Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak", **Türk Yurdu Dergisi**, Eylül 2011 Sayı: 289, ss. 292–298.

Çelebi, Nilgün, "Metodolojik Sorunlara Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 35 Sayı: 2 Yayın Tarihi: 1991,ss. 47–59.

Dağoğlu Deniz, " Doç. Dr. Mehmet Eröz ile Bir Konuşma", **Töre Dergisi**, Ağustos 1972, Yıl:4, Devre:2, Sayı:15, ss. 41–39.

Erkut, Ferdan "Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması Ve Tarihsel Sosyolojinin İmkânları ", **Toplum ve Bilim**, 2002, no. 91, ss. 214–220.

Ertürk, Recep, "Türk Sosyolojisinin Gelişimi Üstüne." **Sosyoloji Konferansları 29**. Kitap 2004, ss. 87-97.

Fındıkoğlu Z.F. "Bizde Sosyoloji ve Bir Kaç Meselemiz", **Sosyoloji Dergisi**, sayı: 13–14.

Gökalp, Ziya, "Rusya’daki Türkler Ne Yapmalı?" **Yeni Mecmua**, sayı 38, 1918, ss. 34–35.

Gönülal, Yasemin Özcan "Dil-Toplum İlişkisi Açısından Türkiye’de 1940 Sonrası Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies-International Periodical For**

The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt6/1, Kış 2011, ss.1127–1137.

İsmayilov, Meşdi, "Avrasyacı Lev N. Gumilev'in Tarih Görüşünde Türk Etnosunun Etnogenezisi Meselesi", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 2012, ss.1–5.

Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Keskin, Mustafa, "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** IV, 2004, Sayı 2, ss. 7–21.

Köktürk Gökhan V., "Türk Sosyolojisinde Metodolojik Yönelimler" **Sosyoloji Konferansları No: 52** (2015-2) ,ss. 177–189.

Kurtkan, Amiran, "Marxizm Leninizm Tenkidi Hakkında", **Töre Dergisi**, 1975,yıl 7, Sayı 45, ss. 62–63.

Malkoç, Eminalp, "Doğu Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı Ve Düşünce Dünyası" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Vol. 6, No. 11, 2007,ss. 93–162.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Türkler Ve İslamiyet: Türklerin Müslümanlığı Tarihine Dair Bir Sorgulama", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan'a Armağan**, Cilt:13, Yıl:13, ss. 251–260.

Onat, Hasan, Şiiliğin Doğuşu Meselesi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:36, Sayı.1, 1997, ss.79–117.

Özkiraz Ahmet, "Sabri F. Ülgener' de Zihniyet ve Geri Kalmışlık", **I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** No:36 Mart 2007, ss. 35–59.

Radcliffe A.R. -Brown,"Din Ve Toplum", Çeviren Ünsal Oskay, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi; Cilt: 23** Sayı: 4 Yayın Tarihi: 1968, ss.302–329.

Sancak Seyyid," Kur'an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde "Empati" Kavramı" **AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Güz 2015, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:6, ss.42–71.

Subaşı, Necdet , "Din Ve Toplum Arasındaki İlişkileri Anlam(Landırım)ak ya da Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, cilt 6, sayı, 11, 2008, ss.173–184.

Şafakçı, Hamit, "Tarihi Süreçte Bir Yerleşim Yerinin İsimleri: Konya-Bozkır Örneği" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 28, Güz 2013.

Tanyu, Hikmet, "Türkler Arasında Dinin Tarihçesi," **Töre Dergisi**, 1975, yıl 7, sayı 45,ss.16–22.

Tarım, Rahim, "Atatürk Ve Türk Dili", **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9**, Ankara, 2013, ss.95–103.

Talas, Mustafa, "Mehmet Eröz' ün İzahatlı Bibliyografyası" **Mehmet Eröz Armağanı**, Hazırlayanlar: Mustafa Aksoy, Osman Yorulmaz, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2011.

Taş, Kemaleddin, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Sosyolojik Görüşleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2000 c:5 sayı.1, ss,607–620.

Yılmaz, Hüseyin, "Sosyal Bütünleşmemizin Temel Sorunları ve Bazı Çözüm Önerleri", **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt: XIV, Sayı: 2., ss. 73–101.

Yavuz, Serdar- Şenel, Mustafa, "Yer adları (Toponimi) Terimleri Sözlüğü" **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume -Karşılaştırmalı Dil Edebiyat Eğitim Özel Sayısı 8/8**, Ankara 2013, ss. 2239–2254.

İNTERNET SAYFALARI ve DİĞER KAYNAKLAR

Mustafa Çezik "Prof. Dr. Mehmet Eröz'ü Anarken", (Erişim Tarihi: 31.12.2015)
<http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4631>

Ahmet B. Karabacak, "Üç Hilalin Kahramanları Bir Ülkü Âlimi Prof. Dr. Mehmet Eröz,"
Erişim Tarihi 03.12.2015 <http://www.ulkucukadro.com/2013/07/prof-dr-mehmet-eroz/>

<https://ycagbayir.wordpress.com/2008.04.09/sokeli-bir-sosyolog-mehmet-eroz/> (Erişim Tarihi 12.12.2015)

<http://www.turkyorum.com/Aksoy-eroz-yazdiklariyla-turkiyede-bir-ilk-olmustur/> (Erişim Tarihi 10.01.2016)

Feryal OSKAY, "Kültürel Ve Toplumsal Değişme Konusunda William Fielding Ogburn'un Görüşleri Üzerine Bir Deneme" **Eğitim ve Bilim**, v. 3, n. 13, May. 1978 (Erişim Tarihi: 01.02.2016) <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5625/1766>

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c151/b080/tbmm22151080024.pdf>- (Erişim Tarihi: 10.02.2016)

Mustafa TALAS, "Mehmet Eröz' de Bir Din, Mezhep Ve Kültür Konusu Olarak Alevilik Ve Bektaşilik" <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4630>, (Erişim Tarihi: 21.12.2015- Aynı makale, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2003 sayı: 27 de yer almaktadır.)

Necdet SUBAŞI, "Dil ve Din",(Erişim Tarihi,01.01.2015)
<http://necdetsubasi.com/calisma/makale/115-dvdin>

Gül, Abdülkadir, Özdemir, A. Rıza, "*Yer Adlarını İade Etmek Mi; Kürdistan'a Sınır Çizmek Mi?*", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Özel Rapor-18** Kasım 2013

İslam Ansiklopedisi. Hukuk-ı Aile Kararnamesi Maddesi,1917 tarihli Osmanlı Aile Kanunu Maddesi (Sayfa 314)

Türk Dil Kurumu Sözlüğü
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.577250ee768a06.38516983(Erişim Tarih: 01.01.2016)

Arslan Tekin, "3 Mayıs'ta Ne Olmuştu?", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/3-mayista-ne-olmustu-30655yy.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2015)

Alevilerin Sesi Dergisi, (13-02-07)

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, cilt 2, sayı 1, 1941, s.324-325.

3.Alevi Çalıştay – 19.08.2009- <http://www.farukcelik.com.tr/images/editor/3.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2015)

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabı, (Komisyon) 5.Baskı, MEB Devlet Kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2015.

1974 yılında İstanbul'da Devlet Demir Yollarında gişe memuru olarak çalışan Sayın Muazzez Baltacı ile yapılan görüşme kayıtları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Fatma Özlem KAYA

Doğum Yeri/Yılı: Isparta /06.02.1977

Görevi: Öğretmen-Milli eğitim Bakanlığı

Eğitim Durumu

Lise: 1991–1994-Edirne İlhami Ertem Lisesi

Lisans: 1994–1998-Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği

Yüksek Lisans: 2015–2016 Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
(Din Sosyolojisi)